

Siviiliprosessin oikeudenkäyntikulujen muodostumisen ja jakautumisen vaikutus prosessikynnykseen

Prosessioikeuden eurooppalaistuminen
Tutkielma

Laatija:
Emmi Kotilainen

19.2.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Prosessioikeuden eurooppalaistuminen

Tekijä: Emmi Kotilainen

Otsikko: Siviiliprosessin oikeudenkäyntikulujen muodostumisen ja jakautumisen vaikutus prosessikynnykseen

Ohjaaja: Tuomas Hupli

Sivumäärä: 67 sivua

Päivämäärä: 19.2.2024

Riita-asioiden oikeudenkäyntikulut ovat kasvaneet merkittävästi vuonna 1993 voimaan tulleesta alioikeus uudistuksesta lähtien. Häviäjän velvollisuus maksaa voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikulut voi muodostua niin ankaraksi, ettei riitoja välttämättä uskalleta saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Liian korkeaksi muodostuva prosessikynnys voi vaarantaa oikeuden saatavuuden (*access to justice*) osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, ja asettaa asianosaisille erilaiset mahdollisuudet ajaa riita-asiaa tuomioistuimessa taloudellisen aseman perusteella.

Tutkielmassa tarkastellaan riita-asian oikeudenkäynnin oikeudenkäyntikuluja ensin voimassa olevan oikeuden näkökulmasta. Ensin selvitetään oikeudenkäymiskaaren sisältämät säännökset siitä, miten oikeudenkäyntikulut pääsääntöisesti muodostuvat ja jakautuvat asianosaisten kesken. Toiseksi käsitellään muita riita-asian prosessiin liittyviä säännöksiä, joilla on vaikutusta kulujen määrään, kuten preklusiota ja prosessin johdon merkitystä. Samassa yhteydessä esitellään lyhyesti riita-asian oikeudenkäynnin tavallisimmat rahoituskeinot, eli oikeusturvavakuutus ja yleinen oikeusapu. Tutkielmassa käydään läpi kulusääntelyn historiaa sekä niitä olennaisia taustatekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet nykytilanteeseen, kuten oikeuden saatavuus ja siviiliprosessin funktiot. Lopuksi tutkielmassa käsitellään lähemmin oikeudenkäyntikulujen muodostumiseen ja jakautumiseen vaikuttamisen keinoja kahden eri esimerkin näkökulmasta: muodostumisen osalta hintasääntelyn mahdollisuuksia, kulujen jakautumisen osalta hiljattain voimaan tullutta, häviäjän korvausvelvollisuutta lieventävää kohtuullistamissäännöstä. Tutkielman metodi on lainopillinen, eli voimassa olevan oikeuden ja sen sisällön tulkitseminen ja systematisointi.

Tutkielmassa osoitetaan, että riita-asian oikeudenkäyntikulujen kasvulle ja määrälle ei ole yksittäistä syytä, vaan niihin vaikuttavat useat eri tekijät, joista merkittävimpinä voidaan mainita hävinneen osapuolen korvausvelvollisuuden muuttuminen pääsäännöksi, alioikeusprosessin muutoksen aiheuttama etupainotteisen valmistelun lisääntyminen ja asianajopalveluiden siirtyminen arvonlisäveron piiriin. Koska erilaiset tekijät vaikuttavat oikeudenkäyntikulujen määrään, on niihin vaikeaa puuttua yksittäisellä keinolla. Kuluvastuun jakautumiseen vaikuttava uusi kohtuullistamissäännös lainvalmisteluaineiston ja aikaisemman oikeuskäytännön valossa ei vaikuta erityisen tehokkaalta. Myöskään hintasääntely ei ole varteenotettava ratkaisu erityisesti kilpailuoikeudellisten syiden vuoksi. Prosessikynnyksen laskemiseksi tehokkaammalta vaikuttaa erilaisten keinojen yhdistelmät.

Avainsanat: siviiliprosessi, riita-asiat, oikeudenkäyntikulut, oikeuden saatavuus

Sisällys

Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XII
1 Johdanto.....	1
1.1 Taustaa	1
1.2 Tutkielman rakenne ja tutkimuskysymykset.....	3
1.3 Tutkielman metodi ja lähdeaineisto	4
2 Oikeudenkäyntikulujen muodostuminen ja jakautuminen	6
2.1 Oikeudenkäyntikulujen muodostuminen.....	6
2.2 Oikeudenkäyntikulujen jakautuminen	9
2.2.1 Pääsääntönä täysi korvaus	9
2.2.2 Osavoittotilanteet	11
2.2.3 Asiat, joissa sovinto ei ole sallittu	11
2.2.4 Yllättävä uusi seikka	12
2.2.5 Oikeudellinen epäselvyys	12
2.2.6 Kohtuullistaminen (ennen 1.5.2023 voimaan tullutta oikeudenkäymiskaaren muutosta).....	14
2.2.7 Sanktioluontoiset kulusäännökset	17
2.3 Oikeudenkäyntimenettelyn vaikutukset oikeudenkäyntikulujen määrään	19
2.3.1 Menettely oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden määrittämisessä.....	19
2.3.2 Prosessinjohdosta ja pitkittyvän prosessin aiheuttamista kustannuksista	22
2.3.3 Preklusio	25
2.4 Oikeudenkäynnin rahoittaminen	26
2.4.1 Maksuton oikeusapu.....	26
2.4.2 Oikeusturvavakuutus	28
3 Kulusäännösten taustatekijöitä	31
3.1 Kuluvastuun kehityksestä	31
3.1.1 Kuluvastuun jakautumisen teoriat.....	31
3.1.2 Vuoden 1993 alioikeusuudistus ja vuoden 1999 muutokset oikeudenkäymiskaareen	33
3.1.3 Oikeudenkäyntikulujen kehitys vuoden 1993 alioikeusuudistuksen jälkeen	35
3.2 Lainkäytön funktiot	36
3.2.1 Funktioista yleisesti.....	36
3.2.2 Siviiliprosessin kuluvastuun funktiot	37

3.3 Oikeudenkäyntikulujen merkitys oikeuden saatavuuteen.....	39
3.3.1 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti perus- ja ihmisoikeutena	39
3.3.2 Access to justice – oikeuden saatavuus osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä 41	
3.3.3 Siviliiprosessin korkeat oikeudenkäyntikulut oikeuksiin pääsyn haasteena	42
4 Oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen ja muodostumiseen vaikuttaminen keinona prosessikynnyksen laskemiseen	45
4.1 Oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen vaikuttaminen uudistetulla kohtuullistamissäännöksellä.....	45
4.1.1 Lakiuudistuksen tausta	45
4.1.2 Uuden kohtuullistamissäännöksen mahdolliset vaikutukset aikaisemman käytännön ja tutkimuksen valossa.....	49
4.2 Oikeudenkäyntikulujen muodostumiseen vaikuttaminen: asianajopalkkiot....	52
4.2.1 Yleistä oikeudellisen avustajan palkkiosta.....	52
4.2.2 Hintasääntelystä asianajoalalla	56
4.2.3 Palkkiotaksat.....	60
4.2.4 Yhteenvetoa hintasääntelystä	61
5 Johtopäätöksiä.....	64

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria. Porvoo, WSOY 1989.
- Aarnio, Aulis, Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa Häyhä, Juha (toim.), Minun metodini. WSOY lakitieto, 1997.
- Alkio, Mikko – Wik Christian, Kilpailuoikeus. Talentum Helsinki 2009.
- Autio, Anna-Liisa, Lainkäyttö yritysten riidanratkaisussa. Lakimiesliiton kustannus, 2014.
- Bellander, Henrik, Rättegångskostnader: om kostnadsbördan i dispositiva tvistemål. Jure 2017.
- Cappelletti, Mauro – Garth, Bryant G., Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. Buffalo Law Review, 1978.
- Cooter, Robert B. – Ulen, Thomas, Law and Economics. 6. painos, Pearson, Harlow 2016.
- Ekelöf, Per Olof, Civilrätt och civilrättskipning. I Bernitz, Ulw – Dufwa, Bill W. Grönfors, Kurt – Lindencrona, Gustaf – Rodhe, Knut: Festschrift till Jan Hellner. P.A. Norstedt & söner, Stockholm 1984, s. 229 – 252.
- Ervasti, Kaijus, Oikeudenkäyntikulut uudessa alioikeusmenettelyssä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1994.
- Ervasti, Kaijus, Riitaprosessiuudistuksen arviointi: Lakimiesten ja tuomioistuimen kansliahenkilökunnan käsityksiä ja kokemuksia uudesta riita-asioiden menettelystä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1998.
- Ervasti, Kaijus, Lainkäytön funktiot. Lakimies 1/2002 s. 47–72 2002.
- Ervasti, Kaijus: Siviiliprosessilainsäädännön kehityslinjoja 1985–2005. Julkaisussa Katsauksia Suomen lainsäädäntökehitykseen 1985–2005 (toim. Jyrki Tala – Marjukka Litmala). Paremmen sääntelyn toimintaohjelma. Osa 2. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 9/2006, s. 303–334.
- Ervasti, Kaijus, Käräjäoikeuksien riita-asiat 2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 93. Helsinki 2009.
- Ervasti, Kaijus, Oikeuden saamisen monet kasvot. Oikeus 40(3) 2011, s. 347–360.
- Ervo, Laura, Perustuslaki ja oikeuden saatavuus. Lakimies 7–8/2000 s. 1085–1105.
- Ervo, Laura, Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. WSOY, Helsinki 2005.

- Halila, Heikki, Oikeudellisia neuvontapalveluja tarjoavien palkkioperusteista. Teoksessa *Näkökulmia asianajajaoikeuteen* (toim. Esko, Timo et. al.) Asianajajaliiton julkaisuja 3/2004, s. 257–309.
- Halijoki, Juha, Oikeudenkäyntikulut ja niiden jakautuminen. *Defensor Legis* 2/2000, s. 205–229.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2011.
- Hodges, Christopher J. S. – Vogenauer, Stefan – Tulibacka, Magdalena (toim.), *The costs and funding of civil litigation: a comparative perspective*. Hart 2010.
- Hoppu, Esko – Hemmo, Mika, *Vakuutus oikeus*. WSOY, Helsinki 2006.
- Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo, *Kirjoitetaan juridiikkaa: ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille*. Lakimiesliiton kustannus, 2001.
- Häyhä, Juha, *Minun metodini*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto, 1997.
- Jacobsson, Ulla, *Parts kostnad i civilprocess. Idéhistorisk utredning och synpunkter på kostnadsreglernas funktion*. Norstedt, 1964.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäynti 2000-luvun kynnyksellä. *Lakimies* 6-7/1998, 962-972.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäynti I. Oikeudenkäynnin perusteet. 2. uudistettu painos, Talentum Helsinki 2005.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäynti II. Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. 2. uudistettu painos, Talentum Helsinki 2012.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäynti III. Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. 2. uudistettu painos, Talentum 2015.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu. Alma Talent, 2019.
- Jyrinjärvi, Timo – Korpelainen, Jussi – Pennanen, Outi – Pesonen, Pia-Maria – Pirinen, Eija – Vuori, Heli, Oikeusturvavakuutuksen rooli oikeudenkäyntikulujen kattajana. *Defensor Legis* 4/2006 s. 866–711.
- Karjalainen, Joel – Ronikonmäki, Niko-Matti, *Taksiliikenteen hintasääntely*. Edilex 2018/43, 2018.
- Kemppinen, Seppo (toim.), Oikeudenkäynnin käsikirja: siviiliprosessit. WSOY Lakitieto 2004.
- Kilpiä, Heikki, Asianajajan roolista 2000-luvun alun riitaprosessissa. Kilpiä 2016.
- Koulu, Risto, *Kollektiivinen lainkäyttö: lupauksesta sovelluksiin*. Conflict Management Institute 2017.
- Koulu, Risto, Oikeuksiin pääsyn rahoittaminen. Conflict Management Institute 2020.

- Kulmala, Samuli, Oikeuden väärinkäytön kielto ja oikeudenkäyntikulusäännökset. Defensor Legis 6/2018, s. 891–907.
- Kuoppamäki, Petri, Markkinavoiman sääntely EY:n ja Suomen kilpailuoikeudessa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 239, Helsinki 2003.
- Kuoppamäki, Petri, Uusi kilpailuoikeus. Sanoma Pro Oy Helsinki 2012.
- Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo, Siviiliprosessi I. Riita-asian oikeudenkäynnin periaatteet ja toimijat. Alma Talent Helsinki 2022.
- Lappalainen, Juha, Siviiliprosessioikeus I. Lakimiesliiton Kustannus 1995.
- Lappalainen, Juha, Siviiliprosessioikeus II. Talentum Media Oy 2001.
- Lappalainen, Juha – Hupli, Tuomas, VII Oikeudenkäyntikulut ja niiden korvaaminen teoksessa Prosessioikeus. 2021 WSOY Pro. (e-kirja)
- Lawrence, M. Friedman, Access to Justice: Some Historical Comments. Fordham Urban Law Journal 3, 2010.
- Leppänen, Tatu, Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1998.
- Letto-Vanamo, Piia, Access to justice: a conceptual and practical analysis with implications for justice reforms. Voice of Development Jurists vol. 2, 2005.
- Liljenfeldt, Raija, Oikeudenkäyntikuluista riitajutuissa. Helsingin yliopisto 1982.
- Lindell, Bengt, Civilprocessen. 2. painos, Lustus Förlag 2003.
- Lindell, Bengt, Partsautonomins gränser. Skrifter från Juridiska Fakulteten i Uppsala 20. Hallsberg 1988.
- Lindholm, Tomas: Asianajotoiminta ja kilpailulainsäädäntö. Teoksessa Asianajajan työkentältä. Helsinki 1994, s. 227–249.
- Linna, Tuula, Asianajopalkkio korvattavana oikeudenkäyntikuluna. Defensor Legis 1989 s. 758.
- Linna, Tuula – Hupli, Tuomas, Ulosotto ja konkurssi lainkäyttömenettelyinä. Lakimies 4/2001, s. 596–625.
- Markus, Jaakko, Prosessikynnys ja asianajajien tulospalkkiot. Oikeustiede – Jurisprudentia LII:2019 s. 103–170.
- Markus, Jaakko, Oikeuksiin pääsy massavahinkotilanteissa: prosessioikeudellinen tutkielma kollektiivisista oikeussuojakeinoista, erityisesti kanteiden yhteiskäsittelystä. Suomalainen lakimiesyhdistys 2022.
- Murray, Peter – Stürner, Rolf, German Civil Justice. Durham 2004.

- Myöhänen, Sami, Preklusio hallintoprosessissa. Oikeustiede – Jurisprudentia LV:2022 s. 91–194.
- Määttä, Kalle, Kilpailu ja sääntely. Edilex, Edita Publishing 2012.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, Euroopan ihmisoikeussopimus. 6., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.
- Saarensola, Satu, Oikeudenkäyntikulut ja kohtuullisuus: tutkimus kulujen jakautumisesta taloudellisesti ja muutoin eriarvoisten asianosaisten kesken. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja 336, 2017.
- Sarasoja, Laura – Carling, Chris. Oikeudenkäyntikulut pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019. Edilex 2020/36, 2020.
- Siro, Jukka – Aaltonen, Mikko, Riita-asiat tuomioistuimissa 2000-luvulla. Lakimies 6/2019, s. 758–728.
- Tapanila, Antti, Siviiliprosessi. Suomalainen lakimiesyhdistys 2021.
- Tirkkonen, Tauno, Suomen siviiliprosessioikeus I. 2. uudistettu. painos, WSOY 1974.
- Tirkkonen, Tauno, Suomen siviiliprosessioikeus II. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 128, 1977.
- Tuori, Kaarlo, Kriittinen oikeuspositivismi. WSOY Lakitieto, Helsinki 2000
- Turunen, Santtu, Asianajajien palkkiotaksa – kielletty kilpailunrajoitus vai keino madaltaa prosessikynnystä? Defensor Legis N:o 5/2002 s. 762–776.
- Turunen, Santtu, Kirja-arvostelu teoksesta Viitanen, Klaus: Asianajopalkkiot – kilpailu vai sääntely? Lakimies 5/2012, s. 822–826, Kirja-arvostelu.
- Vaitoja, Jari, Väittämistaakka, tuomarin kyselyvelvollisuus ja pakottavaan yksityisoikeudelliseen sääntelyyn perustuvien vaatimusten tutkiminen siviiliprosessissa. Suomalainen lakimiesyhdistys 2014.
- Viitanen, Klaus, Lautakuntamenettely kuluttajariitojen ratkaisukeinona. Suomalainen Lakimiesyhdistys, 2003.
- Viitanen, Klaus, Oikeudenkäyntikulut ja oikeuksien saatavuus. Defensor Legis N:o 4/2006 s. 614–632.
- Viitanen, Klaus, Asianajopalkkiot – kilpailu vai sääntely. Edita Publishing Oy 2011.
- Virolainen, Jyrki, Lainkäyttö. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1995.
- Virolainen, Jyrki, Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. Defensor Legis N:o 4/2006 s. 567–587.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi, Rikosprosessioikeus I. Rikosprosessin perusteet. Talentum Media, 2003.

Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko, I Johdatus prosessioikeuteen teoksessa
Prosessioikeus. 2021 WSOY Pro. (e-kirja)

Ylönen, Markku, Asianajajaoikeus. Laki, säännöt ja tapaohjeet. Alma Talent 2018.

Ylöstalo, Matti – Tarkka, Olli, Asianajajan käsikirja. WSOY Porvoo 1998.

Virallislähteet

Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa. Lausuntotiivistelmä.

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:38.

HE 15/1990 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asiain

oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi
lainsäädännöksi.

HE 162/1991 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kilpailunrajoituksista.

HE 191/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyntikulujen korvaamista
koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 107/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 21
luvun, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 8 ja 9 §:n sekä
käräjäoikeuslain 19 §:n muuttamisesta.

HE 32/2001 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja
eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä
hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta

HE 318/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi luvan saaneista
oikeudenkäyntiavustajista ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 29/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tuomioistuinmaksulaiksi sekä laeiksi
hallinto-oikeuslain 12 a §:n ja riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon
vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 28 §:n muuttamisesta.

HE 201/2022 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren 21
luvun 8 ja 8 b §:n muuttamisesta.

Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja,
Selvityksiä ja ohjeita 2021:16.

Oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintö. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön
mietintöjä ja lausuntoja 2022:30.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta, Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.

Study on the Transparency of Costs of Civil Judicial Proceedings in the European Union. Country Report – Germany. Euroopan komission Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosasto 2007.

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3 (KM 2003:3)

Valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:67

Internetlähteet

Suomen Asianajajaliiton palkkio-ohje B03 14.6.2019.

<https://asianajajaliitto.fi/asianajajaliitto/mita-teemme/saantelemme/b-03-palkkio-ohje-14-6-2019-voimassa-1-8-2019-30-6-2023/> (Luettu 14.10.2023)

Oikeudenkäyntimaksut yleisissä tuomioistuimissa. 3.1.2022

<https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/asiointijajulkisuus/maksut/oikeudenkayntimaksutyleisissatuomioistuimissa.html> (Luettu 10.11.2022)

Oikeudenhoito vaatii mittavaa lisärahoitusta ja riippumattomuutta valtiovallasta. 23.1.2023

<https://tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2023/Oikeudenhoitovaatiimittavaalisarahoitustajariippumattomuuttavaltiovallasta.html> (Luettu 14.10.2023)

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2019:65

KKO 2012:20

KKO 2011:51

KKO 2004:23

KKO 2005:91

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Golder v. Yhdistynyt kansakunta, no. 4451/70, 21.2.1975

Airey v. Irlanti, no 6289/73, 9.10.1979

Euroopan unionin tuomioistuin

C-35/99, Arduino, tuomio 19.2.2002.

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
KKO	Korkein oikeus
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

1 Johdanto

1.1 Taustaa

Valtioneuvosto julkaisi vuonna 2022 selonteon Suomen oikeusvaltiotilanteesta, jonka mukaan oikeusvaltiotilanteemme oikeusjärjestelmän riippumattomuuden suhteen on kansainvälisessä vertailussa hyvä. Yhtenä suurimmista ongelmista on kuitenkin oikeusprosessien pitkittymisen lisäksi siviiliprosessin osalta prosessin kalleus.¹ Oikeudenkäyntikuluvaatimusten nousu on tapahtunut viime aikoina erityisesti luonnollisten henkilöiden nostamissa kanteissa.² Jokaisen oikeus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa sekä oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu niin perustuslaissa (731/1999) kuin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, mutta oikeuden tosiasiallinen saatavuus voi vaarantua, jos oikeudenkäynti muodostuu liian kalliiksi.

Korkeat oikeudenkäyntikulut ja niiden aiheuttama prosessikynnys ei ole ongelmana uusi. Vuoden 1993 alioikeusuudistuksen jälkeen tehdyissä tutkimuksissa on toistuvasti todettu, että kulut ovat jatkuvasti kasvaneet.³ Esimerkiksi vuodesta 2008 vuoteen 2019 kantajan oikeudenkäyntikulut ovat kasvaneet noin 22 prosenttia ja vastaajan noin 61 prosenttia pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa.⁴ Myös pääkäsittelyssä ratkaistujen riitojen määrä on laskenut koko 2000-luvun ajan; syynä on todennäköisesti osin edellä mainittu alioikeusuudistus ja sovintojen lisääntyminen, mutta myös korkeaksi kasvaneella kuluriskillä on epäilty olevan vaikutusta.⁵

Käsitteet *kuluriski* ja *prosessikynnys* ovat tutkielmassa keskeisiä, ja toistuvat aiheeseen liittyvässä kirjallisuudessa usein. Kuluriski viittaa tässä yhteydessä riskiin joutua maksamaan merkittäviä kuluja oikeudenkäynnissä. Tämä riski liittyy paitsi kustannusten suuruuteen myös siihen, miten vastuu kuluista jakautuu asianosaisten kesken ja millaisiin ulkopuolisiin

¹ Valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta 2022:67, s. 11.

² Valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta 2022:67, s. 40.

³ Mm. Sarasoja – Carling 2020 s 4. Ks. myös mm. Ervasti 2006, s. 599–613 ja Ervasti 2009, s. 743–760.

⁴ Sarasoja – Carling 2020, s. 35.

⁵ Sarasoja – Carling 2020 s. 8–9 ja Siro – Aaltonen 2019, s. 775–778.

järjestelmiin voidaan turvautua kustannusten korvaamiseksi.⁶ Prosessikynnyksellä taas tarkoitetaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat henkilön tosiasiallisiin mahdollisuuksiin saattaa asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi.⁷ Prosessikynnykseen läheisesti liittyvää oikeuden saatavuutta käsitellään tarkemmin jäljempänä luvussa 3.4.

Häviäjän vastuu voittajan oikeudenkäyntikuluista on vakiintunut pääsääntö siviiliprosessissa. Oikeussuojan turvaamiseksi on perusteltua, että riita-asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi saattanut saa täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Oikeudenkäyntikulujen merkitys asianosaisille on tärkeä myös siksi, että ne käytännössä usein muodostuvat suuriksi oikeudenkäynnin kohteen rahamääräiseen intressiin nähden.⁸ Oikeudenkäynnistä aiheutuvat kustannukset ja kuluriski voivat vaikuttaa siihen, kenellä on mahdollisuus saattaa asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi ja yleisemmin myös siihen, miten riitoja ratkaistaan ja mitkä etenevät täysimittaiseen pääkäsittelyyn.⁹ Siten ei ole yhdentekevää, miten oikeudenkäyntikulut muodostuvat ja miten lopullinen kuluvastuu jakautuu asianosaisten kesken.

Oikeudenkäyntikulujen määrällä on merkitystä erityisesti pienen intressin jutuissa, sillä niissä prosessikynnys on korkeiden oikeudenkäyntikustannusten vuoksi todennäköisesti korkeampi.¹⁰ On myös viitteitä siitä, että yritykset eivät pidä oikeudenkäynnin kustannuksia ratkaisevana riidanratkaisun esteenä tuomioistuimessa.¹¹ Näin ollen korkeat kustannukset eivät samalla tavalla korota yritysten prosessikynnystä. On toisaalta huomioitava, ettei kuluriski vaikuta kaikkein pienituloisimpiin, jotka voivat turvautua julkiseen oikeusapuun eikä suurituloisiin, joille kuluvastuu ei vaikuta merkittävästi taloudelliseen tilanteeseen. Väliin putoavat siten esimerkiksi keskituloiset yksityishenkilöt, joiden varallisuusasema ei

⁶ Ervasti 2002, s. 599–600 sekä Saarensola 2017, s. 3. Myös esim. Lindell on käsitellyt prosessiin liittyvää riskiä, erityisesti potentiaalisen vahingon todennäköisyyttä tai mahdollisuutta. Lindell 2003, s. 85.

⁷ Markus 2019 s. 107 ja Viitanen 2011, s. 2–4.

⁸ Tapanila 2021, s. 511.

⁹ Sarasoja – Carling 2020, s. 4.

¹⁰ Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 121–122.

¹¹ Autio 2014, s. 241. Ratkaisevampana esteenä tutkimuksen tulosten perusteella yritykset pitivät mm. tuomioistuimen ratkaisijan asiantuntemuksen puutetta, oikeudenkäynnin kestoa sekä sen julkisuutta. Autio 2014 s. 240–243.

oikeuta julkiseen oikeusapuun, mutta vastuu voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikuluista voi silti aiheuttaa merkittävän taloudellisen rasitteen.¹²

1.2 Tutkielman rakenne ja tutkimuskysymykset

Tutkielmassa käydään ensin läpi riita-asian oikeudenkäyntikulujen nykytilannetta: miten siviiliprosessin oikeudenkäyntikulut muodostuvat ja jakautuvat voimassa olevassa oikeudessa. Aluksi esitellään, mistä riita-asian oikeudenkäyntikulut pääsääntöisesti koostuvat, minkä jälkeen syvennyttään oikeudenkäymiskaaren 21 luvun kulusäännöksiin. Riita-asioiden kulusäännöksistä esitellään pääsääntö, eli häviäjän velvollisuus korvata vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Tämän jälkeen käydään läpi merkittävimmät poikkeussäännöt täyden korvauksen pääsääntöön.¹³

Tutkielmassa ei ole mahdollista käsitellä kaikkia oikeudenkäyntikulusäännöksiä: tarkoituksenmukaisempaa on rajata tarkastelu yleisimpiin säännöksiin, joten tutkielmassa ei käsitellä tiettyjä erityistilanteita, kuten kanteen sillensä jättämistä (OK 21:7), useamman asianosaisen yhteisvastuuta (OK 21:9), erityisseuraantoa (OK 21:10) tai väliintulijaa (OK 21:11) koskevia kulusäännöksiä. Muutoksenhakuun liittyvät kulukysymykset jäävät myös tämän esityksen ulkopuolelle. Kuluvastuun perussääntöjen jälkeen tutkielmassa käsitellään muita oikeudenkäymiskaaren oikeudenkäyntimenettelyyn liittyviä säännöksiä, joilla on vaikutusta oikeudenkäyntikulujen määrään. Seuraavaksi käydään lyhyesti läpi keskeisimmät keinot oikeudenkäynnin rahoittamiseksi, eli oikeusturvavakuutus ja julkinen oikeusapujärjestelmä.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan oikeudenkäyntikulusäännösten ja oikeudenkäyntikulujen määrän kehitystä, minkä jälkeen käsitellään lainkäytön funktioiden sekä oikeuksiin pääsyn merkitystä kulunäkökulmasta. Siviiliprosessin funktioista erityisesti käyttäytymistä ohjaava funktio näkee siviiliprosessin kuluvastuun tehtäväksi ohjata käsittelemään riidat tuomioistuimen ulkopuolella. Oikeuksiin pääsyssä taas on kyse perus- ja ihmisoikeuksissa turvatusta oikeudesta saattaa asiansa tarvittaessa lainkäyttöelimen ratkaistavaksi, minkä

¹² Ks. HE 107/1998 vp, s. 5.

¹³ Ensi näkemältä käsittelyjärjestys voi näyttäytyä epäjärjestelmälliseltä – intuitiivisesti pykälänumeroinnin mukainen etenemisjärjestely olisi ja onkin usein tarkoituksenmukaisin tapa edetä. Kuten tutkielmassa myöhemmin käy ilmi, OK 21 luvun kulusäännöksiä on muutettu viimeisen 30 vuoden aikana useassa eri lakiuudistuksessa, mikä luultavimmin on syynä siihen, ettei pykälänumerointi etene järjestelmällisesti pääsäännöstä poikkeussääntöihin.

esteeksi ja korkeat oikeudenkäyntikulut voivat muodostua. Tarkoituksena on tehdä selkoa niistä tekijöistä, joiden perusteella oikeudenkäyntikulusäännöstö on muotoutunut ja taustoittaa kulujen kasvuun vaikuttavia seikkoja.

Seuraavaksi käsitellään kuluihin vaikuttamista kahdesta eri näkökulmasta: miten oikeudenkäyntikuluvastuu jakautuu asianosaisten välillä ja sitä, onko lainsäädäntötoimin mahdollista lisätä oikeudenkäyntikulujen ennustettavuutta säätämällä oikeudenkäyntiavustajan palkkiosta. Jakautumiseen vaikuttamisen esimerkkinä käsitellään ensin 1.5.2023 voimaan tullutta oikeudenkäymiskaaren 21:8 b:n kohtuullistamissäännöksen muutosta ja sen mahdollisia vaikutuksia edeltävän tutkimuksen valossa. Kohtuullistamissäännös valikoitui näkökulmaksi siitä syystä, että se on lainsäätäjän viimeisin pyrkimys vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen aiheuttamaan prosessikynnykseen. Oikeudenkäyntiavustajan palkkioista säätämistä taas tutkitaan siksi, että avustajan palkkio usein muodostaa valtaosan oikeudenkäyntikuluista. Viimeisessä luvussa esitellään lopuksi yhteenveto ja keskeiset johtopäätökset.

Edellä esitellyn perusteella tutkielman tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten oikeudenkäyntikulut muodostuvat ja jakautuvat voimassa olevassa oikeudessa?
2. Mitkä taustatekijät vaikuttavat oikeudenkäyntikulujen määrään ja prosessikynnykseen?
3. Millainen 1.5.2023 voimaan tullut kohtuullistamissäännöksen vaikutus prosessikynnykseen on lainvalmisteluaineiston, aikaisemman käytännön ja kirjallisuuden perusteella?
4. Onko oikeudenkäyntiavustajan palkkiosta säätämällä mahdollista tehokkaasti vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen määrään?

1.3 Tutkielman metodi ja lähdeaineisto

Tutkimusaihetta on luontevaa lähestyä lainopin eli oikeusdogmatiikan näkökulmasta. Lainopillinen tutkimus keskittyy voimassa olevaan oikeuteen ja sen sisältöön. Lainopilla on perinteisesti katsottu olevan kaksi tehtävää: tulkinta ja systematisointi.¹⁴ Lainopillinen

¹⁴ Mm. Tuori 2000, s. 303, Aarnio 1989, s. 48, Husa et al. 2008, s. 20–21, Hirvonen 2011, s. 21–22.

tutkimus voidaan myös jakaa teoreettiseen lainoppiin ja käytännölliseen lainoppiin eli tulkintalainoppiin. Lainopillisella *tulkinnalla* pyritään voimassa olevan oikeuden avulla selvittämään tietyn oikeudellisen ongelman ratkaisu. *Systematisoinnilla* tarkoitetaan voimassa olevan oikeuden kokonaiskuvan jäsentämistä sekä oikeudellisten järjestelyiden ja niiden välisten keskinäissuhteiden hahmottamista.¹⁵

Tutkimusmenetelmänä lainopin on tarkoitus tuottaa oikeusjärjestyksen sisällöstä perusteltuja kannanottoja, jotka nojaavat oikeudelliseen argumentaatioon. Menetelmän tavoitteena on mahdollistaa tällainen päättely siten, että lopputulos on hyväksyttävissä oikeusyhteisössä.¹⁶ Tutkielman tarkoituksena on lainopillisin keinoin selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö oikeudenkäyntikulusäännösten osalta erityisesti lainopin systematisointitehtävän näkökulmasta.

Lainopillisessa tutkimuksessa olennaista on myös oikeuslähdeoppi, joka määrittää lainopillisen tutkimuksen kohteena olevan oikeudellisen materiaalin. Oikeuslähteitä voi pitää perusteina, joista tulkinta lähtee liikkeelle.¹⁷ Tutkielman keskeisenä oikeuslähteenä on oikeudenkäymiskaaren kulusäännökset, joiden tulkinnassa apuna ovat lainvalmisteluaineistot. Tutkielmassa on käytetty myös alan kirjallisuutta, joista merkittävimpiä ovat oikeudenkäyntikulusäännösten systematisoinnin osalta Antti Jokelan *Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu* (2015), Juha Lappalaisen ja Tuomas Huplin *Oikeudenkäyntikulut ja niiden korvaaminen* teoksessa *Prosessioikeus* (2021). Oikeudenkäyntikulujen määrän kehitystä on tutkinut erityisesti Kaijus Ervasti, viimeaikaisinta tutkimusta aiheesta edustaa Sarasojan ja Carlingin tutkimus vuodelta 2019.

¹⁵ Husa et al. 2008, s. 20–21.

¹⁶ Aarnio 1997, s. 49–51.

¹⁷ Hirvonen 2011, s. 41. Oikeuslähdeopin velvoittavuuden asteista esimerkiksi Aarnio 1989, s. 220–221, oikeuslähdeopin luonteesta esim. Tuori 2000, s. 174.

2 Oikeudenkäyntikulujen muodostuminen ja jakautuminen

2.1 Oikeudenkäyntikulujen muodostuminen

Yleisesti oikeudenkäyntikuluilla tarkoitetaan niitä kustannuksia, joita asianosaiselle oikeudenkäynnistä aiheutuu. Tällaisia voivat olla oikeudenkäyntiin valmistumisesta tai siihen osallistumisesta aiheutuvat kulut, kuten myös mahdolliset sovintoneuvottelut ennen oikeudenkäynnin alkamista. Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen onkin merkittävä osa voittaneen asianosaisen oikeusturvaa.¹⁸ Asianosaiselle on olennaista tietää ennalta, mitkä kulut tulevat korvattaviksi. Tässä yhteydessä *oikeudenkäyntikulujen muodostumisella* tarkoitetaan niitä erilaisia kuluja, joista lopulliset oikeudenkäynnin kokonaiskustannukset koostuvat.

OK 21:8:ssä (368/1999) on ilmaistu korvattavia oikeudenkäyntikuluja koskeva perussääntö:

”Korvattavia oikeudenkäyntikuluja ovat oikeudenkäynnin valmistelusta ja asian tuomioistuimessa ajamisesta sekä asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneet kustannukset. Korvausta suoritetaan myös oikeudenkäynnin asianosaiselle aiheuttamasta työstä ja oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvästä menetyksestä.”

Oikeudenkäynnin valmisteluun voidaan em. säännöksen mukaan siten lukea asianosaisten ja mahdollisten asiamiesten toimenpiteitä sekä tuomioistuimen johdolla tapahtuvaa valmistelua.¹⁹ Asianosaisten valmistelevia toimenpiteitä ovat esimerkiksi todisteiden hankkiminen, erilaiset tarkastukset ja katselmukset sekä vahingon selvittäminen. Myös asianosaisten keskinäinen neuvottelu riidan sopimiseksi katsotaan osaksi valmistelua. Tuomioistuimessa asian ajamisesta aiheutuneita kuluja ovat esimerkiksi matka- ja majoituskulut sekä mahdollisten todistajien ja asiantuntijoiden palkkiot.²⁰ Valmisteluun kuuluvat siten kaikki toimenpiteet, jotka suoritetaan ennen oikeudenkäyntiä.²¹

¹⁸ Jokela 2015, s. 389 ja Tapanila 2021, s. 515.

¹⁹ OK 21:8:n luettelo on siis osittain päällekkäinen: sikäli kun asiaa tuomioistuimessa ajaa asiamies, hoitaa asiamies yleensä asian valmisteluun liittyvät toimet, jolloin valmistelusta aiheutuneet kulut sisältyvät asiamiehen laskuun. Lappalainen 2001, s. 72.

²⁰ Jokela 2015, s. 395–396, HE 191/1993 vp, s. 16 ja HE 107/1998 vp, s. 18.

²¹ Kemppinen 2004, s. 165.

Siviiliasioissa oikeudenkäyntikulut ja oikeudenkäyntimaksut maksaa aluksi asianosainen itse, ellei hän ole oikeutettu oikeusapuun valtion varoista. Asianosainen voi saada oikeudenkäyntikulujaan myös vapaaehtoisesta oikeusturvavakuutuksesta.²² Oikeudenkäynnin rahoittamista käsitellään lyhyesti jäljempänä alaluvussa 2.4.

Oikeudenkäyntikuluja voidaan ryhmitellä eri tavoin. Oikeuskirjallisuudessa tavallinen jaottelu on jako valtiolle maksettaviin oikeudenkäyntimaksuihin ja varsinaisiin asianosaiskuluihin.²³ *Jokela* on edelleen jakanut oikeudenkäyntikulut neljään kategoriaan:

- 1) valtion oikeudenkäyntimaksuihin,
- 2) asianosaiskuluihin, työhön ja ajanhukkaan,
- 3) asianajajan tai avustajan palkkioihin ja kuluihin, sekä
- 4) muihin mahdollisiin kuluihin, kuten todistelukustannuksiin.²⁴

Oikeudenkäyntimaksuista säädetään tuomioistuinmaksulaissa (1455/2015).

Oikeudenkäyntimaksulla tarkoitetaan tuomioistuinmaksulain 1.1 §:n mukaan maksua, joka asianosaisten tulee maksaa tuomioistuimelle korvauksena asian käsittelystä ja suoritetuista toimenpiteistä tuomioistuimissa. Oikeudenkäyntimaksujen tarkoituksena ei ole täysimääräisesti kattaa tuomioistuin käsittelystä aiheutuvia kustannuksia. Maksujen taustalla on ennemmin tarkoitus vähentää tuomioistuinten ”ilmeisen perusteetonta käyttämistä” ja turvata näin tuomioistuimen resurssien kohdentuminen niihin asioihin, jossa oikeusturvalle on todellinen tarve.²⁵

Asianosaiskuluina OK 21:8.1:n mukaan korvattavia oikeudenkäyntikuluja ovat oikeudenkäynnin asianosaiselle aiheuttamasta työstä ja oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvästä menetyksestä. Tyypillisimmin oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvät menetykset ovat matka- ja majoituskuluja tai menetetyistä työansioista aiheutuneita kuluja.²⁶ Esimerkiksi

²² Lappalainen – Hupli 2021, s. 806 sekä Lappalainen 2001, s. 63.

²³ Lappalainen 2001, s. 54, Jokela 2015, s. 394–395, Jokela 2019, s. 5.

²⁴ Lappalainen 2001, s. 65, Jokela 2019, s. 5.

²⁵ HE 29/2015 vp, s. 19. Lappalainen 2001, s. 63.

²⁶ Jokela 2019, s. 8.

työansion menetys on korvattavaa kuitenkin vain silloin, jos asianosainen on tuomioistuimen päätöksellä velvoitettu osallistumaan oikeudenkäyntiin.²⁷

Työstä aiheutuneina kuluina voidaan lähtökohtaisesti korvata vain välittömästi oikeudenkäynnistä aiheutuneet kulut. Korvaus koskee lähinnä tilannetta, jossa asianosainen on käyttänyt omaa ammattitaitoaan tai erityisosaamistaan oikeudenkäynnin edellyttämiin toimenpiteisiin, jotka ulkopuolisen tekemänä tulisivat korvattavaksi asiamiehen kuluna.²⁸ Asianosaiskuluina ei siis perinteisesti ole korvattu asianosaisen tavanomaista vaivannäköä oikeudenkäyntiin valmistautumisessa.²⁹

Asiamiehen tai avustajan kuluina OK 21:8.1:n mukaan korvaukseen oikeudenkäyntikuluista oikeuttavat asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneet kustannukset, jotka käytännössä myös useimmiten muodostavat suurimman osan kuluista.³⁰ Myös avustajan ja asiamiehen kulujen on OK 21:1:n mukaisesti oltava tarpeellisista toimenpiteistä johtuvia ja kohtuullisia.³¹ Palkkion osalta on huomioitava asiamiehen tai avustajan suorittaman työn määrä ja laatu sekä asian vaikeus ja laajuus.³²

Lähtökohta on, että riita-asiassa asianosainen voi valita, turvautuuko hän oikeudelliseen avustajaan vai ajaako hän asiaansa itse. Asianajaja- tai avustajapakkoa ei siten ole.³³ Käytännössä tämä valinnanvapaus on jäänyt lähinnä teoreettiseksi mahdollisuudeksi. Yleisesti riitaprosessia pidetään vaikeana, eikä maallikolla tosiasiassa useinkaan ole kovin hyviä edellytyksiä ajaa asiaansa normaalissa riitaprosessissa itse, etenkin kun tuomioistuimen roolin ei perinteisesti katsota mahdollistavan juurikaan asianosaisten neuvomista, jottei tuomioistuimen puolueettomuus vaarannu.³⁴ Todellisuudessa riita-asioissa omaa asiaansa ajaa

²⁷ HE 107/1998 vp, s. 19 ja Jokela 2019, s. 93–94.

²⁸ HE 107/1998 vp, s. 19 ja Jokela 2019, s. 93.

²⁹ Lappalainen – Hupli 2021, s. 810.

³⁰ Jokela 2019, s. 8.

³¹ Jokela 2019, s. 88

³² HE 191/1993 vp, s. 16.

³³ HE 318/2010 vp, s. 4 ja KM 2003:3, s. 241 ja 243.

³⁴ Viitanen 2011, s. 57–58.

ilman oikeudellista avustajaa tai omaa oikeudellista asiantuntemusta 5 prosenttia kantajista ja 10 prosenttia vastaajista.³⁵ Asianajajien palkkioita tarkastellaan lähemmin luvussa 5.

Todistelukustannuksina todistajilla on OK 17:65.1:n mukaan oikeus saada kohtuullinen korvaus tarpeellisista matka- ja toimeentulokustannuksista sekä taloudellisesta menetyksestä. Asianosainen, joka on nimennyt todistajan, vastaa todistajalle tulevasta korvauksesta. Jos saman todistajan on nimennyt useampi asianosainen, vastaavat he todistajalle suoritettavasta korvauksesta yhteisvastuullisesti (OK 17:65.2).

Yleensä todistelukustannukset korvataan sen suuruisina, kuin ne on tuomioistuimen päätöksellä määrätty, mutta kuitenkin enintään kohtuullinen määrä. Hävinneen korvattavaksi määrättyihin oikeudenkäyntikuluihin ei kuulu sellainen osuus, jonka asianosainen maksaa todistajalleen ns. ”ylimääräistä”.³⁶

2.2 Oikeudenkäyntikulujen jakautuminen

2.2.1 Pääsääntönä täysi korvaus

Kuten edellä on todettu, aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista vastaa ensin asianosainen itse. Oikeudenkäymiskaaressa säädetään oikeudenkäyntikulujen lopullisesta korvausvelvollisuudesta, eli kuinka kulut lopulta jakautuvat asianosaisten kesken.

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden yhteydessä puhutaan kulujen kuittaamisesta sekä täydestä korvauksesta.³⁷ Kulujen kuittaamisella³⁸ tarkoitetaan tilannetta, jossa asianosaiset pitävät kulut omana vahinkonaan, eli vastaavat omista kuluistaan. Täysi korvaus taas tarkoittaa, että hävinnyt osapuoli korvaa kaikki kulut täysimääräisesti voittajalle.³⁹ Käsitteet kuvaavat siten korvausvelvollisuuden jakautumisen ääripäitä, ja todellisuudessa kulujen korvausvastuu sijoittuuakin johonkin niiden välimaastoon.⁴⁰

³⁵ Ervasti 2009, s. 11.

³⁶ Jokela 2015, s. 396.

³⁷ Täyden korvauksen periaatteesta käytetään myös nimitystä ”British rule” ja kulujen kuittaamisesta ”American rule”. Cooter – Ulen 2016, s. 384.

³⁸ Tässä yhteydessä *kuittaamisella* ei tarkoiteta velvoiteoikeudellista vastakkaisten saatavien kuittaamista.

³⁹ Jokela 2019, s. 36.

⁴⁰ Jokela 2019, s. 36.

Lähtökohtaisesti oikeudenkäynnin hävinneellä on täysi korvausvelvollisuus – voittaneella osapuolella on oikeus saada hävinneeltä korvaus kuluistaan.⁴¹ Tämä pääsääntö ilmenee OK 21:1:stä, jonka mukaan asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut.⁴² Täysi korvaus ensinnäkin varmistaa oikeusturvan toteutumisen: voittaneen asianosaisen oikeusturva ei toteutuisi täysimääräisesti, jos hän ei saisi täyttä korvausta joutuessaan turvautumaan tuomioistuimeen oikeutensa turvaamiseksi. Toiseksi täyden korvauksen periaatteen tarkoitus on ehkäistä perusteettomasti nostettuja kanteita ja vähentää aiheettomia oikeudenkäyntejä.⁴³

Täyden korvauksen pääsääntö ei kuitenkaan ole poikkeukseton. On esimerkiksi huomattava, että OK 21:1 osoittaman pääsäännön mukaan korvattavien oikeudenkäyntikulujen tulee olla *tarpeellisista* toimenpiteistä johtuvia, ja kulujen täytyy myös olla *kohtuullisia*. Kulujen tarpeellisuutta arvioidessa voidaan tarkastella ensinnäkin sitä, mitä toimenpiteitä osapuolen oikeuksien toteutumisen valvominen ja asian edellyttämä, huolellinen hoitaminen on objektiivisesti arvioituna edellyttänyt. Toimenpiteiden on oltava myös perusteltavissa. Toisaalta, vaikka tietty toimenpide myöhemmin osoittautuisikin turhaksi, ei sitä voida pitää tarpeettomana, jos kyseinen toimenpide vielä tapahtumahetkellään oli aiheellinen. Tarpeellisuusarvio tehdään kuitenkin aina yksittäistapauksittain.⁴⁴

Kohtuullisuutta taas arvioidaan lähtökohtaisesti asiamiehen ja avustajan palkkioiden suhteen.⁴⁵ Arviossa voidaan huomioida mm. kulujen kokonaismäärää suhteutettuna oikeudenkäynnin kohteena olevan jutun arvoon sekä kulujen merkitystä asianosaisille.⁴⁶ Kulujen kohtuullisuutta määrittäessä voidaan aiheutuneita kuluja verrata samanlaisessa

⁴¹ Lappalainen 2001, s. 66.

⁴² Halijoki on todennut, että OK 21 luvussa on omaksuttu *täyden, mutta kohtuullisen korvauksen* periaate. Halijoki 2000, s. 206.

⁴³ Jokela 2019, s. 80, Lappalainen 2001, s. 67.

⁴⁴ Lappalainen – Hupli 2021, s. 810–811.

⁴⁵ Ongelmaksi on muodostunut se, että asianajajien käyttämä veloitus vaihtelee suuresti, eikä hävinnyt osapuoli voi vaikuttaa siihen, onko voittaja käyttänyt kallista vai edullista asianajajaa – jos tuomioistuin ei katso avustajan kuluja OK 21:1:n mukaisesti kohtuulliseksi, ei voittaja välttämättä saa täyttä korvausta. Ks. myös Linna 1989, s. 758.

⁴⁶ HE 107/1998 vp, s. 16, Lappalainen 2001, s. 73 ja Lappalainen – Hupli 2021, s. 811.

jutussa tavallisesti aiheutuvien kulujen määrään.⁴⁷ Hävinnyttä asianosaista ei siis voida velvoittaa korvaamaan mitä tahansa kuluja.

2.2.2 Osavoittotilanteet

Vaikka täyden korvauksen periaate on perusteltu voittajan oikeusturvan kannalta, ei täysi korvaus ole tarkoituksenmukainen tilanteessa, jossa osapuoli voittaa jutun vain osittain. Oikeudenkäymiskaaressa on siten säännelty tällaisia osavoittotilanteita silmällä pitäen OK 21:3.1, jonka mukaan silloin, jos ”samassa asiassa on esitetty useita vaatimuksia, joista osa ratkaistaan toisen ja osa toisen hyväksi, he saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan, jollei ole syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan niitä osaksi vastapuolelle. Jos sillä, minkä asianosainen on hävinnyt, on vain vähäinen merkitys asiassa, hänen tulee saada täysi korvaus kuluistaan.”

OK 21:3.2:ssä on tarkennettu, että vastaavasti toimitaan myös silloin, kun asianosaisen vaatimus hyväksytään ainoastaan osaksi. Tällöin voidaan asianosaiselle kuitenkin tuomita täysi korvaus kuluistaan myös siinä tapauksessa, että hänen vaatimuksensa hyväksymättä jäänyt osa koskee ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään. Olennaista on luonnollisesti voiton tai tappion laajuus: ei olisi tarkoituksenmukaista, että voitto vähäisessä osa-alueessa johtaisi siihen, että asianosaiset vastaisivat täysin omista kuluistaan.⁴⁸

Lappalainen katsoo, että OK 21:3 mukainen kulujen kuittaaminen ei ole poikkeus kuluvastuun pääsääntöön. Osavoittotilanteessa kummallakin osapuolella on kuluvaade vastapuolta kohtaan. Vastakkaiset kuluvaateet on laissa ratkaistu niin, että osapuolet kärsivät kulunsa vahinkonaan niin, ettei kuluja tarkasti kohdenneta eri vaatimuksiin tai suhteutettu niitä vaatimusten hyväksytyyn tai hylättyyn osuuteen. Toisaalta myös ”tarkka” kuittaaminen on mahdollista, jolloin tuomioistuimien voi määrätä osapuolen maksamaan osakorvausta.⁴⁹

2.2.3 Asiat, joissa sovinto ei ole sallittu

Täysi korvausvelvollisuus on vain niissä asioissa, jossa sovinto on sallittu (dispositiiviset asiat). Merkittävä poikkeus pääsääntöön on asiat, joissa sovinto ei ole sallittu: OK 21:2:n

⁴⁷ Lappalainen 2001, s. 75. Ks. myös HE 107/1998 vp, s. 16.

⁴⁸ Lappalainen – Hupli 2021, s. 812–813 ja Lappalainen 2001, s. 76–77.

⁴⁹ Lappalainen 2001, s. 78.

(368/1999) mukaan ”asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan, jollei ole erityistä syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut”. Kyseessä ovat ns. virallisvalvontaiset asiat (indispositiiviset asiat), jossa haluttua seuraamusta ei voida sitovasti saada aikaan osapuolten kesken sopimalla, vaan edellytyksenä on tuomioistuimen ratkaisu. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi lapsen etua ja oikeutta koskevat asiat, kuten lapsen huolto, elatus tai isyyden vahvistaminen.⁵⁰

Huomionarvoista kuitenkin on, että pykälä mahdollistaa erityisestä syystä määräämään vastapuolen kulut osittain tai kokonaan korvattavaksi. Erityisenä syynä voidaan pitää sitä, jos asian riitaisuudesta on aiheutunut lisäkuluja, tai hävinnyt osapuoli on viivyttänyt tai pyrkimyksenä on ollut oikeuden väärinkäyttö.⁵¹

2.2.4 Yllättävä uusi seikka

Tuomioistuin voi OK 21:4.2:n perusteella määrätä asianosaiset pitämään oikeudenkäyntikulut vahinkonaan, jos seikka, josta asian lopputulos aiheutui, ei ennen oikeudenkäyntiä ollut hävinneen asianosaisen tiedossa eikä hänen olisi pitänytkaan olla siitä tietoinen. Tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa oikeudenkäynnin hävinnyt osapuoli ei kyseisen seikan tietäessään oletettavasti lainkaan ryhtynyt oikeudenkäyntiin. Seikalla tarkoitetaan tässä tapauksessa oikeustosisekkää, jolloin käsitys tapahtumien kulusta on ollut relevantein osin virheellinen.⁵²

Toisaalta lainkohdan soveltumisen edellytyksenä on se, ettei pelkkä häviäjän tietämättömyys ole riittävää, vaan hänen on tullut täyttää selonottovelvollisuutensa. Puutteelliset tiedot todistusaineistosta tai virheelliset juridiset tiedot eivät myöskään mahdollista OK 21:4.2 soveltamista.⁵³

2.2.5 Oikeudellinen epäselvyys

Tuomioistuin voi OK 21:8 a:n (368/1999) mukaan määrätä osapuolet pitämään oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan joko osittain tai kokonaan myös silloin, jos ”asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy

⁵⁰ Jokela 2019, s. 97.

⁵¹ Jokela 2019, s. 97.

⁵² Lappalainen – Hupli 2021, s. 814.

⁵³ Lappalainen – Hupli 2021, s. 814.

oikeudenkäyntiin”.⁵⁴ Sääntelyn taustalla on ajatus, että joissain tapauksissa oikeustila on niin epäselvä, että siihen on tarpeen saada jopa korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu. Edellytyksenä on siis *perusteltu syy*. Jos edellytykset täyttyvät, lähtökohta on, että kuluja alennetaan.⁵⁵

Lain esitöissä *oikeudellinen epäselvyys* voi tarkoittaa aukkoa lainsäädännössä, eikä asiasta ole annettu ennakkoratkaisua, eikä ole muutenkaan selvää, miten jokin riidan oikeuskysymyksistä tulisi ratkaista. Oikeudellinen epäselvyys voi koskea myös tulkinnanvaraista lainkohtaa, jos lain esitöistä ei ilmene lainsäätäjän tarkoitus. Myös ristiriitainen oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus voivat tarkoittaa oikeudellista epäselvyyttä. On kuitenkin hyvä huomata, että esimerkiksi näyttökysymys voi olla epäselvä ja vaikeasti ratkaistavissa, mutta kyse ei silloin ole oikeudellisesta epäselvyydestä.⁵⁶

OK 21:8 a:n soveltaminen tulee kyseeseen vain poikkeustilanteissa, ja sen kynnys tulee olla suhteellisen korkea.⁵⁷ Lähtökohtana on kulujen alentaminen, vaikka pykälä mahdollistaakin osapuolet vastaamaan täysimääräisesti omista kuluistaan.⁵⁸ Säännöksen merkitys on suuri erityisesti silloin, jos osapuolet ovat huomattavan eri asemassa erityisesti varallisuutensa suhteen: köyhempi osapuoli ei välttämättä uskalla nostaa tarpeellistakaan kannetta, tai suostuu vastaajana aiheettomaan vaatimukseen oikeudenkäynnin välttääkseen.⁵⁹

Säännöksen tarkoitus ei ole alentaa oikeudenkäyntikuluja kohtuusharkinnan perusteella. Tuomioistuimien ei sovelleta säännöstä viran puolesta, vaan asianosaisen on vaadittava

⁵⁴ Ennen vuoden 1993 lakiuudistusta oikeudenkäymiskaassa sanamuoto oli ”asian havaitaan olleen niin sekavan ja epätietoisin, että oikeudenkäyntiin on ollut perusteltu syy”. Tämän säännöksen perusteella tuomioistuimet verrattain usein päätyivät määräämään osapuolet pitämään kulut vahinkonaan, minkä vuoksi säännös jätettiin kulu-uudistuksessa alun perin pois. Pian uudistuksen voimaantulon jälkeen kuitenkin alettiin esittää kritiikkiä liian jyrkästä linjauksesta kulujen kuittausmahdollisuuden poistamisesta kokonaisuudessaan, minkä vuoksi säännös otettiin suppeammalla käyttöalalla takaisin osaksi kulusäännöstä vuoden 1999 lakimuutoksessa. Lappalainen 2001, s. 81.

⁵⁵ HE 107/1998 vp, s. 19 ja Lappalainen – Hupli 2021, s. 814–815.

⁵⁶ HE 107/1998 vp, s. 20, myös Jokela 2019, s. 137.

⁵⁷ HE 107/1998 vp, s. 19; Jokela 2019, s. 136.

⁵⁸ HE 107/1998 vp, s. 19.

⁵⁹ Lappalainen – Hupli 2021, s. 815.

oikeudenkäyntikulujen alentamista ja perustella vaatimuksensa. Toisaalta tuomioistuimen rooli prosessinjohtajana voi edellyttää asian selvittämistä.⁶⁰

KKO 2019:65: Sairausajan palkkaa työtaistelun ajalta koskevassa asiassa X Oyj oli valituksen ollessa vireillä vastauksessaan korkeimpaan oikeuteen myöntänyt A:n oikeuden palkkaan sairausajalta korkeimman oikeuden toisessa asiassa antaman ennakkopäätöksen perusteella. X Oyj kuitenkin vastusti A:n oikeudenkäyntikuluvaatimusta OK 21 luvun 8 a §:n mukaan oikeudellisesti epäselvänä asiana, jolloin oikeudenkäyntiin on ollut perusteltu syy, sillä riidan kohteena olleesta aikaprioriteettisäännöstä ei ollut aikaisempaa oikeuskäytäntöä. Korkein oikeus katsoi pääkysymyksen olleen oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneen kuluvastuuta oli syytä alentaa. Kun ainoa peruste kuluvastuun alentamiselle oli oikeuskäytännön puuttuminen, korvausvelvollisuutta alennettiin yhdellä kolmasosalla.

2.2.6 Kohtuullistaminen (ennen 1.5.2023 voimaan tullutta oikeudenkäymiskaaren muutosta)

Ennen 1.5.2023 voimassa olleen OK 21:8 b:n mukaan jos asianosaisten velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta, tuomioistuin voi viran puolesta alentaa asianosaisten maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää. Kyse on siten poikkeuksesta kulukysymyksen dispositiivisuuteen: 21:8 b:n mukaisessa kohtuusharkinnassa asianosaisten tahdonilmaisut eivät sido tuomioistuinta.⁶¹

Säännöksen tavoitteena oli parantaa eri asemassa olevien asianosaisten mahdollisuuksia oikeudenkäyntiin. Kyseessä on siis heikomman suoja kohtuuttomuutta vastaan.⁶² Lähtökohtaisesti säännös oikeutti vain kulujen alentamiseen, mutta lain esitöissä on todettu mahdollisuus myös kulujen alentaminen nolnaan.⁶³ Säännös oli kuitenkin tarkoitettu sovellettavaksi vain poikkeuksellisissa tapauksissa kokonaisarvion perusteella: yksittäisen

⁶⁰ HE 107/1998 vp, s. 19–20.

⁶¹ HE 201/2022 vp, s. 7. Lainkohdassa on yhtymäkohtia esimerkiksi vahingonkorvauslain 2:1.2:n mukaiseen mahdollisuuteen korvauksen kohtuullistamisesta. Ks. Lappalainen 2001, s. 82.

⁶² Jokela 2019, s. 139.

⁶³ Jokela 2019, s. 139 ja HE 107/1998 vp, s. 20.

edellytyksen täyttyminen ei siten ollut riittävää.⁶⁴ Käytännössä OK 21:8 b:n mukaista kohtuullistamista on tehty eniten työsuhteeseen ja vakuutuskorvauksiin liittyvissä riidoissa.⁶⁵

Vuoden 1998 hallituksen esityksen mukaan tuomioistuimien voi viran puolesta arvioida kulujen kohtuullistamista vasta sitten, kun asianosainen on esittänyt yksilöidyn vaatimuksen oikeudenkäyntikulujensa korvaamisesta. Kun verrataan OK 21:8 a:n säännökseen, voidaan 8 b:n perusteella kiinnittää huomio asianosaisiin asian oikeudellisen sisällön sijaan.⁶⁶

Oikeudenkäyntiin johtaneiden seikkojen osalta huomioon voidaan ottaa esimerkiksi asian voittaneen osapuolen myötävaikutus asian selvittämiseksi ennen oikeudenkäyntiä: jos voittanut osapuoli on kieltäytynyt selvittämästä asiaa, on sittemmin hävinneellä vastapuolella voinut olla perusteltu syy nostaa kanne. Perusteltuna oikeudenkäyntinä voidaan pitää myös esimerkiksi tilannetta, jossa vapaaehtoisessa riidanratkaisuelimessä, kuten kuluttajariitalautakunnassa annetun ratkaisun perusteella nostetaan kanne tuomioistuimessa täytäntöönpanokelpoisen tuomion saamiseksi.⁶⁷ Asianosaisella voi siis olla tarve oikeuksiensa valvomiseksi saattaa asia tuomioistuimen ratkaistavaksi, vaikka hän lopulta häviäisikin. Arviossa painoarvoa voidaan antaa hävinneen osapuolen esittämä näyttö ja muut seikat, jotka puoltavat oikeudenkäynnin tarpeellisuutta hänen näkökulmastaan. Oikeudenkäyntiin johtavina seikkoina voidaan myös toisaalta huomioida voittaneen osapuolen menettely esimerkiksi myötävaikutusvelvollisuuden osalta.⁶⁸

Asianosaisten asemaan vaikuttaa erityisesti asianosaisten olennaisesti erilainen asema joko oikeudenkäynnissä tai sen ulkopuolella, esimerkiksi yksityishenkilön vastapuolena valtio tai muu julkisyhteisö.⁶⁹ Myös asianosaisten erilaiset resurssit ja edellytykset oikeudenkäyntiin sekä varallisuusasema voidaan huomioida asianosaisen asemaa arvioitaessa.⁷⁰

⁶⁴ HE 107/1998 vp, s. 20.

⁶⁵ Sarasoja – Carling 2019, s. 3. Myös Halijoki 2000, s. 226–227 ja HE 107/1998 vp, s. 20–21.

⁶⁶ HE 107/1998 vp, s. 20.

⁶⁷ HE 107/1998 vp, s. 20 ja Jokela 2019, s. 139.

⁶⁸ Jokela 2019, s. 139–140.

⁶⁹ HE 107/1998 vp, s. 21. Jokela 2019, s. 140.

⁷⁰ HE 107/1998 vp, s. 21.

Asian merkitys voi olla taloudellinen, mutta sen lisäksi merkitystä voi olla terveyteen, asumiseen tai työoloihin liittyvillä seikoilla. Asian arvo voi olla myös osapuolille erilainen, ja korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää voidaan verrata suhteessa henkilön varoihin ja tuloihin. Luonnollisesti asian merkitys on suurempi henkilölle, jonka taloudellinen asema on heikko.⁷¹

Seuraavissa ratkaisuissa korkein oikeus on arvioinut kohtuullistamisharkinnassa huomioon otettavia seikkoja:

KKO 2004:23: ravintolan kokki A oli saanut työssään sähköiskun yleiskoneesta, jonka pistotulppa oli kytketty väärin. Vastuussa olevat osakeyhtiöt johtohenkilöineen oli käräjäoikeudessa velvoitettu yhteisvastuullisesti suorittamaan A:lle vahingonkorvausta. Hovioikeus oli kuitenkin alentanut maksettavan vahingonkorvauksen määrää, minkä vuoksi A velvoitettiin korvaamaan osakeyhtiöiden oikeudenkäyntikuluja. Korkein oikeus katsoi, että oikeudenkäyntiin johtaneet seikat sekä asian taloudellisen merkityksen A:lle huomioden olisi ilmeisen kohtuutonta velvoittaa A korvaamaan työntekijänä työnantajansa oikeudenkäyntikulut. Oikeudenkäyntikulujen määrää kohtuullistettiin.

KKO 2005:91: A oli työskennellyt konkurssiin asetetussa D Kb:ssä ja solminut konkurssipesän kanssa määräaikaisen työsopimuksen. Konkurssipesä myi kalanviljelylaitoksen ja sen toiminnan B:lle, joka oli suostunut jatkamaan A:n työsuhdetta, jos konkurssipesä maksaisi A:n palkan. Kun konkurssipesä ei suostunut tähän, B lopetti palkan maksamisen. A oli antanut asiassa toimeksiannon liitolle, joka oli siirtänyt asian lakiasiaintoimistolle. Lakiasiaintoimisto oli kuitenkin laiminlyönyt palkkaturvahakemuksen tekemisen ja konkurssipesän vastuukysymyksen selvittämisen. Kun B:ltä saatiin perittyä raastuvanoikeudessa tuomituista maksamattomista palkoista vain osa, A nosti kanteen vahingonkorvauksesta sekä liittoa että lakiasiaintoimistoa vastaan. Käräjäoikeus ja hovioikeus olivat hylänneet kanteen, ja velvoittaneet A:n suorittamaan liiton ja lakiasiaintoimiston oikeudenkäyntikulut. Korkein oikeus katsoi, että kanteen nostaminen liittoa vastaan on ollut ilmeisen perusteetonta. Lakiasiaintoimiston osalta korkein oikeus totesi, että vaikka sen menettelyä voidaan arvostella, ei toimeksiannon hoitamisessa muilta osin ole ilmennyt huolimattomuutta. Oikeudenkäyntiin johtavia seikkoja pidettiin siten vain heikosti A:n kuluvastuun kohtuullistamista puoltavina. A:n ja pienen lakiasiaintoimiston taloudellisessa asemassa ei nähty sellaista eroa, joka puoltaisi kohtuullistamista. Korkeimman oikeuden mukaan asian merkitys A:lle on toisaalta ollut ilmeisen tärkeä. Korkein oikeus lopulta katsoi, että edellytyksiä oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamiselle ei ole.

⁷¹ Jokela 2019, s. 140.

Erityisesti tapauksessa KKO 2005:91 on nähtävissä, että korkeimman oikeuden linjaus kohtuullistamiseen oikeuttavista seikoista on ollut suhteellisen tiukka: oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, A:n asema yksityishenkilönä ja asian ilmeinen merkitys A:lle eivät lopulta olleet riittäviä edellytyksiä kulujen kohtuullistamiselle.

2.2.7 Sanktioluontoiset kulusäännökset

Oikeudenkäymiskaassa on sanktioluonteisia säännöksiä, joiden tarkoituksena on ehkäistä oikeuden väärinkäyttöä.⁷² Käytännössä kyse voi olla tilanteesta, jossa kanteella pyritään kiertämään tai loukkaamaan vastapuolen oikeussuojaa, tai tarkoituksellisesti viivyttää asian käsittelyä.⁷³ OK 21:4 ja OK 21:5:n perusteella aktualisoituvan kuluvastuun luonne on toimia ”prosessinormien noudattamista tehostavana sanktiona”.⁷⁴

OK 21:4.1:n mukaan silloin, jos voittanut asianosainen on aloittanut oikeudenkäynnin ilman, että vastapuoli on antanut siihen aihetta, taikka muutoin tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin, hän on velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei asiassa ilmenneisiin seikkoihin nähden ole aihetta määrätä, että kumpikin asianosainen saa pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Oikeudenkäymiskaaren esitöissä on esimerkkinä *ilman aihetta aloitetusta oikeudenkäynnistä* pidetty tilannetta, jossa asian olisi voinut järjestää ilman oikeudenkäyntiä. Kuitenkaan täytäntöönpanokelpoisen tuomion hankkimista ei luonnollisesti pidetä tarpeettomana oikeudenkäyntinä.⁷⁵ *Tahallisesti tai huolimattomuudesta* aiheutettu tarpeeton oikeudenkäynti voi taas tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos oikeudenkäynnin voittanut vastaaja on laiminlyönyt ilmoittaa ”seikasta, johon hänen oikeutensa kiistatta perustuu ja josta vastapuoli ei ole tiennyt eikä hänen ole pitänytkään tietää”. Edellytyksenä on lisäksi, että kantaja ei olisi nostonut kannetta, jos hän olisi ollut tietoinen tästä seikasta.⁷⁶

⁷² Tapanila 2021, s. 534 ja Jokela 2019, s. 150.

⁷³ Kulmala 2018, s. 899 ja Tapanila 2021, s. 535.

⁷⁴ Lappalainen 2001, s. 83.

⁷⁵ Jokela 2015, s. 427, Lappalainen – Hupli 2021, s. 816 ja HE 191/1993 vp, s. 12.

⁷⁶ Lappalainen – Hupli 2021, s. 819 ja HE 191/1993 vp, s. 12–13.

Merkityksellistä säännöksen sovellettavuuden osalta siis on, että hävinnyt osapuoli on ollut ensinnäkin tietämätön lopputulokseen johtavasta seikasta. Toiseksi tietämättömyyden on tullut johtua vastapuolen menettelystä tai laiminlyönnistä.⁷⁷ Tarpeettomia kustannuksia aiheuttaneen osapuolen oikeus täyteen korvaukseen olisi myös ristiriidassa lainkäytön preventiivisen ja reparaatiivisen funktion, eli tarpeettomia oikeudenkäyntejä ehkäisevän ja korjaavan vaikutuksen kanssa.⁷⁸

Lain esitöissä on esitetty, että pääsääntöisesti voittaneen asianosaisen tulisi korvata osaksi tai kokonaan vastapuolen kulut sen lisäksi, että pitää omat kulunsa vahinkonaan. Kuitenkin osapuolet saavat pitää kulut vahinkonaan, jos siihen on aihetta huomioiden asiassa ilmenneet seikat, kuten hävinneen osapuolen menettely.⁷⁹

OK 21:5 §:n mukaan silloin, jos asianosainen on jäämällä pois tuomioistuimesta, jättämällä noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä tai esittämällä väitteen, jonka hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää aiheettomaksi, taikka muutoin oikeudenkäyntiä pitkittämällä velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle kustannuksia, hän on velvollinen korvaamaan sellaiset kustannukset riippumatta siitä, kuinka oikeudenkäyntikulut muutoin on korvattava.

Oikeudenkäynnin pitkittäminen luonnollisesti lisää oikeudenkäynnistä aiheutuvia kustannuksia, joten em. kaltainen sanktiosäännös on tarpeen. Oikeudenkäymiskaaressa on muitakin säännöksiä, jotka pyrkivät estämään oikeudenkäynnin tarpeetonta pitkittymistä, kuten OK 5:18.3:n mukainen asianosaisen velvollisuus perehtyä asiaan niin, ettei käsittelyä tarvitse hänen laiminlyöntinsä vuoksi lykätä.⁸⁰

Läheisesti edellä mainittuihin sanktiosäännöksiin liittyy myös OK 21:6, joka velvoittaa asiamiehen korvaamaan yhteisvastuullisesti asianosaisen kanssa oikeudenkäyntikulut, jotka asiamies on OK 21:4 tai OK 21:5 mukaisesti tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle. Asiamiehelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi.

⁷⁷ HE 191/1993 vp, s. 13.

⁷⁸ Jokela 2019, s. 427.

⁷⁹ HE 191/1993 vp, s. 13.

⁸⁰ HE 191/1993 vp, s. 14.

Säännös osaltaan ohjaa asiamiestä toimimaan oikeudenkäyntisäännösten mukaisesti. Asiamiehelle aiheutuvassa kuluvastuussa on myös kyse sanktioluontoisesta säännöksestä.⁸¹ Pääsääntöisesti kuluriski jutun häviämisestä ei kuitenkaan kuulu asiamiehelle, vaan asiamiehelle aiheutuva kuluvastuu on poikkeuksellista. Käytännössä kuluvastuuta on oikeuskäytännössä hyvin harvoin määrätty asiamiehelle.⁸²

Jotta säännöstä voitaisiin soveltaa, asiamiehen toiminnan tai laiminlyönnin on tullut tosiasiallisesti aiheuttaa toiselle asianosaiselle tarpeettomia lisäkustannuksia. Asiamiehellä on kuitenkin pääsääntöisesti oikeus luottaa päämiehensä tekemien väitteiden totuudenmukaisuuteen, eikä asiamiehellä ole ilman erityistä syytä velvollisuutta tarkistaa päämiehen antamia tietoja.⁸³ Asiamiehelle korvausvastuu voi aiheutua esimerkiksi päämiehen ohjeiden vastaisesta toiminnasta tai tietoisesta perusteettomien väitteiden tai todistelun esittämisestä. Huolimattomana toimintana voidaan pitää myös esimerkiksi asian käsittelytilaisuuden tai tuomioistuimen antamien määräysten unohtamista.⁸⁴

2.3 Oikeudenkäyntimenettelyn vaikutukset oikeudenkäyntikulujen määrään

2.3.1 Menettely oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden määrittämisessä

OK 21:14:ssä säädetään menettelystä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. OK 21:14.1:n (19.3.1999/368) mukaan vaatimus oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta on tehtävä ennen pääasian käsittelyn päättymistä. Vaatimuksessa on eriteltävä oikeudenkäyntikulujen määrä ja niiden perusteet. Näin ollen perusteiden yhteydessä tulee eritellä esimerkiksi oikeudellisen avustajan palkkion perusteena olevat toimenpiteet.⁸⁵

⁸¹ Lappalainen – Hupli 2021, s. 823, HE 191/1993 vp, s. 14–15 ja Jokela 2015, s. 157.

⁸² Jokela 2015, s. 158.

⁸³ Lappalainen – Hupli 2021, s. 822, HE 191/1993 vp, s. 15 sekä Jokela 2015, s. 157–158. Ks. myös yrityksen saneerauksesta annetun lain (47/1993) 93 § (251/2023), jonka mukaan oikeudenkäyntiavustaja tai -asiamies aiheutettuaan tahallaan tai huolimattomuudesta velalliselle tai velkojalle vahinkoa avustamalla ilmeisen perusteettoman hakemuksen vireillepanossa, voidaan velvoittaa yhteisvastuullisesti vireillepanijan kanssa korvaamaan tällainen vahinko.

⁸⁴ Jokela 2015, s. 158 ja HE 191/1993 vp s. 15. Ks. myös Suomen Asianajajaliiton hyvää asianajatapaa koskevien ohjeiden kohdat 4.1. ja 8.2.

⁸⁵ Tapanila 2021, s. 554 ja Jokela 2019, s. 178.

OK 21:14.2:n (19.3.1999/368) mukaan ratkaisu oikeudenkäyntikuluista on annettava samalla kun tuomioistuimien antaa pääasiasratkaisunsa.⁸⁶ Jos asia ratkeaa jo valmistelussa, kuluratkaisun voi antaa myös samassa yhteydessä.⁸⁷ Kuluratkaisussa on ilmoitettava erikseen korvattavat kulut ja palkkiot. Jos pääasia ratkaistaan valmistelussa, voidaan samalla antaa ratkaisu oikeudenkäyntikuluista silloinkin, kun ne ovat jääneet riittäviksi, jollei kulujen määrän selvittämisen katsota vaativan pääkäsittelyä suullisen todistelun vastaanottamiseksi. Oikeudenkäyntikulut ovat luonteeltaan liitännäisiä pääasiaan nähden; niitä pidetään prosessuaalisena sivuvaatimuksena.⁸⁸

Kuten muussakin ratkaisutoiminnassa, myös oikeudenkäyntikuluja koskevassa menettelyssä on huomioitava kontradiktorinen periaate. Kontradiktorisella periaatteella tarkoitetaan vastapuolen kuulemisen periaatetta (*audiatur et altera pars*).⁸⁹ Asianosaisia on siten kuultava toistensa kuluvaatimuksista.⁹⁰ Kuluratkaisu tulisi myös perustella, jos kulukysymys on riittävä. Jos tuomioistuin määrää oikeudenkäyntikulut korvattavaksi vaadittua määrää vähäisempänä, tulisi tuomiossa perustella, mihin kulujen alentaminen perustuu ja miltä osin mahdollinen alentamisvaatimus on hyväksytty.⁹¹ Perustelun ei tarvitse kuitenkaan olla yhtä kattava kuin pääasiassa kuluratkaisun liitännäisvaatimuksen luonteesta johtuen, eikä arvio siten edellytä esimerkiksi näytön esittämistä. Mitä enemmän tuomioistuimen ratkaisu eroaa asianosaisen kuluvaatimuksesta, sitä laajemmin ratkaisua tulisi myös perustella.⁹²

Tuomio perusteluineen on merkittävä osa oikeudenkäyntiä. Tuomion perusteluille on oikeustieteellisessä tutkimuksessa asetettu erilaisia tavoitteita tai funktioita: justifikaatio- ja legitimizeettifunktio, kommunikaatio-, kontrolli- ja prejudikaattifunktio. Perustelemisen tavoitteisiin liittyviin funktioihin ei tämän tutkielman aihe huomioon ottaen ole perusteltua syventyä kovin tarkasti. Viimeksi mainitun prejudikaattifunktion osalta merkittävää kuitenkin on, että erityisesti ylimpien tuomioistuinten ratkaisuilla on yleinen *ohjausvaikutus*, jolla voidaan

⁸⁶ Ennen vuoden 1993 oikeudenkäyntikulusäännösten uudistusta asianosaisella oli mahdollisuus varata oikeus käsitellä kuluratkaisu erillisessä oikeudenkäynnissä. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan hyödynnetty kovinkaan usein, joten uusiin kulusäännöksiin sitä ei enää sisällytetty. Lappalainen 2001, s. 94 av., HE 107/1998 vp, s. 23.

⁸⁷ Jokela 2019, s. 183–184 ja Tapanila 2021, s. 554–555.

⁸⁸ Jokela 2019, s. 17.

⁸⁹ Jokela 2005, s. 75.

⁹⁰ Tapanila 2021, s. 558 ja Jokela 2019, s. 178–179.

⁹¹ HE 191/1993 vp, s. 20 ja Jokela 2019, s. 184.

⁹² Tapanila 2021, s. 559.

ohjata tulevaa oikeuskäytäntöä ja yhteiskuntaa laajemminkin.⁹³
 Prejudikaattifunktiolla voidaan siten katsoa olevan yhteys käyttäytymistä ohjaavaan funktioon, jota käsitellään edempänä luvussa 3.

Oikeudenkäyntikuluja on OK 21:14:n perusteella vaadittava korvattaviksi, mikä ilmentää riita-asian dispositiivisuutta eli asianosaisten määräämisvaltaa asiassa. *Määräämisperiaatteen* mukaisesti asianosaisella on siis itsellään valta päättää, haluaako hän oikeussuojaa, missä laajuudessa ja mitä oikeussuojan mahdollista vaihtoehtoista muotoa hän käyttää.⁹⁴ Määräämisperiaatteen voidaan katsoa perustuvan yksityisoikeudelliseen sopimusvapauteen.⁹⁵ Oikeudenkäymiskaaren säännökset vaatimis- ja väittämistaakasta ilmentävät määräämisperiaatetta: OK 24:3.1:n mukaan tuomioistuin ei ensinnäkään saa tuomita muuta tai enempää kuin asianosainen on vaatinut. OK 24:3.2:n mukaan dispositiivisessa asiassa tuomiota ei myöskään saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut.⁹⁶

Kuluratkaisua tehdessään tuomioistuin ei määräämisperiaatteen mukaisesti siten voi viran puolesta riita-asiassa määrätä oikeudenkäyntikuluja korvattavaksi, eikä myöskään alentaa kuluja vaaditusta, jos asianosainen on nimenomaisesti myöntänyt vastapuolen kuluvaatimuksen oikeaksi.⁹⁷ Vastaavasti tuomioistuin ei voi myöskään tuomita korvattavaksi enempää, kuin mitä on vaadittu, vaikka kuluvaatimus olisi syystä tai toisesta alimitoitettu.⁹⁸ Jos asianosaiset eivät lausu vastapuolen kuluvaatimuksesta, tuomioistuimen tulisi viran puolesta itse selvittää vaadittujen kulujen kohtuullisuutta. Tuomioistuin ei viran puolesta määrää myöskään viivästyskorkoa, vaan sitä on erikseen vaadittava.⁹⁹ Määräämisperiaatteen

⁹³ Tapanila 2021, s. 576–577 ja Lappalainen 2001, s. 362.

⁹⁴ Tirkkonen 1977, s. 77–78, Virolainen 1995, s. 262–263, Laukkanen 1995, s. 10 ja Jokela 2005, s. 175.

⁹⁵ Jokela 2005, s. 175.

⁹⁶ Jokela 2005, s. 175–176.

⁹⁷ Tapanila 2021, s. 555, Jokela 2019, s. 17 ja 177–178 ja Lappalainen 2001, s. 96. Ruotsissa asiasta on säännelty pääosin samalla tavalla (RB 18:14.1), mutta Ruotsissa korkoa ja tuomioistuimen päätöksestä menevästä maksusta asianosainen saa vaatimusta esittämättäkin. (Ekelöf 1988 s. 296–297 ja Jacobsson 1964, s. 227–238).

⁹⁸ Lappalainen 2001, s. 98.

⁹⁹ Kemppinen 2004, s. 169.

vastakohtana pidetään virallisperiaatetta, jonka mukaan oikeussuojaa annetaan asianosaisen tahdosta riippumatta, mikä ilmenee siviiliprosessissa indispositiivisissa asioissa.¹⁰⁰

2.3.2 Prosessinjohtosta ja pitkittyvän prosessin aiheuttamista kustannuksista

Määräämis- ja virallisperiaatetta täydentävät käsittelyperiaatteet, jotka kuvaavat tuomioistuimen ja asianosaisten myötävaikutusta oikeudenkäynnin kulkuun. Siviiliprosessissa on käytössä käsittelymenetelmä, jonka mukaan asianosaisilla on väittämistaakka jutun kannalta olennaisten tosiseikkojen esittämiseksi ja niiden toteen näyttämiseksi.

Käsittelymenetelmän vastakohtana pidetään tukintamenetelmää, jossa tuomioistuin on vastuussa näistä seikoista.¹⁰¹

Virallisperiaate voi kuitenkin ilmetä myös dispositiivisissa riita-asioissa tuomarin prosessinjohtona, ja alioikeusuudistuksen myötä tuomarin aktiivinen rooli onkin korostunut asian selvittämisessä. Tuomarin rooliin kuuluu siten aktiivisesti myös selvittää asianosaisten oman tahdon sisältöä. Tuomioistuimella on myös vastuu riita-asian asianmukaisesta käsittelystä, jolloin tuomioistuimen tulee tarvittaessa omasta aloitteestaan täydentää tai pyytää selvennystä asianosaisten prosessitoimista.¹⁰²

Oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaiseksi toteuttamiseksi tuomioistuimen tehtävänä on järjestää oikeudenkäynti niin, että asia pystytään prosessin päätteeksi ratkaisemaan. Tätä tehtävää toteuttaa tuomioistuimen *prosessinjohto*, joka on tavallisesti jaettu materiaaliseen ja muodolliseen prosessinjohtoon: ensin mainittu tarkoittaa oikeudenkäynnin kohteen selventämistä ja selvittämistä, jälkimmäinen oikeudenkäynnin ulkoisten puitteiden järjestämistä.¹⁰³

Materiaalisesta prosessinjohtosta ei nykyisessä oikeudenkäymiskaaressa ole erillistä sääntöä, mutta sen voidaan katsoa sisältyvän OK 5 luvun valmistelua koskeviin 19 ja 21 §:ään: tuomioistuimen on OK 5:19:n mukaan valmistelussa selvitettävä asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet, mistä asianosaiset ovat erimielisiä, mitä todisteita tullaan esittämään ja mitä

¹⁰⁰ Jokela 2005, s. 180. Siviiliprosessin rooliperiaatteista tarkemmin esim. Virolainen 1995, s. 259 ja Tapanila 2021, s. 40.

¹⁰¹ Jokela 2005, s. 176.

¹⁰² Jokela 2005, s- 178–179, HE 15/1990 vp, s. 28.

¹⁰³ Tapanila 2021, s. 273 ja Leppänen 1998, s. 207–208.

kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen sekä mahdollisen sovinnon edellytykset. OK 5:21 mukaan tuomioistuimen on valmistelussa huolehdittava em. tavoitteiden toteutumisesta ja siitä, että asianosaiset mainitsevat kaikki seikat, joihin he haluavat vedota. Materiaalinen prosessinjohto voi siten olla korjaavaa (tuomioistuimelle esitetyn aineiston selventäminen), rikastavaa (esitetyn aineiston täydentäminen), rajoittavaa (esitetyn aineiston osalta) sekä informoivaa (selventää asianosaisille menettelyyn tai aineistoon liittyviä seikkoja).

Dispositiivisessa asiassa asianosaisen on kuitenkin hyvä huomata, että edellä mainitusta huolimatta materiaallisen prosessinjohdon luonne on täydentävää: vastuu asian ajamisesta on asianosaisilla, eikä tuomioistuimella ei ole viran puolesta selvittää asiaa laajemmin, kuin mitä asianosaiset esittävät.¹⁰⁴

Oikeudenkäyntikulujen kannalta tuomioistuimen aktiivinen prosessinjohto liittyy yleisesti prosessitaloudellisiin tehokkuustavoitteisiin. Varsinkin prosessin alkuvaiheessa ja suullisessa valmistelussa aktiivisella prosessinjohdolla voidaan varmistaa, että asianosaiset vetoavat haluamaansa todisteluun ja vaatimuksiin jo varhaisessa vaiheessa, mikä voi ehkäistä uusien todisteiden tai väitteiden aiheuttamia lykkäyksiä ja muutoksenhakuja.¹⁰⁵ Prosessinjohdon keinoin oikeudenkäyntiä olisi mahdollista tehostaa ja tiivistää: venyvät käsittelyaikataulut aiheuttavat sen, että asianosaisten avustajineen tulee perehtyä käsillä olevaan asiaansa jokaisessa vaiheessa uudestaan, mikä lisää kustannuksia.¹⁰⁶

Joutuisa oikeusprosessi edistää oikeusvarmuutta, koska se auttaa asianosaisia ja todistajia muistamaan tapauksen yksityiskohdat, mikä puolestaan helpottaa oikean ratkaisun tekemistä. Hitaus voi myös nostaa riita-asioissa prosessikynnystä, mikä tarkoittaa, että se voi estää asianosaista ryhtymästä oikeudenkäynnin, vaikka siihen olisi objektiivisesti perusteita.¹⁰⁷ Hidas prosessi aiheuttaa myös ylimääräisiä kustannuksia sekä asianosaisille että tuomioistuinlaitokselle: pitkä aika oikeudenkäynnin eri vaiheiden, kuten kirjelmien

¹⁰⁴ Tapanila 2021, s. 274–275, myös Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 194–195.

¹⁰⁵ Vaitoja 2014, s. 337. Prosessiekonomiasta tarkemmin jäljempänä.

¹⁰⁶ Kuuliala et al. 2022, s. 29. Omana erityiskysymyksenään prosessinjohdon merkityksestä oikeudenkäyntikulujen suhteen on tilanne, jossa asianosainen ilmoittaa, että vastapuolen oikeudenkäyntikuluista ”ei ole huomautettavaa”. Tällöin epäselväksi jää, onko asianosaisen tarkoituksena myöntää vai kiistää vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Tuomioistuimen tulisi epäselvässä tilanteessa siten pyrkiä selvittämään asianosaisen tarkoitusta, ja mikäli selvyttä ei saada, voi tuomioistuin siitä huolimatta arvioida kulujen kohtuullisuutta viran puolesta. Tapanila 2021, s. 555–556.

¹⁰⁷ Virolainen s. 568 ja KM 2003:3, s. 192.

laatimisen, valmisteluistunnon ja pääkäsittelyn välissä pakottaa oikeudellisen avustajan perehtymään jutun asiakirjoihin joka kerta uudelleen.¹⁰⁸

Lainsäädännöllä oikeudenkäyntiä on kuitenkin vaikeaa nopeuttaa, sillä viivytykset pääosin johtuvat tuomioistuinten resursseista. Prosessin nopeutta ja halpuutta ei voida myöskään liikaa painottaa prosessin oikeudenmukaisuuden ja laadun kustannuksella.¹⁰⁹

Prosessin eri tavoitteita ja niiden välistä suhdetta on oikeustieteessä käsitelty tavoiteperiaatteiden kautta. Oikeudenkäyntikulujen osalta merkityksellisiä tavoiteperiaatteita ovat joutuisuusperiaate ja taloudellisuusperiaate: oikeudenkäynnin tulisi olla nopea ja halpa. Asiat pitäisi käsitellä ja ratkaista siten, että niistä aiheutuisi mahdollisimman vähän työtä, kustannuksia ja aiheutonta ajanhukkaa niin asianosaisille kuin tuomioistuimelle. Kuten edellä on todettu, hidas ja pitkittynyt prosessi aiheuttaa myös yleensä ylimääräisiä kustannuksia asianosaisille ja osaltaan nostaa prosessikynnystä tarpeettoman korkealle. Kohtuuttoman hidas prosessi ja ratkaisun saaminen voi siten vaarantaa asianosaisen oikeusturvan.¹¹⁰

Nopeus- ja halpuustavoitteet yhdistyvät prosessiekonomian periaatteessa eli taloudellisuusperiaatteessa. Sillä tarkoitetaan siis pyrkimystä nopeaan ja halpaan prosessiin. Prosessiekonomialla tavoitellaan sitä, että tarpeelliset prosessitoimet suoritetaan vain välttämättömässä laajuudessa, ja pyritään kokonaan välttämään tarpeettomia prosessitoimia. Kustannusten minimointi ei ole prosessissa itsetarkoitus, etenkin varmuusperiaatteen ja aineellisesti oikean ratkaisun kustannuksella.¹¹¹

Esimerkiksi *Virolainen* on pohtinut keinoja, joilla prosessia voisi jouduttaa. Siviiliprosessin alioikeusmenettelyn osalta Suomessa ei ole asianosaisvalmisteluun velvoittavia säännöksiä, joita mm. Yhdysvalloista ja Englannissa on käytössä. Tällaisilla säännöksillä velvoitetaan asianosaiset siis jo ennen riita-asian vireilletuloa suorittamaan ennakkovalmistelua, kuten selvittämään asiaan liittyviä tosiseikkoja ja todisteita. Prosessiekonomisesti olisi siten huomattavasti tehokkaampaa, jos juttu tulisi tuomioistuimeen alustavasti valmisteltuna. Toiseksi *Virolainen* moittii vuonna 2002 tarkistettuja oikeudenkäymiskaaren 5 luvun valmistelua koskevia säännöksiä, joiden merkitys valmistelun jouduttamisessa on jäänyt käytännössä vähäisiksi. Säännökset mahdollistaisivat prosessin jouduttamisen materiaalsen

¹⁰⁸ Kilpiä 2016, s. 231, Markus 2019, s. 118 ja *Virolainen*, s. 568

¹⁰⁹ Markus 2019, s. 118–119.

¹¹⁰ *Virolainen – Vuorenpää* 2021, s. 119.

¹¹¹ *Virolainen* 1995, s. 109.

prosessinjohton keinoin, mitä tuomarit eivät Virolaisen näkemyksen mukaan riittävästi hyödynnä, vaan jäävät passiivisiksi. Kolmanneksi Virolainen nostaa asianajajien työmäärän ja sitä myötä aikaveloitukseen perustuvien palkkioiden kasvun. Myös asianajajat yhdessä tuomarien kanssa voisivat jouduttaa oikeudenkäyntiä tehostamalla valmistelua OK 5 luvun säännösten mahdollistamalla tavalla.¹¹²

2.3.3 Preklusio

Preklusiolla tarkoitetaan asianosaisen velvollisuutta esittää väitteensä ja nimetä todisteensa oikeudenkäynnissä sillä uhalla, että myöhästynyttä prosessitointia ei oteta huomioon.

Preklusio voi olla lakisääteinen tai tuomioistuimen asettama. Preklusion tarkoitus on myös turvata oikeudenkäynnin joutuisuus ja keskitetty pääkäsittely: näin asianosaiset eivät tarkoituksellisesti tai muusta syystä pitkitä oikeudenkäyntiä lykkäämällä esimerkiksi todisteiden esittämistä. Preklusio toteuttaa myös kontradiktorista periaatetta, eli turvaa asianosaisten mahdollisuus perehtyä vastapuolen esittämiin väitteisiin ja todisteisiin ja halutessaan lausua niistä.¹¹³

Preklusio on siis luonteeltaan prosessuaalinen sanktio, jolla pyritään ohjaamaan asianosaisia suorittamaan prosessitoimensa oikea-aikaisesti.¹¹⁴ Preklusiota koskevia säännöksiä on oikeudenkäymiskaaressa useita: riita-asian valmistelun sisäistä preklusiota koskeva OK 5:22, preklusiota riita-asian pääkäsittelyssä koskeva OK 6:9 sekä muutoksenhakua hovioikeudessa koskeva OK 25:17 ja korkeimmassa oikeudessa koskeva 30:7. Preklusion asettaminen valmistelussa on myös osa tuomarin prosessinjohtoa.¹¹⁵

Preklusiosääntely ei kuitenkaan ole ehdotonta, vaan käytännössä aina asianosaisella on mahdollisuus preklusion määräajan kuluttuakin vedota uuteen seikkaan pätevistä syistä. Muutoin preklusio voisi muodostua liian ankaraksi ja vaarantaa aineellisesti oikean ratkaisun saavuttamisen.¹¹⁶ Pätevänä syynä pidetään usein sitä, ettei seikka ollut asianosaisen tiedossa

¹¹² Virolainen 2006, s. 581–583.

¹¹³ Tapanila 2021, s. 320, Lappalainen – Hupli 2021, s. 999 ja Viitanen 2011, s. 152.

¹¹⁴ Tapanila 2021, s. 320–321. Lappalainen – Hupli 2021, s. 999.

¹¹⁵ HE 15/1990 vp, s. 126, Myöhänen 2022, s. 120.

¹¹⁶ Lappalainen – Hupli 2021, s. 1000, Tapanila 2021, s. 325–326 ja HE 32/2001 vp, s. 63.

ennen preklusion määräaika.¹¹⁷ On myös huomattava, että käytännössä preklusio tulee kysymykseen vain dispositiivisissa riita-asioissa.¹¹⁸

Preklusiouhan on myös katsottu tekevän riita-asian oikeudenkäynnin valmistelusta hyvin raskaan ja etupainotteisen, minkä on toisinaan väitetty lisäävän oikeudenkäyntikulujen määrää, kun valmisteluun, todisteiden ja väitteiden esittämiseen panostetaan mahdollisesti liikaakin siinä pelossa, että jokin olennainen seikka prekludoituu.¹¹⁹ Toisaalta on myös huomautettu, ettei oikeudenkäynnin valmistelun aiheuttama etupainotteinen työ ole lisännyt kokonaistyömäärää, sillä ennen vuoden 1993 alioikeusuudistusta ja keskitettyä oikeudenkäyntiä työmäärä vain jakautui tasaisemmin koko prosessin kestolle.¹²⁰

Kulunäkökulmasta mielenkiintoisena voidaan pitää myös preklusion yhteyttä OK 21:5 mukaiseen oikeudenkäynnin pitkittämisestä aiheutuvaan kuluvastuuseen. Kuten edellä on todettu, preklusiosäännösten tavoitteena on järkevöittää prosessia ja edistää sen joutuisuutta. Yhdessä sanktioluontoisten kulusäännösten kanssa lainsäätäjä on tarkoittanut preklusiouhan vähentämään perusteettomia prosessi- ja asiaväitteitä sekä todisteita.¹²¹

2.4 Oikeudenkäynnin rahoittaminen

2.4.1 Maksuton oikeusapu

Oikeus päästä tuomioistuimeen ja saada asiassa ratkaisu on keskeinen osa oikeusturvaa. Maksuton oikeusapu on yksi osatekijä oikeuden saatavuuden (*access to justice*) takaamisessa myös taloudellisesti heikommassa asemassa oleville henkilöille.¹²² Oikeuden saatavuus on, kuten myöhemmin luvussa 4 tarkemmin esitellään, turvattu osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä perus- ja ihmisoikeutena.¹²³ Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että asianosaisella on oikeus saada tarvittaessa oikeusapua siviiliprosessissa:

¹¹⁷ Lappalainen – Hupli 2021, s. 1001.

¹¹⁸ Lappalainen – Hupli 2021, s. 999.

¹¹⁹ Jokela 1998, s. 966 ja HE 32/2001, s. 63.

¹²⁰ Viitanen 2011, s. 153.

¹²¹ HE 191/1993 vp, s. 14 ja Myöhänen 2022, s. 124–125, ks. myös Lappalainen 2003, s. 28.

¹²² Jokela 2019, s. 269.

¹²³ Jokela 2019, s. 269.

Airey v. Irlanti 9.10.1979: EIS 6(1) -artikla ei sanamuotonsa perusteella takaa maksutonta oikeusapua riita-asiassa. EIS 6(1) -artikla voi siitä huolimatta velvoittaa jäsenvaltion tarjoamaan oikeusapua tilanteessa, jossa tällainen apu on välttämätöntä tuomioistuimeen pääsyn (*access to court*) tehokkaaksi turvaamiseksi. Näin voi olla esimerkiksi asian monimutkaisuuden vuoksi tai siksi, että oikeudellinen edustus on kansallisen lain mukaan pakollista (kohta 26).

Oikeusapulain (257/2002) 1 §:n mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusapuun kuuluu oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä vapautus eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista. Vuonna 2019 oikeusapua sai noin kolmannes yksityishenkilöistä, jotka olivat asianosaisina riita-asioissa.¹²⁴

Oikeusapulain 2.1 §:n (972/2004) mukaan oikeusapuun on oikeutettu henkilö, jolla on kotikunta Suomessa taikka koti- tai asuinpaikka toisessa EU-jäsenvaltiossa tai ETA-valtiossa. Lisäksi oikeusapua voidaan 2.2 §:n mukaan antaa, jos henkilön asia käsitellään Suomen tuomioistuimessa tai jos oikeusapuun on erityistä syytä. Oikeusapua ei 2.3 §:n mukaan anneta yhtiölle tai yhteisölle. Oikeusapua annetaan elinkeinonharjoittajan elinkeinotoimintaa koskevassa muussa kuin tuomioistuinasiassa vain, jos siihen on erityistä syytä huomioon ottaen toiminnan laatu ja laajuus, elinkeinonharjoittajan taloudellinen ja henkilökohtainen tilanne ja olosuhteet kokonaisuudessaan.

Oikeusavun taloudellisista edellytyksistä säädetään oikeusapulain 3 §:ssä (927/2008), jonka mukaan oikeusapua annetaan hakemuksesta korvauksetta tai omavastuuosuutta vastaan hakijan taloudellisen aseman perusteella. Hakijan taloudellinen asema arvioidaan hänen kuukausittain käytettävissään olevien varojen (*käyttövara*) ja varallisuuden perusteella. Oikeusapua annetaan henkilölle, jonka käyttövara ja varallisuus eivät ylitä valtioneuvoston asetuksella tarkemmin vahvistettavaa määrää. Oikeusavusta annetun valtioneuvoston asetuksen (388/2002) 6 §:n mukaan oikeusapua ei myönnetä, jos yksittäisen henkilön käyttövara on yli 1 300 euroa, tai puolisoiden käyttövara on yli 1 200 euroa henkilöltä.

Oikeusavun saamiselle on asetettu muitakin rajoituksia. Ensinnäkin oikeusapulaissa on säädetty, että lähtökohtaisesti oikeusapu kattaa avustajan toimenpiteitä enintään 80 tunnilta. Tuomioistuin voi kuitenkin lain 5 §:ssä tarkemmin säädetyin edellytyksin päättää, että

¹²⁴ Sarasoja – Carling 2020, s. 76.

oikeusavun antamista jatketaan. Toiseksi oikeusapulain 7 §:n mukaan julkista oikeusapua ei anneta, jos asialla on 1) hakijalle vähäinen merkitys, 2) se olisi selvästi tarkoituksetonta verrattuna hakijalle siitä koituvaan hyötyyn, 3) asian ajaminen olisi oikeuden väärinkäyttämistä tai 4) asia perustuu siirrettyyn oikeuteen ja on aihetta otaksua siirron tapahtuneen oikeusavun saamiseksi. Kolmantena merkittävänä rajoituksena voidaan mainita oikeusapulain 3 b § (927/2008), jonka mukaan oikeusapua ei anneta, jos hakijalla on oikeusturvavakuutus. Oikeusapua voi kuitenkin taloudellisen asemansa perusteella saada oikeusturvavakuutuksen omavastuuosuuden kattamiseen.

2.4.2 Oikeusturvavakuutus

Oikeusturvavakuutus on vapaaehtoinen vakuutus, jonka tarkoituksena on korvata asianosaiselle oikeudenkäynnistä ja oikeudellisen avustajan käyttämisestä johtuvia kustannuksia. Usein oikeusturvavakuutus on osa toista vakuutusta eli jonkin vakuutuksen liitännäisenä: oikeusturvavakuutus voi kuulua esimerkiksi osaksi kotivakuutusta, kiinteistövuokutusta tai matkavakuutusta.¹²⁵ Oikeusturvavakuutuksen merkitys on huomattava erityisesti keskituloisille yksityishenkilöille, jotka eivät varallisuusasemansa puolesta ole oikeutettuja julkiseen oikeusapuun valtion varoin, mutta jolle kuluriski on kuitenkin huomattava.¹²⁶

Koska oikeusturvavakuutus on vapaaehtoinen vakuutus, voivat sen ehdot vaihdella vakuutusyhtiöittäin.¹²⁷ Kunkin vakuutusyhtiön oikeusturvavakuutuksen ehdoista riippuu se, millaisia oikeudenkäyntikuluja vakuutus korvaa, mihin vakuutusmäärään asti ja kuinka suuri omavastuu on.¹²⁸ Tyypillisesti oikeusturvavakuutus kattaa riita-, rikos- ja hakemusasiat, kun taas hallinto-oikeudelliset asiat usein on rajattu vakuutuksen ulkopuolelle.¹²⁹ Yksityishenkilön näkökulmasta olennaisena vakuutusturvan rajoituksena voi pitää sitä, että yleisesti kotivakuutuksen liitännäisestä oikeusturvavakuutuksesta ei korvata esimerkiksi

¹²⁵ Lappalainen 2003, s. 123, Hoppu – Hemmo 2006, s. 327. Toisaalta on hyvä huomata, että oikeusturvavakuutus voi olla rajoitettu esimerkiksi oikeudenkäynnin laadun tai suojatun henkilöpiirin osalta: esimerkiksi kiinteistövuokutuksessa oikeusturvavakuutus saattaa koskea vain vakuutuskirjassa mainittuun kiinteistöön liittyviä asioita. Hoppu – Hemmo 2006, s. 327–328.

¹²⁶ Lappalainen 2001, s. 123 ja Jokela 2019, s. 339.

¹²⁷ Jyrinjärvi et al. 2006, s. 688.

¹²⁸ Kempainen 2004, s. 165.

¹²⁹ Hoppu – Hemmo 2006, s. 328.

perheoikeudellisia riitoja tai ansiotyöhön liittyviä riitoja.¹³⁰ Rajoitus on sikäli merkittävä, että työ- ja palvelussuhteisiin liittyvät riidat ovat pääkäsittelyyn edenneiden riita-asioiden osalta yleisin juttutyyppi: vuonna 2019 yli kolmannes riidoista koski työ- tai palvelusopimusta.¹³¹ Toisaalta työriitojen osalta yksityishenkilön vakuutusturvaa täydentävät ammattiliitot, joilla on yleensä ryhmäoikeusturvavakuutus jäsenilleen.¹³²

On myös huomattava, että usein oikeusturvavakuutuksessa on vakuutustapahtuman syntymisen osalta nk. ”kahden vuoden sääntö”, eli ehto, jonka mukaan riidan tai vaatimuksen perusteena olevien seikkojen tulee olla syntynyt vakuutuksen voimassaolon aikana, jos vakuutus on ollut voimassa vähemmän kuin kaksi vuotta vakuutustapahtuman sattuessa.¹³³ Riita-asiassa vakuutustapahtumalla tarkoitetaan riidan syntymistä: riita syntyy, kun ”perusteeltaan ja määrältään yksilöity vaatimus on kiistetty perusteen tai määrän osalta”.¹³⁴

Vakuutuksenottajan on myös tärkeää huomioida se, ettei oikeusturvavakuutus yleisesti kata häviäjän korvausvelvollisuutta voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikuluista.¹³⁵ Vielä ennen 1990-lukua oli yleistä, että oikeusturvavakuutus kattoi myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut vakuutetun hävitessä jutun. 1990-luvun puolivälissä oikeusturvavakuutusten ehtoja kuitenkin yleisesti muutettiin siten, etteivät ne korvaa vastapuolen kuluja, mikä on saattanut olla yksi osatekijä kuluriskin ja prosessikynnyksen nousuun.¹³⁶

Itse oikeudenkäyntimenettelyn aikana asianosaisen oikeusturvavakuutus ei välttämättä ”näy” prosessissa – menettely oikeudenkäynnissä kulujen suhteen on samanlainen vakuutuksen olemassaolosta riippumatta. Oikeusturvavakuutus on vakuutuksenottajan ja vakuutusyhtiön välinen sopimus, johon tuomioistuimien ei puutu.¹³⁷

¹³⁰ Hoppu – Hemmo 2006, s. 329, Lappalainen 2001, s. 123.

¹³¹ Sarasoja – Carling 2020, s. 16–17.

¹³² Jyrinjärvi et al. 2006, s. 700.

¹³³ Hoppu – Hemmo 2006, s. 331.

¹³⁴ Jyrinjärvi et al. 2006, s. 699.

¹³⁵ Kemppinen 2004, s. 165–166. Hoppu – Hemmo 2006, s. 332.

¹³⁶ Lappalainen 2001, s. 123.

¹³⁷ Lappalainen 2001, s. 124.

Ainakin oikeuskirjallisuudessa on esitetty kannanottoja oikeusturvavakuutuksen käyttöalan laajentamiseksi erityisesti yksityishenkilöiden prosessikynnyksen madaltamiseksi. Esimerkiksi vakuutusturvan laajentaminen kattamaan myös voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikulut tai korvauskattojen nostaminen tyypillisestä noin 10 000 euron enimmäismäärästä voisivat helpottaa yksityishenkilöiden kuluriskiä.¹³⁸

¹³⁸ Jokela 2019, s. 356.

3 Kulusäännöstön taustatekijöitä

3.1 Kuluvastuun kehityksestä

3.1.1 Kuluvastuun jakautumisen teorit

Oikeudenkäyntikulujen jakautumista ja korvausvelvollisuutta on historiassa selitetty erilaisilla teorioilla, joista keskeisimpiä ovat rangaistusteoria, vahingonkorvausteoria, kausaliteettiteoria sekä oikeussuojateoria. Teorioille ominaista on ollut se, että ne on perustettu yhden johtavan peruseriaatteen nojaan, minkä vuoksi niitä on myös kutsuttu yksiarvoisiksi teorioiksi.¹³⁹

Suomessa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus on tullut käyttöön 1600-luvulla, jolloin korvausta perusteltiin *rangaistusteorialla*. Rangaistusteorian juuret ovat roomalaisessa oikeudessa, ja sen mukaan velvollisuus oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen perustuu ajatukseen oikeudenkäyntikuluista rangaistuksena oikeuden väärinkäytöstä.¹⁴⁰ Häviäjän korvausvelvollisuus perustui siis voittaneen osapuolen kärsimyksen korvaamiseen. Oikeuden väärinkäyttö kohdistui myös oikeudenkäytöstä vastaavaan valtioon, minkä vuoksi valtion tuli rangaista hävinnyttä osapuolta asettamalla korvausvelvollisuus häviäjän kontolle.¹⁴¹ Rangaistusteoriaan perustuva oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus kytkeytyi siten myös moraalin ylläpitämiseen, ja teorian taustalla oli myös ajatus syyllisyyden osoittamisesta.¹⁴² Rangaistusteoriaa ei kuitenkaan ole enää 1700-luvun jälkeen pidetty oikeustieteessä erityisen varteenotettavana teoriana.¹⁴³

Vahingonkorvausteoria kehittyi rangaistusteorian pohjalta, ja sen mukaan korvaus perustuu vahingon aiheuttamiseen ja yleiseen vahingonkorvausvelvollisuuteen, johon myös vuoden 1734 oikeudenkäymiskaaren oikeudenkäyntikulusäännökset perustuivat.¹⁴⁴ Syyllisyys pysyi edelleen teorian perustana, ja jutun häviäminen nähtiin syyllisyyden osoituksena.¹⁴⁵

¹³⁹ Saarensola 2017, s. 67 ja Jokela 2019, s. 31–32.

¹⁴⁰ HE 191/1993 vp, s. 3, Tirkkonen 1977, s. 496–497, Liljenfeldt 1982, s. 46–52.

¹⁴¹ Saarensola 2017, s. 68.

¹⁴² Saarensola 2017, s. 68.

¹⁴³ Jokela 2019, s. 32.

¹⁴⁴ Tirkkonen 1977, s. 467, HE 191/1993 vp, s. 3, Ervasti 1994, s. 3 sekä Jokela 2019, s. 32.

¹⁴⁵ Saarensola 2017, s. 68.

Korvausvelvollisuus kuitenkin edellytti sitä, että hävinnyt osapuoli tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää oman menettelynsä aiheuttaman vahingon. Tämä taas johti siihen, että usein kulut joko osittain tai kokonaan kuitattiin, eli asianosaiset pitivät kulunsa omana vahinkonaan.¹⁴⁶

Vahingonkorvausteoria on nähtävissä vuoden 1993 kulusääntöuudistusta edeltävissä, 1734 vuoden laista periytyvissä oikeudenkäymiskaaren säännöksissä.¹⁴⁷

Kausaliteettiteoriassa luovuttiin viimein syyllisyysajattelusta, ja siirryttiin selittämään hävinneen korvausvelvollisuutta sillä, että asianosainen oli objektiivisesti aiheuttanut oikeudenkäynnin.¹⁴⁸ 1800-luvulla yleistyneen katsantokannan mukaan merkitystä oli ainoastaan jutun lopputuloksella, jolloin hävinneen tuli aina korvata voittajan oikeudenkäyntikulut.¹⁴⁹ Korvausvelvollisuus perustui käsitykseen prosessista oikeussuhteena sekä tuomion muodolliseen totuuteen.¹⁵⁰ Kausaliteettiteoria perustuu siis ankaraan vastuuseen, joka oli osa myös vahingonkorvausteoriaa.¹⁵¹ Kausaliteettiteoria ei kuitenkaan huomioinut sitä, että toisinaan hävinneellä osapuolella saattoi olla perusteltu syy viedä asia tuomioistuimen ratkaistavaksi, jolloin oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden lankeamista kokonaan hävinneelle voidaan pitää kohtuuttomana.¹⁵²

Oikeussuojateorian perustana on myös oikeudenkäynnin tarkoituksena oleva oikeussuojan toteuttaminen. Teoria pyrkii korjaamaan kausaaliteorian puutteet tunnustamalla toisaalta täysimääräisen korvauksen osana asian voittaneen osapuolen oikeusturvan toteutumista, mutta myös hävinneen oikeusturvan niissä tilanteissa, joissa hävinneellä osapuolella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin.¹⁵³

Saarensola on esittänyt kritiikkiä yksiarvoisia teorioita kohtaan: yhteen periaatteeseen nojaava teoria ei voi mitenkään kattaa kaikkia mahdollisia tilanteita. Lisäksi useiden teorioiden taustalla oleva oletamus siitä, että häviäjän ryhtyminen oikeudenkäyntiin on ollut tarpeetonta ja että häviäjän esittämät

¹⁴⁶ Jokela 2019, s. 32 sekä Saarensola 2017, s. 68.

¹⁴⁷ Jokela 2019, s. 32.

¹⁴⁸ Saarensola 2017, s. 69.

¹⁴⁹ Jokela 2019, s. 33.

¹⁵⁰ Saarensola 2017, s. 69 ja Jokela 2019, s. 33.

¹⁵¹ Jokela 2019, s. 33.

¹⁵² Saarensola 2017, s. 69.

¹⁵³ Saarensola 2017, s. 69 ja Jokela 2019, s. 33.

vaatimukset ovat aiheettomia, on puutteellinen. Oikeudellinen epäselvyys voi olla hyvinkin aiheellinen syy oikeudenkäyntiin. Yksioikoinen suhtautuminen häviäjän korvausvastuuseen on myös sokea osapuolten taloudelliselle tai muutoin eriarvoiselle asemalle.¹⁵⁴

Nykyisin kuluvaluun osalta painottuvatkin käytännön vaikutukset teorian sijaan.¹⁵⁵

Teorioiden sijaan korostuu enemmän kuluvaluun merkitys siviiliprosessin päämäärien toteutumisessa: preventiivistä käyttäytymisen ohjausta prosessin ulkopuolella ja toisaalta reparaatiivista aineellisen oikeuden toteutumista.¹⁵⁶

3.1.2 Vuoden 1993 alioikeusuudistus ja vuoden 1999 muutokset oikeudenkäymiskaareen

Kuten edellä on mainittu, ennen vuonna 1993 voimaan tullutta lakimuutosta oikeudenkäymiskaaren oikeudenkäyntikulussäännökset olivat suurilta osin perintöä vuoden 1734 laista, joka jätti kulukysymysten käsittelyyn paljon tulkinnanvaraa. Merkittävänä epäkohtana nähtiin erityisesti se, että voittanut osapuoli määrättiin suhteellisen usein kärsimään itse osan kuluistaan. Lisäksi vuoden 1734 lain sääntely oli monilta osin puutteellista, mm. osavoittotilanteiden, indispositiivisten asioiden sekä korvauskelpoisten oikeudenkäyntikulujen sääntelyn osalta.¹⁵⁷

Kulussäännöstö päätettiin edellä mainituista syistä uudistaa vuonna 1993 riita-asioiden alioikeusmenettelyuudistuksen yhteydessä.¹⁵⁸ Mallia lakiuudistukseen otettiin Ruotsissa vuonna 1948 voimaan tulleesta *rättegångsbalkenista*.¹⁵⁹ Uudistuksen myötä kihlakunnan- ja raastuvanoikeuksista muodostettiin kärjäoikeuksia. Merkittävä muutos prosessiin oli luopuminen vanhasta suullis-pöytäkirjallisesta menettelystä, jossa juttuja lykättiin jatkuvasti ja käsittely oli hidasta. Oikeudenkäynti jaettiin uudessa menettelyssä valmisteluun sekä

¹⁵⁴ Saarensola 2017, s. 71.

¹⁵⁵ Liljenfeldt 1982, s. 42, Jokela 2019, s. 35, myös HE 191/1993 vp, s. 3–4.

¹⁵⁶ Lappalainen 2001, s. 69. Ks. myös Ekelöf – Bylund – Boman 1994, s. 180.

¹⁵⁷ Ervasti 1994, s. 8–9. HE 191/1993 vp, s. 3.

¹⁵⁸ Lakimuutokseen johtaneesta julkisesta keskustelusta ja tapahtumainkulusta tarkemmin esim. HE 191/1993 vp, s. 9 ja Ervasti 2006, s. 304–306.

¹⁵⁹ HE 107/1998 vp., s. 10.

pääkäsittelyyn, jonka tarkoituksena oli tehdä oikeudenkäynnistä suullinen, välitön ja keskitetty.¹⁶⁰ Uudistuksen myötä kulusääntelystä tuli aiempaa yksityiskohtaisempaa.

Uudistuksen tavoitteena oli ensinnäkin, että voittanut osapuoli saisi useammin täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Toiseksi tavoitteena oli ohjata osapuolten käyttäytymistä: siten, että osapuolet pyrkisivät täyttämään velvoitteensa vapaaehtoisesti välttääkseen mahdollisesti hintavan oikeudenkäynnin; toisaalta tavoitteena oli vähentää tarpeettomia kanteita. Lisäksi pyrkimyksenä oli ehkäistä oikeudenkäynnin tarpeetonta pitkittämistä ja edistää suullisuutta, välittömyyttä ja keskittämistä.¹⁶¹ Katsottiin myös, että asianosainen todennäköisemmin vie oikeutetun vaatimuksensa tuomioistuimen käsiteltäväksi, jos voi odottaa kulujensa tulevan täysimääräisesti korvatuksi.¹⁶² Uudistuksen odotettiin jopa alentavan riita-asioiden kustannuksia.¹⁶³

Uudistuksen myötä oikeudenkäynnin voittanut osapuoli sai aikaisempaa useammin täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Lisäksi vaikutti siltä, että aiheettomat oikeudenkäynnit vähenivät ja sovintojen syntyminen edistyi. Kuitenkin nopeasti ilmeni viitteitä siitä, että oikeudenkäyntikulujen määrä alkoi kasvaa ja täyden korvauksen periaate saattoi joissain tapauksissa johtaa kohtuuttomiin lopputuloksiin.¹⁶⁴ Vuonna 1999 kulusäännöstöä uudistettiin uudelleen tasaamaan kuluriskiä tilanteissa, joissa oikeudenkäyntiin on ryhdytty perustellusta syystä. Lisäksi katsottiin, että tuomioistuimella tulee olla enemmän harkintavaltaa puuttua kohtuuttoman korkeisiin kuluihin.¹⁶⁵ Keskeisimpinä muutoksina OK 21:1:n sanamuotoa muutettiin, ja vaikka täyden korvauksen pääsääntö pysyi ennallaan, lisättiin edellytys oikeudenkäyntikulujen *tarpeellisuudesta* ja *kohtuullisuudesta*. Uusina säännöksinä säädettiin OK 21:8 a (perusteltu syy oikeudenkäyntiin), 21:8 b (kohtuullistaminen) ja 21:8 c (velkomus- tai häättöasiassa annettava yksipuolinen tuomio) joita on käsitelty tarkemmin edellä.

¹⁶⁰ HE 31/2001 vp, s. 2.

¹⁶¹ Ervasti 1994, s. 14–15, Ervasti 1998 s. 101–102, Jokela 2019, s. 28 ja 77.

¹⁶² HE 191/1993 vp, s. 3.

¹⁶³ HE 191/1993 vp, s. 3.

¹⁶⁴ Ervasti 1994, s. 128, Ervasti 1997, s. 107–108, HE 107/1998 vp, s. 4–5.

¹⁶⁵ HE 107/1998 vp, s. 12–13.

Säännökset eivät kuitenkaan ratkaisseet kaikkia ongelmia, vaan häviäjän korvausvelvollisuus saattaa edelleen muodostua ankaraksi.¹⁶⁶

3.1.3 Oikeudenkäyntikulujen kehitys vuoden 1993 alioikeusuudistuksen jälkeen

Kulusäännösten uudistamisen ja muuttamisen yhteydessä lakivaliokunta oli edellyttänyt, että uudistusten vaikutuksia ja asetettujen tavoitteiden toteutumista tulee seurata.¹⁶⁷ Kuten edellä on mainittu, oli vuoden 1993 alioikeusuudistuksen jälkeen verrattain varhain nähtävissä oikeudenkäyntikulujen kasvu: tuomitut kulukorvaukset kaksinkertaistuivat vuosien 1993–1995 välillä aikaisempaan verrattuna.¹⁶⁸ Kasvua tosin todennäköisesti selitti myös se, että aikaisemmin kuluja tuomittiin usein vaatimusta vähäisempänä. Muita mahdollisia syitä nopeaan kasvuun oli se, että uusi prosessi on aikaisempaa työläämpi monimutkaisuuksensa ja lisääntyneen välittömyyden vuoksi.¹⁶⁹ Lisäksi asianajopalvelut siirtyivät arvonlisäveron piiriin.¹⁷⁰

On kuitenkin huomattava, että vuoden 1993 alioikeusuudistus ei yksinään selitä kulujen määrän kasvua. Tästä on osoituksena mm. se, että vuoden 1993 uudistuksen jälkeen on tullut voimaan useita muita riitaprosessiin liittyviä muutoksia, joiden tarkoitus on ollut vähentää oikeudenkäyntikulujen määrää, kuten esimerkiksi vuonna 2003 voimaan tullut oikeudenkäymiskaaren osittaisuudistus (768/2002), jonka päämääränä oli joustavoittaa alioikeusmenettelyä.¹⁷¹

Viimeisimmän vuonna 2020 julkaistun tutkimuksen perusteella oikeudenkäyntikulut ovat edelleen kasvussa: edellisen, vuoden 2008 julkaistun tutkimuksen jälkeen tuomitut oikeudenkäyntikulut kasvoivat noin viidenneksellä.¹⁷² Tämän tutkielman kannalta

¹⁶⁶ Lappalainen – Hupli 2021, s. 807–808 ja Jokela 2019, s. 78.

¹⁶⁷ Vaikutuksia seurattiin Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa. Tutkimuksia oikeudenkäyntikuluista on tehty vuosina 1994, 1997, 2005, 2009 ja 2019. Ks. lisää Ervasti 1994, Ervasti 1997, Ervasti 2005, Ervasti 2009 ja Sarasoja – Carling 2019.

¹⁶⁸ Ervasti 1997, s. 89.

¹⁶⁹ Koulumäki 2020, s. 64.

¹⁷⁰ Lappalainen – Hupli 2021, s. 807–808 ja Jokela 2019, s. 78.

¹⁷¹ Viitanen 2011, s. 154–155.

¹⁷² Sarasoja – Carling 2020, s. 59. Tutkimuksessa on aikaisempien tutkimusten oikeudenkäyntikulut muutettu elinkustannusindeksikorjauksen mukaan vertailukelpoisiksi vuoteen 2019 nähden.

huomionarvoinen tulos oli myös se, että mediaaniltaan korkeimmat tuomitut oikeudenkäyntikulut (12 644 euroa) vuonna 2019 olivat sellaisissa tapauksissa, joissa yksityishenkilö hävisi yhteisöä vastaan nostamansa asian.¹⁷³

3.2 Lainkäytön funktiot

3.2.1 Funktioista yleisesti

Lainkäytön ja siviiliprosessin nk. yhteiskunnallista tehtävää voidaan hahmottaa lainkäytön funktioiden kautta: mitä tehtävää lainkäyttö toteuttaa yhteiskunnassa.¹⁷⁴ Funktioista voidaan siis puhua esimerkiksi siviiliprosessin tehtävänä – *Leppäsen* mukaan metateorianana siitä, mikä siviiliprosessin tärkein tehtävä yhteiskunnassa on. Kyse ei tällöin ole siitä, mitä tehtävää siviiliprosessi tosiasiallisesti toteuttaa, vaan enemmän siitä, mitä sen *tulisi* toteuttaa.¹⁷⁵ Funktiokeskustelussa on siis paneuduttu funktioiden teoreettisiin yhteiskuntavaikutuksiin oikean prosessitodellisuuden, eli tosielämän toteutumisen sijaan.¹⁷⁶ Pohjoismaisessa prosessioikeustieteessä lainkäytöllä on katsottu olevan oikeussuojafunktio, oikeutta luova funktio, konfliktinratkaisufunktio ja käyttäytymistä ohjaava funktio.¹⁷⁷ Eri funktiot eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia, vaan niiden voidaan katsoa täydentävän toisiaan.¹⁷⁸

Erityisesti suomalaisessa oikeustieteessä on katsottu, että prosessin tehtävänä on oikeussuojan antaminen asianosaisten subjektiivisten oikeuksien toteuttamiseksi (*oikeussuojafunktio*).¹⁷⁹ Siviiliprosessin tarkoitus on siten toteuttaa subjektiivisia oikeuksia, kuten velkojan tai oikean omistajan oikeussuojaa. Siviiliprosessin tarkoitus on myös taata asianosaisten oikeussuoja ja aineellisen oikeuden toteutuminen yleisesti yhteiskunnassa.¹⁸⁰

¹⁷³ Sarasoja – Carling 2020, s. 59–62.

¹⁷⁴ Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 69.

¹⁷⁵ Ervasti 2002, s. 48; Saarensola 2017 s. 123 ja Leppänen 1998, s. 32–33.

¹⁷⁶ Saarensola 2017, s. 123.

¹⁷⁷ Ervasti 2002, s. 48, Virolainen 1995 s. 80 ja Leppänen 1998, s. 32–41.

¹⁷⁸ Ervasti 2002, s. 52.

¹⁷⁹ Virolainen 1995, Leppänen 1998 s. 33, Tirkkonen 1933, s. 4 ja Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 60.

¹⁸⁰ Lindell 2003, s. 89, Ervasti 2002, s. 57 sekä Virolainen 1995, s. 80.

Konfliktinratkaisufunktiossa keskeistä on asianosaisten valta määrätä itse riidan laajuudesta, mutta funktion näkökulmasta merkitystä ei niinkään ole sillä, onko lopputulos materiaalisesti oikea.¹⁸¹ *Oikeutta luova funktio* toteutuu erityisesti korkeimman oikeuden ennakkopäätösten kautta. Oikeutta luova funktio pyrkii lainkäytön yhtenäisyyteen: korkein oikeus tutkii pääsääntöisesti sellaisia asioita, joilla on merkitystä lain soveltamisen kannalta, ja ennakkopäätökset ohjaavat alempien tuomioistuinten käytäntöä ja yhdenmukaistavat sitä.¹⁸²

Edellä mainitut funktiot koskevat siis lainkäyttöä ja siviiliprosessia yleisesti. Erityisesti oikeudenkäyntikulujen yhteydessä on käyty keskustelua niiden käyttäytymistä ohjaavasta sekä preventiivisestä ja reparatiivisesta vaikutuksesta. Näitä oikeudenkäyntikuluihin ja niiden korvausvelvollisuuteen vaikuttavia funktiota käsitellään seuraavaksi lähemmin.

3.2.2 Siviiliprosessin kuluvastuun funktiot

Käyttäytymistä ohjaavan funktion näkökulmasta lainsäädännön tarkoituksena on ennakkollisesti vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen sanktioiden avulla, mikä edistää aineellisoikeudellisten normien noudattamista. Ohjausfunktion ohella on käytetty myös sanktiomekanismifunktiota. Ohjausfunktio painottaa prosessin konflikteja ennaltaehkäisevää tehtävää pikemminkin kuin riitojen ratkaisemista (*lainkäytön preventiivisestä vaikutus*).¹⁸³ Preventiivisen vaikutuksen katsotaan myös ohjaavan selvittämään konfliktin lain mukaisesti viemättä sitä kuitenkaan oikeudenkäyntiin asti.¹⁸⁴ Jos riita tästä huolimatta etenee oikeudenkäyntiin, käyttäytymistä ohjaavan vaikutuksen myötä riidan osapuolet pyrkivät pitämään prosessin tehokkaana, eli välttävät tekemästä perusteettomia väitteitä tai muuten pitkittämästä oikeudenkäyntiä.¹⁸⁵

Oikeudenkäymiskaaren oikeudenkäyntikulusäännösten vuoden 1993 uudistuksen esitöissä on tunnistettu korvausvelvollisuuden käyttäytymistä ohjaava ja korjaava vaikutus.¹⁸⁶ Jotta

¹⁸¹ Ervasti 2002, s. 58 ja Virolainen 1995, s. 80. Toisaalta konfliktinratkaisufunktion on myös katsottu olevan lähellä oikeussuojafunktiota.

¹⁸² Virolainen 1995, s. 90. Virolainen käyttää oikeutta luovasta funktiosta myös nimitystä prejudikaattifunktio.

¹⁸³ Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 71–72 ja Lappalainen 1995, s. 6. Virolainen 1995, s. 82–83; Lappalainen – Hupli 2021, s. 808.

¹⁸⁴ Saarensola 2017, s. 124; Ervasti 2002, s. 58 ja Ekelöf 1984, s. 236.

¹⁸⁵ Saarensola 2017, s. 124; Jokela 2019, s. 35.

¹⁸⁶ HE 191/1993 vp, s. 3.

oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudella olisi käyttäytymistä ohjaava vaikutus, hävinneen asianosaisen tulee pääsääntöisesti olla vastuussa voittajan kuluista.¹⁸⁷

Korvausvelvollisuuden korjaava, eli reparatiivinen vaikutus taas takaa ensinnäkin sen, että asianosainen, joka on joutunut turvautumaan tuomioistuimen apuun oikeutta saadakseen, saa myös täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Toisaalta reparatiivinen vaikutus turvaa korvauksen myös sellaiselle asianosaiselle, jota vastaan on nostettu perusteeton kanne.¹⁸⁸

On katsottu, että prosessin hävinnyt yksilö ja ihmiset laajemminkin yleisesti käyttäytyvät jatkossa lain edellyttämällä tavalla oikeusseuraamuksen pelossa. Oikeudenkäynnin välttääkseen henkilöt siis täyttävät oikeudelliset velvollisuutensa vapaaehtoisesti.¹⁸⁹

Käyttäytymistä ohjaava vaikutus on siten teoreettisella tasolla preventiivinen, ja kannustaa oma-aloitteisesti täyttämään velvoitteensa.¹⁹⁰

Ohjausfunktion näkökulmasta tärkeämpää on se, miten käyttäytymistä ohjataan yleisellä tasolla, kuin yksittäisen asian ratkaisu.¹⁹¹ Oikeudenkäynti tekee aineellisesta oikeudesta näkyvämpää, kun voidaan tarkastella mitä tulkintoja tuomioistuin tekee lainsäädännöstä.¹⁹²

Funktiokeskustelussa on esiintynyt jonkin verran vastakkainasettelua käyttäytymistä ohjaavan funktion ja konfliktinratkaisufunktion kesken: onko siviiliprosessin tarkoitus ensisijaisesti estää riitojen syntymistä vai ratkaista konflikteja?¹⁹³ Toisaalta tuntevatko tavalliset ihmiset oikeussääntöjen sisältöä niin, että oikeudenkäynnit ja niiden uhka tosiasiassa ohjaisivat käyttäytymistä? Käyttäytymistä ohjaavan funktion sanktiomekanismi voi estää riitojen päätyminen oikeudenkäyntiin asti, mutta se tuskin estää riitojen syntymistä.¹⁹⁴

Ohjausfunktiota ja sen tosiasiallista vaikutusta kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. *Leppänen* on esittänyt epäilyksensä sanktiouhan vaikutuksen tehokkuudesta: kuluvastuu ensinnäkin

¹⁸⁷ HE 191/1993 vp, s. 3.

¹⁸⁸ HE 191/1993 vp, s. 3.

¹⁸⁹ Ervasti 2002, s. 48. Linna – Hupli katsovat konkurssi- ja ulosottomenettelyiden lainkäytössä käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta ei välttämättä tarvitse selittää ”vallitsevien moraalikäsitteiden” avulla; esimerkiksi velat maksetaan vapaaehtoisesti pakkotäytäntöönpanon pelossa. Linna – Hupli 2001, s. 602–603.

¹⁹⁰ Saarensola 2017, s. 124. Myös esim. Virolainen 1995, s. 81.

¹⁹¹ Leppänen 1998, s. 36.

¹⁹² Tapanila 2019, s. 14.

¹⁹³ Ervasti 2002, s. 58 ja Ekelöf 1984, s. 236.

¹⁹⁴ Ervasti 2002, s. 59 ja Lindell 1988, s. 91–95.

aktualisoituu vasta tuomion yhteydessä, joten sen aiheuttama sanktiouhka ei käyttäytymisen ohjauksen näkökulmasta ole kovin välitön. Lisäksi tarpeeksi suuri voitonintressi voi aiheuttaa sen, ettei uhkaava kuluvastuun painoarvoa pidetä yhtä suurena.¹⁹⁵ *Tapanila* huomauttaa, että riita-asiassa määräämisperiaate – eli asianosaisten oikeus määrittää riidan laajuus, vaatimukset ja todistelu – aiheuttaa sen, ettei yksittäisessä siviiliasian oikeudenkäynnissä ole käytännössä juurikaan mahdollista tavoitella käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta.¹⁹⁶ Dispositiivisissa asioissa käyttäytymistä ohjaavalla vaikutuksella voidaan katsoa olevan suurempi merkitys ennen asian vireilletuloa, kun taas indispositiivisissa asioissa sen merkitys on suurempi itse prosessin aikana.¹⁹⁷ Käyttäytymistä ohjaavan funktion tosiasiallinen vaikutus yhteiskuntaan voi myös jäädä ajateltua vähäisemmäksi, jos tietoa tuomioistuimen tekemistä ratkaisuksista ei ole riittävästi tai lainkaan.¹⁹⁸ Myös *Ervasti* on katsonut, että kustannustekijöiden ja kuluriskin merkitys käyttäytymiseen on epäselvää, eivätkä lainsäädäntötasolla oletetut kausaliitteit todellisuudessa välttämättä toimi oletetulla tavalla.¹⁹⁹

Edellä mainitun mukaisesti käyttäytymistä ohjaava funktio on nykyisin voimassa olevan kulusäännösten taustalla. On luonnollisesti perusteltua lainsäädännön keinoin ohjata sopimaan riitoja hitaan ja kalliin oikeudenkäynnin sijasta. Ohjausfunktion korostuminen lainkäytössä voi kuitenkin olla ongelmallista korkeiden oikeudenkäyntikulujen ja oikeuden saatavuuden näkökulmasta. Liian ankaraksi muodostuvan kuluvastuun uhka voi ohjata epäedulliseen sovitteluun tai jutun nostamatta jättämiseen erityisesti silloin, kun asianosaiset ovat taloudellisten resurssien suhteen erilaisessa asemassa.

3.3 Oikeudenkäyntikulujen merkitys oikeuden saatavuuteen

3.3.1 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti perus- ja ihmisoikeutena

Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on suojattu osana perus- ja ihmisoikeuksia, mikä on todettu useissa kansainvälisissä sopimuksissa. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIS, SopS 18-19/1990), kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa

¹⁹⁵ Leppänen 1998, s. 380–381.

¹⁹⁶ Tapanila 2021, s. 15–16.

¹⁹⁷ Ekelöf 1988 s. 156–159, Jacobsson 1964 s. 56–57 ja Liljenfeldt 1982, s. 43.

¹⁹⁸ Tapanila 2021, s. 15–16.

¹⁹⁹ Ervasti 1997, s. 95.

kansainvälisessä yleissopimuksessa (KP-sopimus, (SopS 7-8/1976) 14 artikla ”jokaisella on oikeus rehelliseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin”) sekä Euroopan unionin perusoikeuskirjassa (”käytettävissä tulee olla ”tehokkaat oikeussuojakeinot tuomioistuimessa”).

EIS 6(1) artiklan mukaan ”jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.” EIS 13 artikla turvaa lisäksi oikeuden tehokkaaseen oikeussuojakeinoon kansallisen viranomaisen edessä.

Tuomioistuimeen pääsy (*access to court*), ja sen osana oikeuksiin pääsy (*access to justice*) on osa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, vaikka niitä ei EIS 6 artiklassa nimenomaisesti mainitakaan.²⁰⁰ Tuomioistuimeen pääsyn ja oikeuksiin pääsyn erona voidaan pitää sitä, että *access to court* viittaa oikeuden saatavuuteen, kun *access to justice* tarkoittaa oikeuden tosiasiallista saatavuutta.²⁰¹ EIS 6 artikla ei ole tyhjentävä, vaan artiklan sisältöä on monin paikoin tarkennettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytännössä. Tuomioistuimeen pääsy on useissa EIT:n antamissa ratkaisuissa todettu yhdeksi keskeisimmistä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteista. EIT:n oikeuskäytännössä on myös luettu oikeuksiin pääsy osaksi tuomioistuimeen pääsyä.²⁰²

Merkittävä ratkaisu tuomioistuimeen pääsyn osalta on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) Golder v. Yhdistynyt kansakunta, no. 4451/70, 21.2.1975. Asiassa oli kyse siitä, että vangilta evättiin mahdollisuus ottaa yhteyttä asianajajaansa siviilikanteen nostamiseksi vankilan työntekijää vastaan. Tapauksessa EIT linjasi ensimmäisen kerran tuomioistuimeen pääsyn – *access to court* – olevan osa EIS 6(1) -artiklassa turvattua oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

EIS 6 artikla ei kuitenkaan turvaa ehdotonta oikeutta maksuttomaan oikeudenkäyntiin siviiliprosessissa. Korkeat oikeudenkäyntikulut voivat kuitenkin muodostua artiklan vastaiseksi esteeksi tuomioistuimeen pääsille. Toisaalta EIT ei ole ratkaisukäytännössään juurikaan puuttunut oikeudenkäyntikuluihin, jos kulut on määrätty hävinneen asianosaisen korvattavaksi edes silloin, jos osapuolten taloudellisessa asemassa olisi ollut merkittävä ero.

²⁰⁰ Ervo 2005, s. 116–117. Myös Saarensola 2017, s. 221.

²⁰¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 256.

²⁰² Ervo 2005, s. 116.

Korkeasta oikeudenkäyntimaksusta EIT on kuitenkin antanut langettavan tuomion 6 artiklan vastaisena (*Kreuz v Puola*, 2001).²⁰³

Suomen perustuslaissa (731/1999, PL) on 21 §:ssä turvattu jokaisen oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti tuomioistuimessa. Perusoikeuksien yhdenvertaisuusperiaate sisältää myös prosessuaalisen tasa-arvon, johon taas kuuluu oikeuteen pääsy sekä oikeuksien saatavuus.²⁰⁴ Perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta pääsy tuomioistuimeen on siis taattava tosiasiallisesti: kallis oikeudenkäynti ilman mahdollisuutta oikeusapuun tai huomattavan monimutkainen oikeudenkäynti ei siten riittävällä tasolla takaa tuomioistuimeen tai oikeuksiin pääsyä.²⁰⁵

3.3.2 Access to justice – oikeuden saatavuus osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä

Kuten edellä on todettu, oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sisältyy tosiasiallinen oikeuksiin pääsy. Käsitteenä *access to justice* ei ole täysin yksiselitteinen: sille ei ole edes täysin vakiintunut suomenkieliseen oikeustieteen tutkimukseen omaa termiään, vaan englanninkielisen rinnalla käytetään mm. oikeuksiin pääsyä, oikeuden saamista ja oikeuden saatavuutta.²⁰⁶ Syitä tälle voinee vain arvailla, mutta yksi niistä mahdollisesti on se, että Suomessa *access to justice* -tutkimus on jäänyt suhteellisen vähäiseksi.²⁰⁷ Myös tässä tutkielmassa käsitteillä *access to justice*, oikeuden saatavuus ja oikeuksiin pääsy tarkoitetaan siten samaa asiaa.

Varsinaisen *access to justice* -liikkeen juuret ovat 1960-luvun Yhdysvalloissa, ja liikkeen näkemyksen mukaan oli taattava tosiasiallinen mahdollisuus saada oikeutta pelkkien muodollisten mahdollisuuksien sijaan.²⁰⁸ *Access to justice* -ajattelun on katsottu kehittyneen kolmessa aallossa. Ensimmäisessä aallossa keskeistä oli oikeusavun takaaminen

²⁰³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2018 s. 557–558.

²⁰⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 268.

²⁰⁵ Ervo 2000 s. 1086 ja Ervo 2005, s. 119. Myös Saarensola 2017, s. 222.

²⁰⁶ Esimerkiksi Jaakko Markus käyttää myös lyhennettä AtJ, joka on käytössä esimerkiksi Ruotsissa, mutta ei ole ainakaan toistaiseksi yleistynyt Suomessa. Markus 2022, s. 35 av. 177.

²⁰⁷ Ervasti 2011, s. 347.

²⁰⁸ Ervasti 2011, s. 349; Cappelletti – Garth 1978, s. 185.

pienituloisille. Toisessa aallossa pyrittiin suojaamaan hajanaisia ja kollektiivisia intressejä (*diffuse intrests*) erityisesti ympäristöasioissa ja kuluttajansuojelussa. Kolmannen aallon myötä keskustelu laajentui koskemaan myös vaihtoehtoista riidanratkaisua.²⁰⁹ Euroopassa oikeuden saatavuuden keskeisimmiksi periaatteiksi on katsottu tosiasiallisen saatavuuden lisäksi oikeusprosessin selkeys, kustannukset ja päätöksen perustelut ja laatu.²¹⁰

Cappelletti ja Garth katsovat, että oikeuksiin pääsyn taustalla on kaksi oikeusjärjestelmän perustavanlaatuisia tarkoitusta: kaikilla tulisi olla mahdollisuus päästä oikeuksiinsa ja tarvittaessa ratkaista riitansa valtion ylläpitämässä koneistossa. Järjestelmän täytyy olla kaikkien saavutettavissa ja sen tulee ratkaista asiat yksilöllisesti ja yhteisöllisesti oikeudenmukaisella tavalla. Oikeuksiin pääsy tulee myös taata tehokkaasti ja tosiasiallisesti. *Cappelletti ja Garth* katsovatkin oikeuksiin pääsyn olevan kaikkein perustavanlaatuisin edellytys oikeusjärjestelmälle.²¹¹ Usein *access to justice* mielletään nimenomaan pääsynä tuomioistuimen tarjoamaan lainkäyttöön.²¹²

Oikeuden saatavuuden tutkimus on perinteisesti suuntautunut luonnollisten henkilöiden oikeuksiin pääsyyn. Useimmiten juuri luonnollisilla henkilöillä on enemmän ongelmia oikeuksien saatavuuden suhteen: luonnolliset henkilöt ovat useammin taloudellisten tai tiedollisten resurssien suhteen heikommassa asemassa.²¹³

3.3.3 Siviiliprosessin korkeat oikeudenkäyntikulut oikeuksiin pääsyn haasteena

Oikeudenkäynnistä aiheutuvien kulujen määrä sekä häviäjän täysimääräinen korvausvastuu vaikuttavat erityisesti yksityishenkilön halukkuuteen ryhtyä oikeudenkäyntiin.²¹⁴ Korkea prosessikynnys ei vaikuta pelkästään riita-asiassa kanteen nostamiseen, vaan voi myös esimerkiksi vaikuttaa heikommassa taloudellisessa asemassa olevan henkilön halukkuuteen riitauttaa riidanalaisen saatavan perinnän.²¹⁵ Korkeat oikeudenkäyntikulut ja niiden myötä

²⁰⁹ Cappelletti – Garth 1978, s. 196.

²¹⁰ Letto-Vanamo 2005, s. 4. Access to justice -ajattelun luonteesta tarkemmin esim. Autio 2014, s. 84.

²¹¹ Cappelletti – Garth 1978, s. 182, Ervo 2005, s. 119–121, ks. myös HE 107/1998 vp, s. 2.

²¹² Autio 2014, s. 83.

²¹³ Viitanen 2003, s. 5.

²¹⁴ Viitanen 2006, s. 615, myös Hodges – Vogenauer – Tulibacka 2011 s. 81.

²¹⁵ Viitanen 2006, s. 615.

korkeampi prosessikynnys ovat siten ongelmallisia oikeuksiin pääsyn näkökulmasta, minkä vuoksi oikeudenkäyntikulujen määrä on access to justice -keskustelussa olennaisessa asemassa.²¹⁶

On kuitenkin hyvä huomioida, että prosessikynnykseen ja oikeuden saatavuuteen vaikuttavat oikeudenkäyntikulujen lisäksi muutkin seikat. Tutkimuksissa on todettu, että yleisesti tuomioistuimissa asiointia pidetään vaikeana. Tuomioistuimeen ja oikeuksiin pääsy voi estyä myös silloin, jos tarpeellinen tieto ja muu käytännön apu pääsyn varmistamiseksi ei ole saatavilla. Asianosaisilta odotetaan siten käytännössä omaa tietoa ja aktiivisuutta.²¹⁷

Monimutkainen menettely voi siis karkottaa erityisesti yksityishenkilöiden ajamia pienen intressin juttuja.²¹⁸ Pitkittyvät oikeudenkäynnit voivat myös olla syy jättäytyä prosessista, sillä yleensä pidempi prosessi myös maksaa enemmän.²¹⁹ Pitkittyvä oikeudenkäynti myös vie asianosaisten taloudellisten resurssien lisäksi henkisiä voimavaroja.²²⁰

Ei ole yksiselitteistä vastausta siihen, milloin prosessikynnyksen kasvu on oikeuden saatavuuden esteenä. Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että prosessikynnys on noussut liian korkeaksi silloin, jos keskivertokansalainen ei uskalla saattaa tavanomaista asiaa tuomioistuimen ratkaistavaksi.²²¹ Huomionarvoista on, että korkea prosessikynnys vaikuttaa erityisesti pienen intressin asioihin.²²²

Kalliiksi muodostuvan oikeudenkäynnin prosessikynnyksen madaltamiseen voidaan vaikuttaa eri tavoin. Ensinnäkin oikeudenkäynnin kokonaiskustannuksia voidaan pyrkiä vähentämään, jolloin prosessista tulisi tehdä ylipäätään halvempi. Mahdollista on myös vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen asianosaisten kesken tai pyrkiä lisäämään oikeudenkäyntikulujen ennustettavuutta.²²³ Oikeudenkäynnin kokonaiskustannusten

²¹⁶ Ervasti 1999 s. 640 ja Ervasti 2006 s. 324–325, Bellander 2017, s. 26 sekä Koulu 2020, s. 21.

²¹⁷ Ervo 2005, s. 130.

²¹⁸ Cappelletti – Garth 1978, s. 192 ja s. 239.

²¹⁹ Cappelletti – Garth 1978, s. 190.

²²⁰ Koulu 2020, s. 22.

²²¹ Hodges – Vogenauer – Tulibacka 2011 s. 74.

²²² Cappelletti – Garth 1978, s. 195.

²²³ Turunen 2002, s. 762.

vähentämistä asianajopalkkioihin puuttumalla tai vaikuttamalla oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen asianosaisten kesken käsitellään seuraavassa luvussa.

Prosessikynnystä on myös mahdollista laskea rahoittamalla oikeudenkäyntikuluja ulkopuolisella rahoituksella eli julkisella oikeusavulla tai oikeusturvavakuutuksella, joita on tarkemmin käsitelty aikaisemmin luvussa 3.2.²²⁴ Ulkopuolinen rahoitus voi parantaa heikommassa taloudellisessa asemassa olevan asianosaisen mahdollisuuksia ajaa asiaansa tuomioistuimessa.²²⁵ Kuitenkin – kuten aiemmin on tuotu esille – molemmissa järjestelmissä on rajoituksensa, kuten julkisen oikeusavun varallisuusrajat ja oikeusturvavakuutuksen rajausta koskemaan vain tietynlaisia riitoja. Muiden rajoitusten lisäksi kumpikaan järjestelmä ei korvaa hävinneen osapuolen vastuuta voittajan oikeudenkäyntikuluista. Näin ollen ulkopuolisen rahoituksen prosessikynnystä alentava vaikutus jää rajalliseksi.

²²⁴ Oikeudenkäynnin ulkopuolinen *yksityinen* rahoitus ei ole ainakaan toistaiseksi yleistynyt Suomessa, mutta lainsäädäntö ei aseta sille varsinaisesti esteitä. Lisää aiheesta mm. Markus 2019, s. 125–126, sekä Koulumäki 2020, s. 200–212.

²²⁵ Saarensola 2017, s. 228.

4 Oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen ja muodostumiseen vaikuttaminen keinona prosessikynnyksen laskemiseen

4.1 Oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen vaikuttaminen uudistetulla kohtuullistamissäännöksellä

4.1.1 Lakiuudistuksen tausta

Sanna Marinin hallitusohjelmassa osana oikeusvaltion kehittämistä tavoitteeksi asetettiin toimivat oikeusprosessit ja oikeusturva, jonka osana tulisi turvata oikeuden saatavuus taloudellisesta asemasta riippumatta.²²⁶ Keinoina esitettiin siviiliprosessin osalta seuraavaa:

”Selvitetään oikeudenkäyntikulujen määräytymisperusteita muun muassa kuluriskin alentamiseksi. Selvitetään oikeusavun tulo rajojen nostamista, keskituloisten oikeusapua ja oikeusturvavakuutusten sääntelyä.”

”[--]selvitetään pienten yksityisten, mukaan lukien yritysten, välisten riita-asioiden ratkaisua kevyemmällä menettelyillä, esimerkiksi lautakunnilla.”²²⁷

Osana oikeudenkäyntien kustannusten alentamista ja oikeudenkäyntikulujen määräytymisperusteiden selvittämistä mm. kuluriskin alentamiseksi oikeusministeriö tilasi selvityksen oikeudenkäyntikulujen kehityksestä riita-asioissa.²²⁸ Oikeusministeriössä laadittiin selvityksen pohjalta arviomuistio toukokuussa 2021, jonka tarkoituksena oli selvittää erilaisia keinoja kuluriskin alentamiseksi riita-asioissa.²²⁹ Arviomuistiossa on ensinnäkin pyritty erittelemään syitä siviiliprosessin oikeudenkäyntikulujen kasvuun.²³⁰

²²⁶ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta, Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31, s. 87.

²²⁷ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta, Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31, s. 88.

²²⁸ HE 201/2022 vp, s. 3.

²²⁹ Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio 2021:6, s. 7.

²³⁰ Arviomuistiossa syiksi katsottiin neljä seikkaa, joita on tässä tutkielmassa käsitelty edellä: vuoden 1992 laki kilpailunrajoituksista (480/1992), jonka vuoksi Suomen Asianajajaliiton tuli luopua suositushinnoista asianajopalveluissa; vuoden 1993 OK 21 luvun perusteellinen uudistus, jonka myötä täyden korvauksen periaate vahvistui pääsääntönä; vuoden 1993 laajempi alioikeus uudistus, jossa menettelystä tuli aikaisempaan nähden enemmän suullista, välitöntä ja keskitettyä, mikä osaltaan teki oikeudenkäynnistä työlämmän ja kalliimman; ja vuoden 1994 arvonnäköveroituksen muutos, jolloin asianajopalvelut siirtyivät arvonnäköverotuksen piiriin. Lisäksi oikeudenkäyntikulujen kasvuun vaikuttavina tekijöinä on mainittu mm. riita-asioiden muuttuminen

Arviomuistiossa arvioitiin 21 eri keinoa puuttua kasvaviin oikeudenkäyntikuluihin. Keinot on jaettu karkeasti alan kilpailutilanteeseen vaikuttaviin, yleisiin oikeudenkäyntikuluja vähentäviin, oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen häviäjän ja voittajan välillä vaikuttaviin sekä muut keinoihin.²³¹

Arviomuistion perusteella lausunnon antaneet kannattivat esitellyistä keinoista vähäisiä vaatimuksia koskevan oikeudenkäyntimenettelyn kehittämistä, OK 21:1 soveltamista viran puolesta, OK 21:8 b:n muuttamista ja korvattavien oikeudenkäyntikulujen määristä säättämistä. Niiden lisäksi kannatusta saivat oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen, oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen, sovittelun edistäminen, oikeusavun ja oikeusturvavakuutuksen kehittäminen sekä hinnoittelun läpinäkyvyyden lisääminen. Erityistä huomiota lausunnonantajat antoivat myös oikeudenkäynnin keston lyhentämiselle.²³²

Arviomuistion lausuntokierroksen jälkeen oikeusministeriö asetti työryhmän arvioimaan OK 21:8 b:n kohtuullistamissäännöksen muutostarvetta oikeudenkäyntikulujen alentamiseksi viran puolesta nykyistä useammin. Oikeudenkäyntikulutyöryhmä julkaisi 6.5.2022 mietinnön (2022:21), jossa annettiin ehdotus oikeudenkäymiskaaren 21:8 b:n kohtuullistamissäännöksen muuttamiseksi.²³³

Oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta annetussa hallituksen esityksessä ehdotetaan, että tuomioistuimen tulisi viran puolesta alentaa oikeudenkäyntikulujen määrää, mikäli oikeudenkäyntikulujen määrääminen asianosaisen maksettavaksi täysimääräisenä johtaisi kohtuuttomuuteen oikeudenkäyntiin johtaneiden seikkojen, asianosaisten aseman, asian merkityksen kokonaisarvion perusteella.²³⁴

Keskeinen muutos aikaisempaan kohtuullistamissäännökseen on siten ensinnäkin se, että tuomioistuimen on arvioitava kulujen kohtuullisuutta *viran puolesta*. Toiseksi kohtuuttomuuden ei enää edellytetä olevan *ilmeistä* – kohtuullistamisen edellytykset täyttyvät,

vaikeammiksi ja laajemmiksi, oikeudenkäyntiasiamiehen aikaperusteisen palkkion yleisyys sekä kilpailun vähäinen vaikutus asianajopalveluihin hintoihin. Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio 2021:6, s. 36.

²³¹ Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio 2021:6., s. 76.

²³² Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa. Lausuntotiivistelmä 2021:38, s. 8–9.

²³³ Oikeudenkäyntikulutyöryhmän mietintö 2022:21, s. 7–8.

²³⁴ HE 201/2022 vp, s. 13.

jos yhdenkin edellä mainitun kohtuullistamista puoltavan osatekijän merkitys on kohtuullistamista vastaan puhuvia tekijöitä painavampi.²³⁵ Huomionarvoista on, että oikeudenkäyntikuluja on hallituksen esityksen mukaan mahdollista siten kohtuullistaa myös *tasavertaisten asianosaisten* kohdalla.²³⁶ Hallituksen esityksen mukaan lakimuutoksen tavoitteena on ”parantaa oikeuden saatavuutta yhteiskunnassa pienentämällä ihmisten ja yhteisöjen oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa.”²³⁷ Perustelematta hallituksen esityksessä kuitenkin jää, kuinka muutos parantaisi myös yhteisöjen oikeudenkäyntikuluriskiä: erityisesti oikeudenkäynnissä, jossa vastakkain ovat yksityishenkilö ja yhteisö, tulee yhteisö oikeudenkäynnin voitettuaankin lakimuutoksen myötä todennäköisemmin kärsimään osan kuluista vahinkonaan.

Kohtuullisuuden arviointiperusteet pysyisivät samoina, kuin vuoden 1998 uudistuksessa. Näitä ovat oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys. Esityksessä todetaan, että kohtuullisuutta pitää arvioida kokonaisuutena, jossa arviointiperusteen täyttyminen olisi kohtuullistamista vastaan puhuvaa seikkaa painavampi.²³⁸

Oikeudenkäynnin vaikutusten osalta hallituksen esityksessä katsotaan, että sikäli kun ehdotus alentaa riita-asian taloudellista riskiä, voisi prosessikynnys alentua ja edistää näin oikeuden saatavuutta. Toisaalta edotuksessa huomioidaan se, ettei vaikutus tosiasiaassa ole välttämättä kovin merkittävä: mikäli kohtuullistaminen lisääntyisi aikaisempaan nähden kolminkertaiseksi, tarkoittaisi se kohtuullistamista noin 150–200 pääkäsitellyssä ratkaistavassa riita-asiaassa.²³⁹ Lisäksi voittanut osapuoli joutuu entistä useammin pitämään oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan joko osittain tai kokonaan, mikä voi toisaalta myös nostaa prosessikynnystä. Vaikka tämä voisi itsessään ainakin teoriassa hillitä oikeudenkäyntikulujen aiheutumista, hillitsevää vaikutusta ei arvioida merkittäväksi. Ehdotus huomioi myös oikeudenkuluratkaisujen ennakoitavuuden heikkenemisen ja toisaalta erilaisten

²³⁵ Vrt. aikaisemmin yksittäisen edellytyksen soveltuminen ei ollut riittävää, ja kohtuullistamissäännös tuli sovellettavaksi vain poikkeuksellisissa tapauksissa kokonaisarvion perusteella. HE 107/1998 vp., s. 20.

²³⁶ HE 201/2022 vp., s. 13.

²³⁷ HE 201/2022 vp., s. 13.

²³⁸ HE 201/2022 vp., s. 26.

²³⁹ HE 201/2022 vp., s. 14. Lakimuutokseen mennessä kohtuullistamissäännöstä oli sovellettu tarkasteluvuosina noin kolmessa prosentissa kaikista jutuista. Sarasoja – Carling 2020, s. 66.

lautakuntien ratkaisusuositusten noudattamisen mahdollisen parantumisen.²⁴⁰ Riita-asioiden määrä voi hallituksen esityksessä annetun arvion mukaan jonkin verran lisääntyä tuomioistuimissa uudistuksen myötä. Vaikutusta on kuitenkin vaikeaa arvioida luotettavasti, sillä oikeudenkäyntikuluriski ei ole ainut prosessikynnykseen vaikuttava seikka. Myös taloudellisten vaikutusten määrä on hyvin epävarmaa tuomioistuimen laajan harkintavallan vuoksi.²⁴¹

Esitys huomioi myös mahdollisuuden kohtuullistamiseen tasavertaisten asianosaisten välillä. Esimerkiksi nostetaan oikeudenkäyntiin johtaneiden seikkojen osalta tilanne, jossa asian voittanut osapuoli ei ennen oikeudenkäyntiä ole myötävaikuttanut millään tavalla asian selvittämiseen. Muina esimerkkeinä on mainittu hävinneen asianosaisen vakavaa vammautumista koskeva asia tai asunnon kaupan purkua koskevassa asiassa syntyvää huomattavaa korvausvastuuta. Kuitenkin jos vain yksi arviointiperusteista täyttyy, kohtuullistaminen edellyttää, etteivät sitä vastaan puhuvat seikat ole kovinkaan merkittäviä.²⁴² Hallituksen esityksen mukaan kohtuullistamissäännöksessä olisi jatkossakin kyse ensisijaisesti poikkeussäännöksestä – tarkoituksena ei ole automaattisesti kohtuullistaa oikeudenkäyntikuluja kahden erilaisessa asemassa olevan asianosaisen välillä.²⁴³

Kohtuullistettavan määrän osalta hallituksen esitys jättää edelleen tuomioistuimelle suhteellisen laajan harkintavallan: korvausvelvollisuus voidaan alentaa jopa nollaan. Tuomioistuimen tulee harkinnassaan huomioida arviointiperusteiden täyttyminen, useampi syy puoltaa maksuvelvollisuuden pienentämistä enemmän. Harkinnassa tulee kuitenkin huomioida se, ettei lopputulos muodostu kohtuuttomaksi voittaneen osapuolen kannalta. Esityksessä todetaan, että tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää ” tulisi alentaa vain siinä määrin kuin se olisi tarpeen kohtuuttomuuden poistamiseksi”.²⁴⁴

²⁴⁰ HE 201/2022 vp, s. 14.

²⁴¹ HE 201/2022 vp, s. 16-17.

²⁴² HE 201/2022 vp, s. 26–27.

²⁴³ HE 201/2022 vp, s. 27.

²⁴⁴ HE 201/2022 vp, s. 27.

4.1.2 Uuden kohtuullistamissäännöksen mahdolliset vaikutukset aikaisemman käytännön ja tutkimuksen valossa

Aikaisemmassa oikeuskäytännössä on tutkimusten perusteella sovellettu OK 21:8 b:n kohtuullistamissäännöstä noin kolmessa prosentissa kaikista jutuista. Hävinneen kuluvasuuta on kohtuullistettu tyypillisimmin jutuissa, joissa vastaaja on voittanut jutun, tyypillisimmin yksityishenkilön hävittyä jutun työnantajaansa tai vakuutusyhtiötä vastaan. Mielenkiintoinen havainto Sarasoja – Carlingin tutkimuksessa on ollut myös se, että OK 21:8 b:n mukaan kohtuullistetut oikeudenkäyntikulut eivät monissa tilanteissa olleet erityisen korkeita.²⁴⁵

Saarensolan tutkimus on osoittanut, että kohtuullistamissäännön merkitys on jäänyt käytännössä vähäiseksi tavoitteessaan madaltaa prosessikynnystä ja parantaa yksityishenkilöiden pääsyä oikeuksiinsa. Saarensola on esittänyt tälle kaksi syytä: ensinnäkin tuomarit eivät ole ottaneet aktiivista roolia kulukysymysten ratkaisussa. Tähän viittaa se, että kohtuullistamissääntöä ei ole Saarensolan tutkimusaineistoon kuuluvissa ratkaisuisa kertaakaan sovellettu tuomarin omasta aloitteesta, eikä kohtuullistamisvaatimukseen ole välttämättä otettu lainkaan kantaa niissäkään tapauksissa, joissa asianosainen on sellaisen esittänyt.²⁴⁶ Toiseksi Saarensolan tutkimuksen aineistoon kuuluvien tuomioiden kuluratkaisuista on ilmennyt, että OK 21:8 b:n kohtuullisuusarvio on sekoitettu OK 21:1:n yleiseen kohtuullisuuteen, ja toisinaan myös OK 21:8 a:n säännöksen oikeudelliseen epäselvyyteen.²⁴⁷

Oikeuskäytäntö OK 21:8 b:n kohtuullistamissäännöksen osalta on ollut tähän mennessä ylipäätään jokseenkin hajanaista ja kirjavaa.²⁴⁸ Epäjohdonmukaisesta ratkaisulinjasta esimerkkeinä voidaan esittää alla olevat korkeimman oikeuden ratkaisut:

KKO 2012:20: Yksityinen osakeyhtiö oli sivullisena täytäntöönpanoriitaa koskevassa oikeudenkäynnissä, jossa osakeyhtiö oli vaatinut yhteisvastuullisesti oikeudenkäyntikulujensa korvaamista kannetta vastustaneilta velkojilta, verohallinnolta ja kaupungilta. Käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat, että

²⁴⁵ Sarasoja – Carling 2019, s. 70.

²⁴⁶ Saarensola 2017, s. 271. Vrt. kuitenkin Sarasoja – Carling vuoden 2019 tutkimuksessa oli todettu, että käräjäoikeus oli tutkimusaineistona olleista tuomioista suurimmassa osassa tehnyt kohtuullistamisarvion viran puolesta niissä ratkaisuisa, joissa oikeudenkäyntikuluja oli kohtuullistettu.

²⁴⁷ Saarensola 2017, s. 270–271.

²⁴⁸ Myös Viitanen 2006, s. 622.

verohallinto ja kaupunki olivat vastuussa sivullisen yhtiön oikeudenkäyntikuluista, mutta oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden osalta kohtuullistivat OK 21 luvun 8 b §:n perusteella niiden maksettavaksi tuomittujen kulujen määrää. Korkein oikeus katsoi, ettei valtion edustajana toimineen verohallinnon ja kaupungin asemaa voitu pitää yhtiön asemaa heikompana. Oikeudenkäyntikulujen määrää ei siten voitu kohtuullistaa osapuolten aseman perusteella.

KKO 2011:51: Yksityishenkilö A oli antanut täytetakauksen X Oy:n pankilta saadun lainan vakuudeksi. Käräjäoikeus oli velvoittanut A:n ja X Oy:n yhteisvastuullisesti suorittamaan pankille velkakirjaan perustuvan saatavan kuluineen ja korkoineen. Hovioikeus muutti käräjäoikeuden päätöstä siten, että täytetakauksensa perusteella A vastaa saatavasta vain siltä osin kuin saatavaa ei saada perittyä ensisijaisesta vakuudesta. Hovioikeus kuitenkin hylkäsi A:n oikeudenkäyntikuluvaatimuksen valituksesta aiheutuneista kuluista. Perusteluinaan hovioikeus totesi, että käräjäoikeuden tuomiolauselman puutteellisuus ei ollut johtunut pankista, täytäntöönpanossa pankki oli ilmoittanut A:n vastuun oikean luonteen. Lisäksi kuluratkaisussa otettiin huomioon muut valitukseen johtaneet seikat ja ”asian vähäisen merkityksen A:lle”, joten hovioikeus päätyi katsomaan, että pankin velvoittaminen korvaamaan osaksikaan A:n oikeudenkäyntikuluja on OK 21:8 b:n mukaisesti kohtuutonta. Korkein oikeus katsoi, ettei asian merkitys A:lle ollut vähäinen, ja asianosaisten aseman huomioon ottaen oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamiselle ei ollut lakisääteisiä edellytyksiä. Korkein oikeus muutti hovioikeuden tuomiota ja velvoitti pankin korvaamaan A:lle hovioikeudessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

Molemmissa tapauksissa siis alioikeudet olivat kohtuullistaneet kuluja tasavertaisten asianosaisten välillä tai jopa vahvemman osapuolen hyväksi. Tapauksissa alioikeuksissa ei siten ole huomioitu kohtuullistamissäännöksen tarkoitusta heikomman suojana.²⁴⁹

Toisaalta viitteitä ainakin hovioikeuskäytännössä on myös siitä, että asianosaisten aseman arvioinnissa ei ole huomioitu eroa voimasuhteissa pienyrityksen ja suuremman yrityksen välillä.²⁵⁰ Vaikka vuoden 1998 lakimuutoksen esitöissä on soveltamisalan osalta annettu esimerkkejä lähinnä kohtuullistamisesta yksityishenkilön hyväksi, ei sanamuodon puolesta estettä ole tulkinnalle, jossa oikeudenkäyntikuluja kohtuullistettaisiin heikommassa asemassa olevan elinkeinonharjoittajan hyväksi vahvemmassa asemassa olevaa suuryritystä vastaan.

Ongelmaksi voidaan katsoa myös se, ettei kuluratkaisuja ole välttämättä erityisemmin perusteltu.²⁵¹ Joissain ratkaisuissa on saatettu ainoastaan todeta, että perusteet joko täyttyvät

²⁴⁹ Saarensola 2017, s. 184 ja Sarasoja – Carling 2019, s. 71.

²⁵⁰ Saarensola 2017, s. 190.

²⁵¹ Perusteluvollisuudesta ja sen merkityksestä aiemmin luvussa 2.3.1.

tai eivät täyty erittelemättä tarkemmin syitä.²⁵² Saarensola esittää edellä mainittuihin ongelmakohtiin ratkaisuksi tuomareille erityisesti oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen liittyvää koulutusta.²⁵³

Merkittävänä ongelmana kohtuullistamissäännöksen osalta on myös huomautettu, että oikeudenkäyntiin varautuva asianosainen ei pysty etukäteen mitenkään ennakoimaan, kohtuullistetaanko kuluja vai ei.²⁵⁴ Epävarmuus kohdistuu myös oikeudenkäynnin vahvempaan asianosaiseen, joka ei voi ennakolta tietää, saako voittaessaan täyden korvauksen kuluistaan.

Edellä mainitut seikat huomioiden vaikuttaa siltä, ettei uusi kohtuullistamissäännös välttämättä merkittävästi laske prosessikynnystä. Kohtuullistamisen edellytykset on edelleen muotoiltu lain esitöissä osittain tarkoituksellisen väljästi, mikä tarkoittanee sitä, ettei ennakoitavuus lisäännä. Epävarmuutta itse asiassa lisännee se, että hallituksen esityksen perusteella kohtuullistaminen on mahdollista myös tasavertaisten asianosaisten kesken. Toisaalta myös Saarensola huomauttaa, että tuskin on mahdollista kehittää sellaista kohtuullistamissäännöstä, joka ei aiheuttaisi tulkintaongelmia tai olisi vaikeuksitta ennakoitavissa.²⁵⁵ Oikeudenkäyntikulujen kohtuullistamisesta – etenkin lakimuutoksen jäljiltä – olisi siten toivottavaa saada lisää korkeimman oikeuden ratkaisuja, jotta kohtuullistamisen perusteluihin ja kohtuullistettavien kulujen määrään olisi mahdollista muodostaa yhtenevää ja joiltain osin ennakoitavaa linjaa.

Uudistuksen vaikutuksia on toki vaikeaa arvioida ennalta, mutta lain esitöissä on arvioitu kohtuullistamisen edellytysten väljentämisen vaikuttavan vuosittain noin 150–200 riita-asiaan. Säännös ei myöskään puutu oikeudenkäyntikulujen kokonaismäärään, vaan pelkästään niiden jakautumiseen asianosaisten välillä. Esimerkiksi Markus on todennut kulukorvaussäännöksiin tehtävien pienten muutosten olevan prosessikynnyksen kannalta

²⁵² Sarasoja – Carling 2019, s. 71.

²⁵³ Saarensola 2017, s. 272. Riidanratkaisun kehittämisen lisäkoulutuksen tarpeesta myös esim. Autio 2014, s. 279.

²⁵⁴ Viitanen 2006, s. 622.

²⁵⁵ Saarensola 2017, s. 279.

”vähäistä hienosäätöä”, vaikka ne voivatkin yksittäistapauksissa olla tarpeen kohtuuttomuuden torjumiseksi.²⁵⁶

Tarkoituksena ei kuitenkaan ole väittää, että uudistus olisi turha tai täysin vailla toivottua vaikutusta. Kuten aiemmin on todettu, oikeudenkäyntikulut eivät ole ainut prosessikynnykseen vaikuttava seikka. Sikäli kun heikommassa asemassa oleva asianosainen joko kantajan tai vastaajan asemassa saattaa asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi, on tärkeää, ettei lopputulos muodostu kohtuuttomaksi. Loppujen lopuksi tuomioistuimen kontrollin ja lain säännösten tulisi taata kulujen oikeudenmukainen jakautuminen.²⁵⁷

4.2 Oikeudenkäyntikulujen muodostumiseen vaikuttaminen: asianajopalkkiot

4.2.1 Yleistä oikeudellisen avustajan palkkiosta

Kuten edellä on todettu, oikeudellisen avustajan palkkiot muodostavat useimmiten valtaosan oikeudenkäyntikuluista. Näin ollen keskustelussa oikeudenkäyntikulujen määrästä on perusteltua tarkastella lähemmin, kuinka avustajan palkkiot yleisesti muodostuvat sekä oikeuskirjallisuudessa esitettyjä kannanottoja siihen, voitaisiinko hintasääntelyllä tehokkaasti edistää oikeuden saatavuutta.

Suomessa ei ole käytössä asianajajapakkoa, kuten edellä alaluvussa 2.1.3 on mainittu. Suomessa ei myöskään ole asianajajamonopolia, joka velvoittaisi avustajaa oikeudenkäynnissä käyttävän asianosaisen valitsemaan asiamieheksen nimenomaisesti luvan saaneisiin asianajajiin.²⁵⁸ Oikeudenkäynnin avustajilla on kuitenkin *lakimiesmonopoli*, eli oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana saa toimia vain lainopillisen koulutuksen saanut henkilö. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti myös edellyttää, että osapuolet ovat tietoisia oikeuksistaan ja ovat oikeudenkäynnissä toisiinsa nähden mahdollisimman tasavertaisessa asemassa. Tämän päämäärän saavuttamiseksi on usein tarpeen, että molemmilla osapuolilla on pätevä oikeudellinen avustaja. Erityisesti oikeudellisesti monimutkaisissa asioissa asiantuntevan avustajan käyttäminen on käytännössä välttämätöntä.²⁵⁹

²⁵⁶ Markus 2019, s. 161, myös Koulu 2017, s. 148.

²⁵⁷ Turunen 2002, s. 772 ja Saarensola 2017, s. 280.

²⁵⁸ Ylöstalo – Tarkka 1998, s. 28 ja HE 318/2010 vp, s. 4.

²⁵⁹ HE 107/1998 vp, s. 1.

Kelpoisuudesta toimia oikeudenkäynnissä avustajana säädetään OK 15:2:ssä (482/2023). OK 15:2.1:n mukaan avustajana saa pääsääntöisesti toimia asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetussa laissa (715/2011) tarkoitettu luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Oikeudenkäynnissä asiamiehenä toimiminen on siten luvanvaraista.²⁶⁰

Aiemmin edellytykset oikeudenkäyntiasiamiehenä toimimiselle olivat löyhemmät. Oikeudenkäymiskaari mahdollisti asianajajan tai muun oikeustieteen kandidaatin (nyk. maisterin) lisäksi asianosaisen sukulaisen tai aviopuolison toimimisen oikeudenkäyntiasiamiehenä, tai mm. summaarisissa riidattomissa asioissa asiamiehenä saattoi toimia ”rehellinen ja muutoin kyseiseen tehtävään sopiva ja kykenevä täysi-ikäinen henkilö”.²⁶¹ Ongelma oli, että oikeudenkäyntiasiamiesten velvollisuudet muodostuivat hyvin erilaisiksi siihen nähden, oliko asiamies asianajaja vai muu lakimies: Asianajajaliitto valvoi asianajajia ja oikeuskansleri julkisia oikeusavustajia. Keinot puuttua epäasianmukaisesti toimivan oikeudenkäyntiasiamiehen toimintaan muilta osin olivat puutteelliset: Asianajajaliitosta erotettu asianajaja saattoi jatkaa oikeudenkäyntiasiamiehenä ilman asianajajan nimikettä ilman liiton valvontaa.²⁶² Näin ollen nähtiin tarpeelliseksi tiukentaa oikeudenkäyntiasiamiehenä toimimista, ja vuonna 2013 tuli voimaan laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista (715/2011). Lain esitöissä esitettiin huomio siitä, ettei kelpoisuusvaatimuksia tulisi tiukentaa liikaa, jotta alalle pääsy ei vaikeudu ja kilpailun vähentyminen nostaisi hintoja.²⁶³

Asiamiehellä ja avustajalla on oikeus saada päämieheltään palkkio ja korvaus hänelle aiheutuneista kuluista.²⁶⁴ Asiamiehen kulut perustuvat päämiehen ja asiamiehen väliseen sopimukseen, ja asiamiehen palkkio määräytyy sopimusoikeuden yleisten periaatteiden mukaisesti. Kauppakaareissa (3/1734, KK) on yleinen säännös asiamiehen palkkiosta (KK 18:5):

”Asiamies saakoon kohtuullisen palkan vaivastansa sekä korvauksen toisen asioihin oikeutta myöten menneistä kuluistansa”.

Asianajotoiminnan toimeksiannoissa voidaan käyttää erilaisia laskutusperusteita, joita voivat olla esimerkiksi tuntiveloitus, toimenpideveloitus, riidan intressiin perustuva veloitus, jutun

²⁶⁰ Lappalainen – Hupli 2021, s. 448. Tarkemmin asianajajan ja luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan kelpoisuusedellytyksistä esimerkiksi Lappalainen – Hupli 2021, s. 447–452 ja 474–477.

²⁶¹ HE 318/2010 vp, s. 8.

²⁶² HE 318/2010 vp, s. 15.

²⁶³ HE 318/2010 vp, s. 16.

²⁶⁴ Lappalainen – Hupli 2021, s. 455.

lopputulokseen perustuva veloitus tai jokin edellä mainittujen yhdistelmä.²⁶⁵ Yleisin on tuntiveloitus, joka perustuu toimeksiantoon käytettyyn aikaan: vuonna 2017 toteutetun asianajajatutkimuksen mukaan 95 prosenttia käyttää tuntiveloitusta laskutuksen perusteena.²⁶⁶ Tuntiveloituksen ongelmana on pidetty sitä, että käytettyyn aikaan perustuva veloitus voi johtaa tehottomaan ajankäyttöön ja ylimitoitettuun todisteluun ja argumentointiin. Toiseksi päämiehen on vaikeaa ennalta arvioida, paljonko aikaa avustaja tulee käyttämään, tai sitä, onko avustajan työskentely tehokasta.²⁶⁷

Keskustelua on hiljattain käyty myös jutun lopputulokseen perustuvasta palkkiosta, joka on käytössä esimerkiksi Englannissa ja Yhdysvalloissa. Tulospalkkiolla tarkoitetaan palkkiota, jonka määrä riippuu toimeksiannon lopputuloksesta. Tällaiset palkkiosopimukset voivat olla erilaisia: esimerkiksi ehdollinen palkkio (*no win, no fee*) tarkoittaa, ettei asianajaja saa hävitystä jutusta palkkiota lainkaan.²⁶⁸ Palkkio voi olla myös jokin määräosa siitä rahamäärästä, jonka päämiehelle jutun voittamisesta tai sovinnosta määrätään (voitto-osuuspalkkio, *pactum de quota litis*).²⁶⁹ Tulospalkkio voi olla lisäpalkkio (*pactum de palmario*), jolloin asiamies saa peruspalkkion jutun lopputuloksesta riippumatta, mutta sen lisäksi jutun voittaessaan asiamies saa sovitun bonuksen.²⁷⁰

Suhtautuminen tulospalkkioihin on Euroopassa ollut vaihtelevaa: esimerkiksi Ruotsin asianajajajärjestö on tapaohjeissaan kieltänyt jutun lopputuloksesta riippuvan palkkion, ja Tanskassa asianajajajärjestö on kieltänyt *pactum de quota litis* ja *pactum de palmario* -tyyppiset palkkiosopimukset.²⁷¹ Suomen Asianajajaliiton palkkio-ohjeessa tällaiset palkkiosopimukset ovat kuitenkin sallittuja, ”jos on erityistä aihetta”.²⁷²

²⁶⁵ Viitanen 2006, s. 618.

²⁶⁶ Asianajajatutkimus 2017, s. 25.

²⁶⁷ Viitanen 2011, s. 317–320, Halila 1999, s. 912 ja Markus 2019, s. 111.

²⁶⁸ Markus 2019, s. 126.

²⁶⁹ Markus 2019, s. 126–127 ja Ylönen 2018, s. 552.

²⁷⁰ Markus 2019, s. 128 ja Ylönen 2018, s. 552.

²⁷¹ Ylönen 2018, s. 553.

²⁷² Suomen Asianajajaliiton palkkio-ohje 2019, myös Ylönen 2018, s. 553.

Tulospalkkion hyvänä puolena on nähty erityisesti prosessikynnyksen madaltaminen ja oikeuden saatavuus. Jutun lopputulokseen perustuvat asianajajan kulut vähentävät häviön aiheuttamaa taloudellista riskiä pienituloiselle yksityishenkilölle, ja toisaalta myös voittaessa asianajokustannukset tulevat maksettavaksi vasta asianosaisen saadessa korvaukset itselleen.²⁷³ Tulospalkkion on nähty myös kannustavan asianajajaa tekemään kaiken voitavansa jutun voittamiseksi.²⁷⁴ Haittapuolina voidaan nähdä se, että tulospalkkioissa jutun voitettuaan asianajajan perimä palkkio on todennäköisesti tavanomaista tunti- tai toimenpideveloitusta korkeampi. Ongelmallisena on nähty myös se, että palkkiosta sopiessaan asianajajalla on päämiestään paremmat edellytykset arvioida jutun lopputulosta, jolloin sopimussuhteen osapuolet eivät ole tiedollisesti tasavertaisia.²⁷⁵ Tulospalkkio ei myöskään ole täyteen korvaukseen perustuvan kuluvastuun järjestelmässä yhtä tehokas prosessikynnyksen alentajana, kuin kulujen kuittaamiseen perustuvassa järjestelmässä esimerkiksi Yhdysvalloissa: jutun hävinnyt joutuu silti korvaamaan vastapuolen kulut.²⁷⁶

Suomen Asianajajaliiton palkkio-ohjeessa on määritelty asianajopalkkion määräytymistä koskevat ohjeet. Palkkio-ohjeen mukaan asianajopalkkion on suhteutettava tehtävän laatuun ja sen vaatimaan työn määrään. Palkkion on oltava muutoinkin määrältään kohtuullinen. Palkkio-ohjeen mukaan kohtuullisuusarviossa on huomioitava se, että asianajajan vuotuisesta työajasta osa menee myös toimeksiannon ulkopuolisiin tehtäviin, kuten toimiston työn järjestelyyn ja valvontaan.²⁷⁷

Päämiehen ja asiamiehen välinen erimielisyys asiamiehen palkkiosta on mahdollista saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Päämies voi saattaa palkkioriidan myös Asianajajaliiton valvontalautakunnan ratkaistavaksi, jos avustajana on toiminut asianajaja.

Lautakuntamenettelyn voi saattaa vireille vain asiakas; asianajaja itse ei voi viedä palkkioriitaa valvontalautakunnan käsittelyyn.²⁷⁸

²⁷³ Markus 2019, s. 129 ja Ylönen 2018, s. 553.

²⁷⁴ Markus 2019, s. 130 ja Viitanen 2006, s. 619.

²⁷⁵ Viitanen 2006, s. 619.

²⁷⁶ Turunen 2000, s. 616.

²⁷⁷ Suomen Asianajajaliiton palkkio-ohje 2019, s. 1.

²⁷⁸ Lappalainen – Hupli 2021, s. 455.

4.2.2 Hintasääntelystä asianajoalalla

Oikeudenkäyntiavustajan tarjoamien palveluiden hintatason määräytyminen – kuten minkä tahansa muunkin elinkeinotoiminnan hinnoittelu – perustuu kilpailulle. Myös elinkeinovapaus ja omaisuuden suoja perusoikeuksina lähtökohtaisesti takaavat elinkeinonharjoittajalle oikeuden hinnoitella palvelunsa vapaasti.²⁷⁹ Hintakilpailun on perinteisesti katsottu myös olevan tehokkain keino pitää hyödykkeen hinnat kohtuullisena.²⁸⁰ Markkinamekanismin²⁸¹ katsotaan takaavan siten parhaiten edullisen hintatason.²⁸² Näin ollen myös asianajopalveluiden osalta alan sisäisen kilpailun tulisi tehostaa niiden toimintaa ja vaikuttavan hintatasoon.²⁸³

Lähtökohtaisesti kilpailu myös turvaa välillisesti kuluttajan etua. Toimiva kilpailu tuottaa kuluttajalle enemmän vaihtoehtoja ja halvempia hyödykkeitä. Välitöntä kuluttajien suojaa turvaa myös kilpailulainsäädännön puuttuminen määräävässä asemassa olevien yritysten hinnoitteluun sekä kartellien muodostumiseen.²⁸⁴

Yleisesti hintasääntely voi tarkoittaa erilaisia toimenpiteitä, kuten kiinteiden hintojen asettamista tai enimmäis- tai vähimmäishintojen määräämistä. Se voi myös sisältää vaatimuksia hinnoittelun avoimuudesta tai velvoittaa ilmoittamaan asiakkaille käytetyistä hinnoista. Toisaalta hintasääntely voi myös rajoittua ennalta määriteltuihin hinnoittelurakenteisiin, säilyttäen kuitenkin vapauden hinnan määräämisessä. Yleisesti

²⁷⁹ Mm. Karjalainen - Ronikonmäki 2018, s. 2.

²⁸⁰ Vapaalla kilpailulla tarkoitetaan sitä, ettei julkinen valta rajoita elinkeinonharjoittajien välistä kilpailua. Ks. tarkemmin vapaasta kilpailusta ja markkinamekanismista mm. Kuoppamäki 2012, s. 2–6.

²⁸¹ Markkinamekanismi määrittää hyödykkeen yleisen hintatason kysynnän ja tarjonnan perusteella: kasvava kysyntä nostaa hintatasoa lyhyellä tähtäimellä, mutta pitkällä tähtäimellä hinta tasoittuu markkinalle tulevien uusien myyjien seurauksena. Vastaavasti vähenevä kysyntä laskee hintaa, jolloin hyödykkeen myyjien määrä vähenee, mutta pitkällä aikavälillä hinta nousee tarjonnan vähentyessä. Viitanen 2011, s. 61–62.

²⁸² Alkio – Wik 2009, s. 14. Viitanen 2011, s. 275 ja Viitanen 2006, s. 615–616. Vuoden 1992 kilpailunrajoituslakia koskevassa hallituksen esityksessä on todettu toimivan kilpailun takaavan sen, että ”hinnanmuodostus markkinoilla perustuu elinkeinonharjoittajien itsenäiseen hinnoitteluun ja sitä ohjaavaan hintamekanismiin, eikä keinotekoisia alalle pääsyn esteitä esiinny”. Toisaalta samassa yhteydessä on todettu, että taloudellisen kilpailun tulee myös perustua lain ja hyvän tavan mukaisiin kilpailukeinoihin. Ks. HE 162/1991 vp, s. 3.

²⁸³ Turunen 2002, s. 771.

²⁸⁴ Alkio – Wik 2009, s. 13–14.

hintasääntelyä ei pidetä tarpeellisena, ellei markkinoilla ilmene häiriöitä tai muita perusteltuja syitä, jotka vaativat sääntelytoimenpiteitä.²⁸⁵

Asianajopalkkiot perustuivat vuosikymmeniä asianajajien itsesääntelyyn ja Suomen Asianajajaliiton vahvistamiin palkkionmääräysperusteisiin, mutta 1980-luvulla kilpailuviranomaiset alkoivat puuttua eri alojen palkkio-ohjeisiin. Kun uudella vuoden 1992 kilpailunrajoituslailla suoraan kiellettiin horisontaaliset hintasuositukset²⁸⁶, Asianajajaliitto kumosi palkkiomääräytymisperusteiden ns. erityisen osan ohjeet vähimmäis- ja enimmäisveloituksista samana vuonna.²⁸⁷ Yleisesti myös Euroopan tasolla asianajopalkkioita ei ole säännelty.²⁸⁸

Oikeus julkiseen oikeusapuun tai maksuttomaan oikeusapuun voi katsoa poikkeukseksi hinnoitteluvapauteen. Avustajan palkkio määräytyy tällöin palkkioperusteasetuksen (290/2008) mukaan. Erona aikaisempaan asianajoalan hintasääntelyyn on kuitenkin se, että julkinen oikeusapu toteuttaa julkista intressiä, ja sen tarkoitus on ensisijaisesti hillitä julkisesta oikeusavusta valtiolle aiheutuvia kustannuksia. Oikeusavun merkitys ei myöskään riita-asioissa ole niin merkittävä kuin rikosasioissa johtuen mm. oikeusturvavakuutuksen yleisyydestä ja sen ensisijaisuudesta julkiseen oikeusapuun nähden. Näin ollen hinnoitteluvapaus on erityisesti riita-asioissa edelleen pääsääntö.

Huomionarvoista on, etteivät kaikki hintasuositukset ole EU-kilpailuoikeudessa kategorisesti kiellettyjä. Tästä esimerkkinä voidaan tuoda esiin tapaus C-35/99 Arduino:

Euroopan unionin tuomioistuin arvioi, oliko Italiassa käytössä oleva asianajajien ammattijärjestöjen tekemä ehdotus maksuluettelosta asianajajapalkkioiden vähimmäis- ja enimmäishinnoiksi kielletty kilpailunrajoitus. Ammattijärjestön ehdotus annettiin oikeusministeriölle hyväksyttäväksi, eikä se sitonut valtiota: oikeusministeriö saattoi siis jättää esityksen hyväksymättä, jolloin se ei tullut voimaan. Tuomioistuimilla oli myös mahdollisuus poiketa esityksen hinnoista. Näin ollen unionin tuomioistuin katsoi, ettei kyse ollut kielletystä

²⁸⁵ Karjalainen – Ronikonmäki 2018, s. 4–5.

²⁸⁶ Horisontaalisilla hintasuosituksilla tarkoitetaan toimia, joilla samalla tuotanto- tai jakeluportaalla toimivat elinkeinonharjoittajat yhdenmukaistavat hintoja. Kilpailulain (948/2011) 5 §:ssä kielletään elinkeinonharjoittajien tai elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän väliset horisontaaliset hintoja tai vastikkeita koskevat sopimukset, suositukset tai vastaavat järjestelyt. Ks. Kuoppamäki 2012, s. 127–131. On katsottu, että toimialajärjestöjen hintasuositukset kuuluvat kiellettyihin horisontaalisiin hintasuosituksiin siinäkin tapauksessa, että niiden noudattamista jättämistä ei valvottaisi tai sanktioitaisi. Kuoppamäki 2003, s. 466.

²⁸⁷ Viitanen 2011, s. 284, Lindholm 1994, s. 243–246, Lappalainen 2001 s. 74 ja Asianajajaliiton kirje Kilpailuvirastolle DL 1989 s. 281.

²⁸⁸ Viitanen 2006, s. 617.

kilpailunrajoituksesta.²⁸⁹ Olennaista ratkaisussa on se, ettei ammattijärjestö yksinään voi määrätä hinnoista; edellytyksenä on valtion myötävaikutus ja määräysvalta.²⁹⁰

Viitanen on tutkinut asianajopalkkioita ja mahdollisuutta hintasääntelyyn alalla. Viitanen on esittänyt kilpailumallin²⁹¹ toimivuudelle kaksi edellytystä: alalle pääsyn tulee olla vapaata ja hyödyke- ja hintainformaation tulee olla saavutettavissa.²⁹² Alalle pääsyn esteenä voi olla oikeudellisia tai tosiasiallisia esteitä. Oikeudellisina esteinä pidetään lakiin perustuvia esteitä, ja tosiasiallisena esteenä voi olla esimerkiksi tarvittavan rahoituksen puuttuminen.²⁹³ Viitanen ei pidä alalle pääsyä täysin vapaana, josta esimerkkinä on oikeustieteellisten tiedekuntien kiintiöt rajoittavat asianajajaksi haluavien määrää.²⁹⁴ Toisaalta esimerkiksi Turunen on katsonut, ettei opiskelijamäärien rajoittaminen alalle pääsyn esteenä ole vakuuttava: kun vain noin viidesosa juristeista työskentelee asianajoalalla ja näistäkin vain osa oikeudenkäyntien parissa, vapaan kilpailun perusperiaatteiden mukaisesti muiden asianajajien pitäisi suuntautua oikeudenkäyntien pariin korkeiden palkkioiden perässä, jos päätellään oikeudenkäyntien kalliiden asianajopalkkioiden johtuvan markkinatilanteesta.²⁹⁵

Viitanen katsoo myös, että vertailukelpoinen hintainformaatio ei välttämättä ole vaivattomasti saatavissa: usein asiakkaan täytyisi käytännössä itse ottaa yhteyttä eri toimistoihin hintatietoja kerätäkseen.²⁹⁶ Hinnat eivät myöskään välttämättä ole vertailukelpoisia keskenään erilaisten palkkioperusteiden vuoksi.²⁹⁷ Toisaalta hinta ei ole ainoa – eikä välttämättä edes ensisijainen – kriteeri oikeudellisen avustajan valinnassa, vaan asianajopalvelun luonteen vuoksi myös laatua pidetään usein tärkeänä.²⁹⁸

²⁸⁹ C-35/99 *Arduino*, ks. esim. Turunen 2002, s. 763–766.

²⁹⁰ Turunen 2002, s. 769.

²⁹¹ Viitanen on käyttänyt asianajopalkkioita koskevassa tutkimuksessaan termiä kilpailumalli.

²⁹² Kuoppamäki 2012, s. 3 ja Lindholm 1994, s. 248.

²⁹³ Mm. Kuoppamäki 2003, s. 259.

²⁹⁴ Viitanen 2006, s. 616.

²⁹⁵ Turunen 2012, s. 825.

²⁹⁶ Viitanen 2011, s. 122.

²⁹⁷ Viitanen 2006, s. 616 ja Viitanen 2011, s. 104.

²⁹⁸ Lindholm 1994, s. 246 ja Viitanen 2006, s. 616.

Kuten edellä on mainittu, sekä Suomen että EU:n lainsäädännössä suhtaudutaan hyvin kielteisesti horisontaalisiin hintaohjeisiin, eli tässä tapauksessa toimialajärjestön oman alansa toimijoille asettamiin hyödykkeiden hinnoitteluohjeisiin. Hinnoitteluohjeet voivat olla ohjeita vähimmäis- ja enimmäishinnoista, jolloin hyödykkeen tarjoaja voi annetun vaihteluvälin sisällä asettaa oman hintansa. Vähimmäishinnan asettaminen voi kuitenkin muodostua kielletyksi kilpailunrajoitukseksi, ja sitä on vaikeaa perustella myös kuluttajansuojan näkökulmasta.²⁹⁹

Enimmäishintatason asettavat ohjeet eivät kuitenkaan Viitassen näkemyksen mukaan muodosta samanlaista kilpailun estettä kuin vähimmäishinta: alan toimijoiden on mahdollista kilpailla hinnalla hintakaton alla, mikä kuitenkin edellyttäisi sitä, että hintakatto asettuu markkinahinnan yläpuolelle. Enimmäishinta hillitsisi Viitassen mukaan hintojen kasvua lyhyellä aikavälillä, mutta se sallisi silti myös enimmäishinnan nostamisen tarpeen mukaan yleisen kustannusten kehityksen mukaisesti. Asianajopalkkiot ovat kasvaneet Asianajajaliiton palkkio-ohjeen kumoamisen jälkeen merkittävästi yleistä kustannuskehitystä enemmän.³⁰⁰ Lisäksi enimmäishintaa koskevat yleiset ohjeet parantaisivat hintatietojen saatavuutta ja siten palveluiden vertailua, mikä antaisi paremmat edellytykset myös aidolle kilpailulle.³⁰¹ Enimmäishinnan määrittely myös Viitassen mukaan helpottaisi puuttumista kohtuuttomaan laskutukseen.³⁰²

Viitassen esittämät näkemykset ovat jonkin verran ristiriidassa kilpailuoikeudellisten periaatteiden kanssa. Hintasääntelyn ja enimmäishintojen asettamisen katsotaan yleisesti johtavan eri toimijoiden hinnoittelun yhdenmukaistumiseen ja toimialan tehokkuuden vähentymiseen.³⁰³ Enimmäishinnasta voi muodostua tosiasiallinen kiinteä markkinahinta, eikä kannustinta kilpailuun enimmäishinnan alapuolella välttämättä ole.³⁰⁴ Hintatason sääntely voi aiheuttaa muitakin haittoja: hintojen sääntely voi johtaa hyödykkeiden

²⁹⁹ Viitanen 2011, s. 300–301.

³⁰⁰ Viitanen 2011, s. 301.

³⁰¹ Viitanen 2011, s. 301.

³⁰² Viitanen 2011, s. 301.

³⁰³ Mm. Määttä 2012, s. 15.

³⁰⁴ Viitanen 2011, s. 301.

katoamiseen markkinoilta tai hyödykkeen laadun heikkenemiseen.³⁰⁵ Myös Viitasen mainitsema hyöty helpommasta puuttumisesta kohtuuttomaan laskutukseen on jo olemassa mekanismi: palkkioriidan vieminen tuomioistuimen käsiteltäväksi tai Asianajajaliiton alaisen valvontalautakunnan tutkittavaksi.

4.2.3 Palkkiotaksat

Hieman erilaisesta näkökulmasta asiaa on tarkastellut Turunen, joka on käsitellyt mahdollisuutta asianajopalkkioiden taksoitusjärjestelmään. Asianajopalkkioiden taksoittamisen hyötynä olisi oikeudenkäyntikulujen ennustettavuus, mikä taas voisi parantaa oikeuden saatavuutta.³⁰⁶ Taksoitus on Suomessa käytössä jo OK 21 luvun 8 c §:n (368/1999) ja 8 d §:n (601/2002) mukaisissa velkomusta, häätöä tai asuinhuoneistoa koskevassa huoneenvuokra-asiassa, jossa asia ratkaistaan yksipuolisella tuomiolla. Näiden säännösten tarkoituksena on ollut nimenomaisesti hillitä summaaristen häätö- ja velkomusasioiden oikeudenkäyntikuluja.³⁰⁷

Taksajjärjestelmä on käytössä esimerkiksi Saksassa, jossa palkkiot määräytyvät riidan kohteena olevan intressin suuruuden mukaan.³⁰⁸ Saksassa asianajajien palkkioista säännellään lailla. Asianajajien palkkiosta annetun lain (*Rechtsanwaltsvergütungsgesetz*, RVG) mukaan riita-asioissa asianajajien palkkiot perustuvat riidan intressin määrään (*”Gegenstandswert”*). Riidan intressin lisäksi palkkion suuruuteen vaikuttaa se, minkälaisesta asiasta on kyse, kuten myös prosessin vaihe.³⁰⁹ Riita-asioissa asianajajat eivät lain mukaan saa hinnoitella palveluitaan lakisääteisen hinnan alle, mutta korkeammasta palkkiosta on mahdollista sopia kirjallisesti.³¹⁰ Saksalainen järjestelmä oikeudenkäyntikulujen osalta ylipäättään perustuu

³⁰⁵ Koulou 2020, s. 88.

³⁰⁶ Turunen 2002, s. 762.

³⁰⁷ Lappalainen 2003, s. 75 ja HE 107/1998 vp, s. 21.

³⁰⁸ Mm. Hodges – Vogenauer – Tulibacka 2010, s. 365 sekä Murray – Stürner 2004, s. 112–115.

³⁰⁹ Hodges – Vogenauer – Tulibacka 2010, s. 365 ja Study on the Transparency of Costs of Civil Judicial Proceedings in the European Union. Country Report – Germany, s. 26-27.

³¹⁰ Hodges – Vogenauer – Tulibacka 2010, s. 353 ja Study on the Transparency of Costs of Civil Judicial Proceedings in the European Union. Country Report – Germany, s. 26.

laaja-alaiseen sääntelyyn, jonka tarkoituksena on edistää kulujen ennustettavuutta ja mahdollistaa myös pienen intressin asioiden saattaminen tuomioistuimen käsiteltäväksi.³¹¹

Taksajjärjestelmän etuna on, kuten edellä on mainittu, asianosaisten mahdollisuus jo varhaisessa vaiheessa arvioida mahdollisesta oikeudenkäynnistä aiheutuvat kulut.³¹² Tämä helpottaisi myös häviäjän korvausvelvollisuuteen liittyvää epävarmuutta: kuten aiemmin on todettu, asianosaisella ei ole mahdollisuutta vaikuttaa vastapuolen valitseman asianajajan kuluihin. Vaikka tuomioistuimen toki tulee arvioida kulujen yleistä kohtuullisuutta OK 21:1:n mukaisesti ja mahdollisesti myös OK 21:8 b:n asianosaisten asemaan liittyvän kohtuussäännön perusteella, on kulujen täysi korvaus kuitenkin pääsääntö.³¹³ Kulujen taksoittaminen voisi parantaa myös oikeudenkäynnin voittavan osapuolen kulukorvauksen ennakoitavuutta, kun hän saisi kuluistaan täyden korvauksen eikä mahdollista kulujen kohtuullistamisen aiheuttamaa epävarmuutta kulujen pitämisestä osittain vahinkonaan olisi.³¹⁴

Taksoihin perustuvan hinnoittelujärjestelmän ongelmat ovat vastaavanlaiset kuin edellä esiteltyssä hintasääntelyssä. Turunen katsoo, että oikeudenkäyntikulujen taksoittaminen ei välttämättä vaikuttaisi niin merkittävästi kilpailuun, sillä se ei tällöin koskisi kaikkia asianajopalveluita.³¹⁵ Nähdäkseni pelkkiä oikeudenkäyntiasiamiehiä koskeva taksajjärjestelmä voisi kuitenkin vaikuttaa alaan negatiivisesti siten, että taksoitettu palkkio saattaisi vähentää juristien halukkuutta suuntautua oikeudenkäyntejä hoitaviksi asianajajiksi ja sen sijaan suosia tehtäviä, joissa palkkio määräytyy vapaasti.

4.2.4 Yhteenvetoa hintasääntelystä

Edellä esiteltyjen kannanottojen perusteella oikeudenkäyntikulujen muodostumiseen on kilpailuun liittyvien syiden vuoksi vaikeaa ja mahdollisesti myös epätarkoituksenmukaista puuttua lainsäädännöllä. Hintasääntelyä puoltavina seikkoina on esitetty kulujen

³¹¹ Hodges – Vogenauer – Tulibacka 2010, s. 351.

³¹² Hodges – Vogenauer – Tulibacka 2010, s. 351.

³¹³ Turunen 2002, s. 773 ja Lappalainen 2003.

³¹⁴ Turunen 2002, s. 773.

³¹⁵ Turunen 2002, s. 771.

ennakoitavuus, oikeuden saatavuuden parantuminen ja prosessikynnyksen madaltaminen, mutta kilpailun estyminen voisi aiheuttaa asianajopalveluiden laadun heikentymistä.

Kilpailu on lähtökohtaisesti pidetty toimivana keinona vaikuttaa hyödykkeiden hintoihin. Myös Viitanen – alan kilpailutilanteesta esittämästään kritiikistä huolimatta – katsoo ensisijaiseksi keinoksi hintakilpailun toimivuuden edistämisen.³¹⁶ Mikäli lainsäätäjä päätyisi sääntelemään oikeudellisen avustajan palkkioita asettamalla enimmäishintoja tai taksoista nykyistä laajemmin, EU-oikeuden ja kansallisen oikeuden kilpailusäännökset edellyttäisivät valtion myötävaikutusta.³¹⁷

Myös oikeudenkäyntikulua riita-asioissa koskevassa arviomuistiossa käsiteltiin suhteellisen perusteellisesti asianajopalveluiden hintasääntelyä yhtenä keinona vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen määrään ja oikeuden saatavuuteen. Vaikka hintasääntely voisi keinona olla tehokas ja helpottaisi kulujen ennakoitavuutta, tuotiin arviomuistiossa esille jo aiemmin mainitut kilpailuoikeudelliset ongelmat: sääntely puuttuisi oikeudenkäyntiasiamiehen mahdollisuuteen päättää toimintatavoistaan ja kilpailukeinoistaan, eikä hintasääntely kannustaisi asiamiestä välttämättä ajamaan asiaa parhaalla mahdollisella tavalla.³¹⁸ Arviomuistiosta annetussa lausuntopalauteessa lausunnonantajat suhtautuivat pääosin kielteisesti hintasääntelyyn.³¹⁹ Näin ollen hintasääntelyä ei voida pitää kovin todennäköisenä ratkaisuna lähitulevaisuudessa.

Palkkion ei tarvitse olla ainoa tai välttämättä edes ensisijainen keino, jolla asianajaja hankkii asiakkaansa, vaan kilpailuetua asianajaja voi saada myös panostamalla palvelun laatuun.³²⁰ Myös erilaiset hinnoittelumallit, kuten edellä esitelty tulospalkkiomalli, voisivat yleistyessään lisätä erilaisia vaihtoehtoja oikeudenkäyntikulujen muodostumiseen. Halila kuitenkin

³¹⁶ Viitanen 2011, s. 395–399. Toisaalta Viitanen katsoo, että hintojen vertailukelpoisuuden lisääminen todennäköisesti edellyttäisi myös asianajopalkkioiden laskentaperusteiden yhdenmukaistamista.

³¹⁷ Turunen 2002, s. 774.

³¹⁸ Arviomuistio 2021, s. 86–87.

³¹⁹ Arviomuistio lausuntotiivistelmä 2021, s. 18–20.

³²⁰ Lindholm 1994, s. 243.

kiteyttää osuvasti, että ”yksiselitteistä ja yleispätevää vastausta ei voitane hevin saada siihen, miten asianajajan palkkion tulisi kulloinkin määräytyä.”³²¹

³²¹ Halila 2004, s. 257.

5 Johtopäätöksiä

Tutkielmassa on käyty läpi, mistä oikeudenkäyntikulut muodostuvat prosessin aikana sekä sitä, miten kuluvastuu lopulta jakautuu asianosaisten kesken. Yksi suurimmista ongelmista on oikeudenkäynnin kalleus ja sen vaikutus prosessikynnystä korottavana seikkana ja oikeuden saatavuuden esteenä. Tarkoituksena on ollut myös tehdä selkoa niistä seikoista, jotka nykytilanteeseen vaikuttavat: oikeudenkäynnin rahoittamiskeinot, oikeudenkäyntikulujen määrän kehityksestä alioikeusuudistuksen jälkeen, teorioista kuluvastuun taustalla, siviiliprosessin funktioista ja oikeuden saatavuudessa. Viimeiseksi tarkasteltiin vielä kulujen jakautumiseen ja muodostumiseen vaikuttamisen keinoja kuluvastuun kohtuullistamisen ja asianajopalkkioiden näkökulmasta.

Vaikka häviäjän täyden korvauksen periaate on ensisijainen, on siihen olemassa lukuisia poikkeuksia. Muun muassa osavoittotilanteet, oikeudellinen epäselvyys tai asianosaisten erilaisesta asemasta aiheutuva täyden kuluvastuun kohtuuttomuus voivat johtaa kuluvastuun erilaiseen jakautumiseen asianosaisten välillä. Edellytyksenä täydelle korvaukselle on myös se, että voittaneen kulut ovat määrältään kohtuullisia. Näin ollen osuvana kuvauksena voidaan pitää *täyden, mutta kohtuullisen korvauksen periaatetta*.³²² Tutkielmassa on havaittu, että muilla prosessisäännöksillä on vaikutusta kulujen määrään: epäaktiivinen prosessinjohto, prosessin pitkittyminen ja preklusio vaikuttavat osaltaan siihen, kuinka kalliiksi oikeudenkäynti lopulta muodostuu. Asianosaisten ei välttämättä tarvitse maksaa oikeudenkäyntikuluja kokonaan itse: merkittävimmät keinot oikeudenkäynnin rahoittamiseen yksityishenkilöillä ovat julkinen oikeusapu ja oikeusturvavakuutus. Tutkielmassa on kuitenkin todettu, että rajoitukset näissä rahoituskeinoissa ovat suhteellisen merkittäviä; julkiseen oikeusapuun ovat oikeutettuja vain pienituloiset, ja oikeusturvavakuutuksen rajoitusehdot sulkevat ulkopuolelle monentyypisiä riitoja.

Tutkielmassa on tullut esille, että alioikeusuudistuksen jälkeen oikeudenkäyntikulujen määrän nousu ja sen aiheuttamat ongelmat on havaittu jo melko varhaisessa vaiheessa, mistä osoituksena ovat eri lakihankkeet, joissa täyden korvauksen periaatetta on lievennetty. Oikeudenkäyntikulujen kasvulle alioikeusuudistuksen jälkeen ei ole osoitettavissa yksittäistä syytä, vaan kasvuun ovat vaikuttaneet useat eri tekijät, kuten hävinneen osapuolen

³²² Halijoki 2000, s. 206.

korvausvelvollisuuden muuttuminen pääsäännöksi, alioikeusprosessin muutoksen aiheuttama etupainotteisen valmistelun lisääntyminen ja asianajopalveluiden siirtyminen arvonlisäveron piiriin.

Oikeudenkäymiskaaren vuoden 1998 lakimuutoksen esitöissä on todettu, että hävinneen korvausvelvollisuuden taustalla on käyttäytymistä ohjaava vaikutus. Lainsäätäjällä on siten tarkoitus jollakin tasolla ohjata sitä, minkälaisia juttuja ohjautuu tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tämä on toki perusteltua: olisi rajallisten resurssien epätarkoituksenmukaista käyttöä saattaa mikä tahansa riita tuomioistuinprosessiin, ja on usein myös asianosaisten etu ratkaista riita sovinnollisesti. Uhkana on kuitenkin erilaisessa asemassa olevien osapuolten välillä se, että heikompi osapuoli voi joutua hyväksymään itselleen epäedullisen sovinnon kalliin oikeudenkäynnin pelossa. Tällöin ohjausvaikutus ja ankaran kuluvastuun uhka voivat nostaa prosessikynnyksen erityisesti pienen intressin jutuissa hyvin korkeaksi, jos kulut merkittävästi ylittävät jutun rahallisen arvon määrän. Rahallisesti pienen intressin asia voi kuitenkin olla osapuolille hyvinkin merkityksellinen, oikeuskysymyksenä merkittävä, tai molempia edellä mainittuja. Osana perus- ja ihmisoikeuksia turvattu oikeuden saatavuus voi vaarantua, jos tuomioistuimeen pääsy riippuu liian voimakkaasti taloudellisesta asemasta.

Tutkielmassa on pyritty myös analysoimaan uuden kohtuullistamissäännön mahdollista vaikutusta prosessikynnykseen. Muutokset eivät vaikuta perimmäiseen ongelmaan, eli oikeudenkäyntikulujen kokonaismäärän jatkuvaan kasvuun. On vielä mahdotonta arvioida, millaiseksi linjaus kohtuullistamisesta tuomioistuimissa muuttuu, eikä vähiten siksi, että tähän mennessä kohtuullistaminen tuomioistuinten ratkaisukäytännössä on ollut epäjohtonmukaista ja suhteellisen harvinaista. Matalamman kynnyksen kohtuullistaminen myös lisää oikeudenkäynnin vahvempien osapuolten epävarmuutta kulujensa korvattavuudesta. Heikomman osapuolten on myös vaikeaa ennen oikeudenkäyntiä arvioida, kohtuullistetaanko kuluja vai määrätäänkö korvausvelvollisuus täysimääräisenä. Näin ollen kohtuullistamissäännös ei välttämättä merkittävästi alenna prosessikynnystä.

Siinä missä kohtuullistamissäännöksen soveltumista on asianosaisten vaikea ennakoida, oikeudenkäyntiavustajien palkkioiden hintasääntely esimerkiksi taksoittamalla teoriassa lisäisi asianosaisten mahdollisuutta ennalta arvioida prosessin kustannuksia ja voisi näin alentaa prosessikynnystä. Kilpailuoikeuden näkökulmasta hintasääntely ei kuitenkaan ole kovin suoraviivainen ratkaisu. Tutkielmassa havaittiin, että hintasääntely todennäköisesti aiheuttaisi muita ongelmia, kuten palveluntarjoajien siirtymistä tehtäviin, joissa sääntelyä ei ole, ja

mahdolliseen palveluiden laadun heikentymiseen. Lisäksi esimerkiksi enimmäishinnan asettaminen voi johtaa siihen, että tällaisesta hintakatosta muodostuu palvelun tosiasiallinen kiinteä hinta. Hintasääntelyyn ja sen vaikutuksiin ei ollut tutkielman laajuus huomioon ottaen mahdollista perehtyä erityisen tarkasti, joten mahdollinen jatkotutkimus voi olla paikallaan. Myös oikeudenkäyntikulujen pääasiallisten rahoituskeinojen, eli oikeusturvavakuutuksen ja julkisen oikeusavun käyttöalan laajentamisen vaikutukset oikeuden saatavuuteen ja prosessikynnykseen ovat tutkimisen arvoisia.

Tässä tutkielmassa suhteellisen lyhyen yleisesittelyn varaan jäi aktiivisempaan prosessinjohtoon liittyvät mahdollisuudet oikeudenkäynnin järkevöittämisenä, myös preklusiouhan aiheuttamat mahdolliset lisäkustannukset ovat tutkimisen arvoisia. Keskustelussa siviiliprosessin ongelmista tulee väistämättä eteen myös – pääosin tämän tutkielman rajauksen ulkopuolelle jäänyt – tuomioistuinlaitoksen riittävän rahoituksen puute.³²³ Riittämättömien resurssien myötä prosessit pitkittyvät, mikä taas aiheuttaa ylimääräistä työtä ja lisää kustannuksia.

Tulevaisuudessa pienen intressin asioiden prosessikynnykseen vaikuttava muutos on mahdollinen uusi pienriitamenettely, jonka toteuttamismahdollisuuksista on käynnissä oikeusministeriön hanke.³²⁴ Täysin uuden menettelyn kehittäminen ja implementointi kuitenkin edellyttäisi todennäköisesti merkittäviä taloudellisia resursseja, joten pikaista helpotusta oikeuden saatavuuden parantamiseen pienriitamenettelystä tuskin saadaan.

Kuten tutkielmassa on muutamaan otteeseen todettu, prosessikynnykseen vaikuttavat oikeudenkäyntikulujen lisäksi monet seikat. Edellä onkin mainittu useita erilaisia tapoja vaikuttaa kuluihin ja kuluvastuun jakautumiseen. Näin ollen voinee todeta, että oikeudenkäyntikulujen määrää, oikeuden saatavuutta ja korkeaa prosessikynnystä koskevia ongelmia tuskin ratkaistaan yhdellä keinolla vaan ennemmin useamman eri tavan yhdistelmällä kuten kulusäännöksillä, jotka mahdollistavat puuttumisen liian ankaraksi muodostuvaan kuluvastuuseen, prosessin järkevöittämisellä prosessin johdon ja riittävien

³²³ Mm. Asianajajaliitto ja Tuomioistuinvirasto vaativat oikeudenhoitoon vähintään 90 miljoonan euron lisärahoitusta. Tuomioistuinviraston tiedote 23.1.2023.

³²⁴ Oikeusministeriössä on käynnissä hanke OM059:00/2021 pienriitamenettelyn mahdollisen toteuttamisen selvittämiseksi.

oikeudenhoidon resurssien keinoin, sekä varmistamalla, että kilpailu asianajosalalla toimii mahdollisimman tehokkaasti.